

Kéziratként.

A SZAKADÁS.

(1848. JULIUS—OKTÓBER.)

*

TÖREDÉK

DR. HORVÁTH JÁNOS „1867. ÉVI KIEGYEZÉS” CZIMŰ MŰVÉBŐL.

Rerum cognoscere causas.

Nem szabad látszatokért, ideális czélokért a valót, a szükségst föláldozni, mert ezzel igen könnyen elveszithetnők létünket is. Nemzetek, a melyeknek száma és egysége egymaga elegendő existenciájok biztosítására, megengedhetik maguknak azt a fényűzést, hogy ábrándok után fussanak. Megfizetik ők is az ily kedvtelést vérrel és pénzzel, de nem létökkel. Nálunk ellenben az önmegfelekezésnek ez volna az ára.

Gr. Andrassy Gyula ifj. : 1867-iki kiegyezés 17. l.

Wir gelangen nur selten anders als durch Extreme zur Wahrheit — wir müssen den Irrthum zuvor erschöpfen, ehe wir zu dem schönen Ziele der ruhige Weisheit gelangen.

Schiller: Philosophische Briefe. Vorerinnerung.

. . . . a magánsympathiáknak hallgatni kell, valamint a magánantipathiáknak is. Itt politikáról van szó.

Kossuth Lajos. 1848. VII/20.

Die Kunst des Vertuschens, Bemänteln, Verschweigen habe ich nicht gelernt; allein man wird mir zugestehen müssen, dass wenn ich die Dinge mit ihren wirklichen Namen nenne, dies immer und überall und nach allen Seiten hin mit derselben Rückhaltlosigkeit geschieht. Mich hat nur die Absicht geleitet, die ganze und volle Wahrheit zu finden und die gefundene ganz und voll auszusprechen. Wo ich irrte, mag man es mir beweisen; ich werde wirkliche Belehrung dankbar empfangen.

Johannes Scherr.

Ĺ. AZ ELŐZMÉNYEKET:

1. „1867. évi kiegyezés“ című művem Bevezetés XII—XXI. lapjain.
2. „Kossuth Lajos, mint Pestmegye követe s mint minister“ című művem.
3. „Közösügyek előzményei“ stb. című művem 125—164. lapjain.
4. „Az októberi diplomától a koronázásig“ című művem I—XXXIII. lapjain.

Les maladies politiques comme les maladies ordinaires, sont souvent fautes du malade . . . Nos périls ne viennent le plus souvent que de nos fautes.

Comte de Falloux.

De egy nép nem rohan így egyszerre ily végletekbe: minden forradalomnak van eredete, melyet a történelemnek tanulmányoznia kell, ha a catastrophát ismerni akarja.

Laboulaye.

Olvasni fogják a legnagyobb magyar könyveit, köztök a „Kelet Népét“ és „Politikai Programm-törvédeket“ és bámulattal fogják látni, hogy a veszély, mely a nemzetet érte, nem vala váratlan, mert a legnagyobb magyar mintha a sors könyvéből olvasott volna, oly apró részletességgel elmondja, mi várja a nemzetet.

Kovács Lajos.

L'avenire rimagna intatto.

Cavour.

Sokat vitatott téma még ma is ama kérdés, hogy az 1848. ápril 11-én szentesített törvények alkalmasok voltak-e vagy ép ezek adták-e az alkalmat arra, hogy a nemzet 1849. ápril 14-én keresztül Világosig jusson. E törvényeket első sorban általánosságban jelezendő, utalok Szalay Lászlóra, ki ilykép ír: „Az 1848. ápril 11-én szentesített törvénycikkelyek az 1830—1840-iki korszak organicus törekvéseinek, s nem a zavaros martiusi pezsgésnek eredményei levén, az akkor mindenünnen felénk zajgott forradalommal szemközt conservatív törvények voltak a szó legnemesebb értelmében. Erős, igen erős dolognak kellett történni, hogy azon év, mely e törvények alkotásával kezdődött, forradalommal végződjék.“ Maga Kossuth is a következőleg nyilatkozik az 1848. évi törvényekről — és pedig első ízben 1849. ápril 14-én mondott híres beszédében így szól: „Az 1848-iki törvények, erős meggyőződéseim szerint, Magyarországon nem revolutio szüleményei. Az 1848-iki törvényekkel a magyar nemzet nem tett revolutiot.“ Emlékirataiban pedig így ír: „A programm, melyet az 1847—48. évi országgyűlésen keresztül vittünk, egyenesen azon reform-mozgalom eredménye, mely már 1790. óta fennállott az országban, e programm alapelvei nyilvánosan megvitattatnak éveken keresztül, évekkel a februári forradalom előtt,

s mi ez izgató esemény lefolyása alatt semmit sem változtatunk programmunkon.“ (II. k. 169.)

Az 1861. évi második fölrásban erre nézve azt olvassuk: „Az ország jogai nem 1848-ban vették eredetüket, hanem azok lényegükben régiebb törvényeink szerint is csakugyan fennállottak. Az 1847—48-iki törvények csak újabb, világosabb és határozottabb alakot adtak a nemzet jogainak, tisztába hozták, s a kor igényeihez alkalmazták, miket az ország évek, sőt századok óta, mint alkotmányának s törvényeinek szelleméből szorosán következőket, folyvást sürgetett; de a nemzet és fejedelem közti viszonyokat illetőleg lényegében újabb jogokat nem teremtettek . . . Sem a közjog, sem Magyarországnak történelme nem mellőztetett az 1848-iki törvények alkotásával; sőt épen az említett törvények emelték a magyar közjogot azon kifejlettebb állásra, melyen Európa más népeinek közjoga jelenleg áll . . . a történelemben épen nem példátlan az, hogy a nemzet saját institutióit s közjogi törvényeit a kor igényei szerint, alkotmányos úton, fejedelmével egyetértve változtatja.“ A magyar országgyűlés 1898. évi április hó 11-én kelt fölrata a következőket tartalmazza: „Az átalakulás nem volt rögtönös, sem erőszakos. A nemzet legjobbjainak évtizedeken át tartó hazafias munkája érlelte meg azt a tudatot, hogy a hanyatló nemzeti életet a régi intézmények mellett fölvirágozásra juttatni nem lehet, hanem helyökbe az új idők szellemének megfelelő alkotásokat kell ültetni.“

Nálunk tehát soha nem jutottak odáig a viszonyok, mint Franciaországban, a mi viszonyainkra 1848. április havában, de azután sem alkalmazhatók Taine következő sorai: „Subitement, la puissance publique, qui avait fait le mal par son ingerence avait pretendu remedier au mal par une ingerence plus grande: de nouveau, en 1789. elle etait intervenue auprès des corps, non pour les reformer, non pour leur restituer à chacun son emploi, non pour les circonscrire chacun dans ses limites, mais pour les detruire à fond. Par une amputation radicale, universelle, extra ordinaire et telle que l'histoire n'en mentionne pas d'égale, avec une temerité de theoricien et une brutalité de carabin, le legislateur les avait extirpés, autant qu'il l'avait pu tous, jus qu'au dernier. (Les orig. de la France contemp. De régime moderne I. 158. l.)

Nagyon világos van azonban egy 1850-ben ismeretlen írótól megjelent, Kemény „Forradalom után“ című művére irt bírálatnak,

midőn ezt hangoztatja: „Forradalmak rendesen a reform álarcza alatt lépnek föl. Kezdetök szentesítve van a nép suffragiumától, végbemenetelökben pedig csak egy pártok zászlaját pillantjuk meg. A forradalmat kívánó párt szándékait eltitkolja a fennálló rendszer felforgatásáig, hitelveit csak a réginek romjairól meri hirdetni.“ (Documentált felelet). A történelmi evolútiót ismerve, az ismeretlen író helyesen fogta föl a helyzetet, az 1848. márczius és október közt lefolyt események mindenképpen tanúskodnak az ismeretlen szerző eszméjének mellett.

Magyarországon tehát 1848. év július haváig egyáltalán nem volt forradalmi hangulat, hiszen az akkori conservatív párt egyik kitűnőse, Somsich Pál 1850-ben így ír: „Der ungarischen Opposition, wenigstens $\frac{9}{10}$ Theile derselben, wo zu die bessern und gewichtigeren Namen entschieden gehörten, kam es nie in den Sinn, jene Reformen, für welche sie den politischen Kampf führte, durch eine Revolution im Leben zu bringen; ja ich weiss es das Kossuth selbst im Anfange des Landtages von 1847—48. noch im Monat Jänner und Fäber sich mit Berathungen befasste, welche entschieden bewiesen, dass er damals noch keine Revolution wünschte, oder wenigstens an eine nicht glaubte. Ich selbst habe persönlich und auch mit einigen politischen Freunden mich öfter und länger über die Ansichten der Opposition, sowohl in socialer Hinsicht als auch betreffs der eigenthümlichen Stellung Ungarns zu Oesterreich mit ihm besprochen, und fand ihn zwar in beiden obennannten Beziehungen mehr oder minder, ja in manchen Fragen essential von uns abweichend, doch stets entschieden monarchisch, ja dynastisch gesinnt.“

Szemere Bertalan fölött mondott emlékezésében ama kort s viszonyait Horváth Boldizsár eként mutatja be: „Az 1848-iki európai áramlat bizonyosan eredmény nélkül vonult volna át hazánkon, ha hiányzanak vala a nemzet érzületében, meggyőződésében azon eszmék, a melyeknek az akkori áramlat kedvező lendületet adott. . . . Az 1848-iki vívmányainkat nem köszönhetjük a pusztá esélynek. Oly nagymérvű, oly példátlan átalakulás csak oly rendkívüli lelkesedés műve lehet, a minő akkor a kedélyeket áthatá. . . . Azon nagy átalakulás első sorban azoknak érdeme, a kik elhínték az eszmék magvait; azoké, a kik a nemzet szellemi nagy hadjáratát szervezték. . . . Sokáig folyt a harcz nemzet és kormány közt komolyabb siker nélkül. Az eredmény alig volt több: mint az erők kölcsönös megzsibasztása. Fölmerült ugyan

egy-egy merészebb reformeszmé De mindazon törekvésekben nem volt rendszer; azok még mindig a régi intézmények keretében mozogtak; a gyökeres reform eszméje sokáig ismeretlen volt. Apró csatározások voltak ezek, a melyek csak azon czélnak feleltek meg, hogy gyengítsék az ellenfél hadállását; ámde a küzdelem végcélja, az átalakulás lényege, határai s mikéntje iránt a nemzet nem volt tisztában önmagával.“ — „A forradalomért a felelősséget az új iskola hiveire hárítani akarni, nem jelentene egyebet, mint azt követelni: hogy emberi erővel állítsuk meg a vihart, vagy hogy kezeinkkel fogjuk föl az áradatot, a melynek zsilipjeit gonosz vagy könnyelmű kezek nyiták meg. A viszályt, a mely a nemzet és a fejedelem közt kifejlett, nem ők idézték föl, sőt az senkire sem gyakorolhatott leverőbb hatást, mint épen reájuk, a kik az alkotmányos monarchia alapelvét a nemzet és fejedelem közti egyetértésben keresék. Hogy e viszály később véres harcokban tört ki, ennek okait földeríteni a történelem hatásköréhez tartozik; de annyi bizonyos, hogy ők legtávolabb álltak mindkét szélsőségtől: a reactiótól szintúgy, mint azoktól, a kik a nemzeti szenvedélyek felgyújtására alapíták politikájukat. De miután kísérleteik a békés kiegyenlítésre hajótörést szenvedtek s a vezérszerepet kezeikből kisodorta a vihar: a hűség saját alkotásaik iránt is követelte tőlük, hogy a védelem élet-halál tusájában el ne hagyják a nemzetet.“

Hogy pedig sok s erős dolognak kellett történni, hogy a márcziusi békés reformból szeptemberig forradalom fejlődjék ki, erre nézve némi föntartással megadja a feleletet b. Kemény, — mondván: „Kossuth politikája 1841-től 1847-ig sokat tőn az állami és társadalmi érdekek élére állítására. Kényes birodalmi viszonyok érintettek óvatlan modorban“. Ily viszonyok közepett következett be a februári forradalom, melyre nézve Kemény ezt írja: „Nyiltan elismerem, miként a hazánkra nézve szerencsétlen 1848. és 1849. év eseményei nem csupán a februári napok hatásai, de belső okoknak és bűnöknek is eredményei valának.“ Megemlíti Kemény, hogy „mind az 1789-iki, mind pedig a juliusi forradalmak díját Lengyelország fizette meg. Plectuntur achivi! Európában a nagy nemzetek kísérleteiért a bánatpénz valamelyik kicsiny államra szokott rovatni.“ Azonfelül 1851-ben igen helyén volt Keménynek még így is nyilatkozni: „Ily szomorú tény után néha erőszakkal feltolja elmémbe magát azon kérdés, vajjon a februári napokért egy ország, egy alkotmány, vagy egy nemzetiség lesz-e az áldozat?“

Az ily conjecturák közt létrejött 1848. évi törvények lényegökben elsősorban és kiválólag belreformok voltak: az 1848. évi törvények közt nincs egyetlen is, mely a kül- és hadügyről szólana, pedig ismeretes a tény, hogy úgy a márcziusi napokban, mint azután, sem a királyt, sem a magyar ministeriumot mi sem érdekli jobban, mint a kül- és hadügyek. Az ezekről intézkedő néhány passus bele van szöve-fonva a ministeri törvény néhány czikkébe, még pedig meglehetősen szétszórta. „A martiusban sietve összeállított törvények közt volna néhány jól kidolgozott is; de fájdalom, ezek többnyire vagy szükségtelenek, vagy halaszthatók voltak azon időpontban, míg ellenben a legfontosabbak nagy mértékben hiányosak.” (Sálamon Ferencz.) (l. Deák levelét: Beszédei II. V. 28. 1.)

„A közönség szerette, hogy az 1848-iki törvények Magyarország önállóságának alapján rendezték a népképviselést, mert az örökös tartományoktól különvált helyzet a régi alkotmányos törekvéseknek oly kétségtelen jelleme volt, hogy a legutolsó magyar is semmi szabadságért nem áldozta volna föl hazánk autonomiáját. A közönség a birodalmi kapcsolatok megbontására gondolni sem akart és a *pragmatica sanctio*hoz szilárdul ragaszkodott; de nem hitte, hogy e két kérdésnek még valaha összeütközése lehessen az 1848-iki törvényekkel Voltak ugyanis, kik az 1848-iki törvények által a birodalmi dualismust, a mint az elhatározva vala, állandóan megalapítottnak hitték és nem láttak teendőt a nyert jogok oltalmazásán túl Volt viszont egy árnyalat, mely nem az írott betűk, hanem az összes monarchiai és európai constellatiók szerint csak *provisorium*nak képzelte az 1848-iki törvényeket, melyekhez, ha rázkódások elébe nem akarunk menni, gondosan hozzátartozni kell a birodalom örökös tartományaival szorosabb egybekötetésre vonatkozó szabályokat. Ezen árnyalat a *status-adósságokból méltányos osztalékot elfogadott* volna. A fináncz- és a hadügyben az egység mellőzhetlen postulatumaig engedékenységre hajlott. A külképviseletet két-féle oszthatónak nem képzelte és oly intézkedések mellett, melyek a magyar nemzetnek arányos befolyást biztosítanak, nem tartotta agyémnek némely fő tárgyakra nézve a közös birodalmi törvényhozást.” (Kemény ezt 1851-ben, tehát a legmélyebben sujtott kor közepette írta, halvány utalás volt ez egy lehető kiegyezésre, mely 1867-ben — de természetesen sokkal önállóbb és körvonalozottabb alakban — következett be.)

Nem érdektelen most már ezekre reflectálva ép ide bele-
szőni azt az osztrák álláspontot, melyet a bécsi kormány és hivei
Magyarországgal szemben 1848-ban, majd 1861-től 1867-ig elfog-
laltak, az ismert tendenciájú gr. Mayláth János így fejezi azt ki:
„Die Errungenschaften der Magyaren waren von der Art, dass
mit ihnen die Monarchie nicht fortbestehen konnte. Keine Monarchie
verträgt zu gleicher Zeit zwei Minister des Äussern, des Krieges,
und der Finanzen. Wer also dies vorschlug wollte Trennung.
Die drei Minister waren auch im Widerspruch mit dem Gesetze,
das sie ins Leben rief, denn das Gesetz sagt: „Mit unversehrter
Aufrechthaltung der Einheit und des Monarchie Verbandes“ —
dies war aber mit der Verdoppelung der Ministerien unvereinbar.
Es musste also von Seite der Magyaren, um diesen Widerspruch
zu lösen, entweder die Stellung der Ministerien modificirt werden,
wozu besonnenere Staatsmänner gehört hätten, als die ungarischen
Minister waren; oder es musste die Frage auf die Spitze getrieben
werden. Dass die Magyaren, namentlich das Kossuth in gänzlicher
Misskennung der europäischen Verhältnisse, den letzten Moment,
wo Ausgleichung möglich war, unbenützt vorüber streichen lies. . .“
Majd ezt írja: „Die liberale Parthei hatte das Ziel erreicht, nach
welchen sie seit achtzehn Jare gestrebt hatte: Die Verwaltung
von Ungarn war von jener der Gesamtmonarchie vollständig
getrennt, Ungarn hatte mit der übrigen Monarchie nichts gemein,
als den Regenten; der Verband Ungarns mit den übrigen Theilen
der Monarchie war eine Personalunion durch den Regenten,
und weiter nichts. Aber selbst diese Personalunion war durch
die letzten Gesetze auf die Dauer unmöglich . . . Die Personal-
union war also nichts weiter, als eine Idee, man möchte sagen,
eine periodische Fiction, man stand in der Mitte einer schwankende
Brücke, auf der man nicht Verweilen konnte . . . Es war aber
noch Eines zu erwägen: Blieb der österreichische Kaiserstaat eine
Grossmacht, wenn Ungarn zu der übrigen Monarchie nur in
Personalunion stand? Und wenn der Kaiserstaat keine Grossmacht
mehr war, konnte Ungarn hoffen seine neue politische Existenz
zu behaupten? Konnten die europäischen Grossmächte ruhig zu
sehen, oder zustimmen, wenn Oesterreich aufhörte eine Gross-
macht zu sein? Blieb dann das europäische Gleichgewicht? Mann
muss diese Fragen unbedingt mit „Nein“ beantworten. Die libe-
rale Partei hatte also einen Zustand herbeigeführt, der für Europa,
die Gesamtmonarchie, wie für Ungarn, gleichgefährlich war,

und mit den Auflösung der Monarchie, oder dem politischen Untergang Ungarns enden musste. Weder der Staathalter noch das neue ungrische Ministerium fassten diese Sachlage mit ruhigem, weithin reichenden politischen Blick auf. . . .“

A most irt előzményeket egybevetve a következményekkel, ma már tisztán álló tény tehát az, miként az 1848. évi törvényeknek ismert nagy előnyeik mellett, t. i. a mélyenható belreformok, szintén mélyenható fogvatkozásaik is vagynak. Deák Ferencz 1848. márcz. 28-án kelt magánlevelében utal arra, hogy sajnálja a törvények elsietését, fájjalja, hogy azokon már javítani nem lehet. (L. ez igen érdekes és az akkori viszonyokat jellemző levelet: Deák beszédei II. k. 28. 1.) Különben Csengery is írja: „Egyébiránt az 1848-iki pozsonyi országgyűlés utolsó ülései sok részben a véletlentől függöttek. Deáknak és Szemerének kellett, utólagosan a szerkezettel is, sok hibát helyrehozni.“ (L. összegyűjtött munkái II. 251. 1.) Id. Szögyény Marich László találkozáván 1848. évi april hó elején Deák Ferenczczel, fölkérte, hogy ne engedje meg, hogy az országgyűlés még tovább menjen s használja föl nagy befolyását a kívánatok mérséklésére, mire Deák a következő nevezetes nyilatkozatot tette: „Hát ki gondolja, hogy az eddigiek is meggyőződéseim és óhajtasom szerint történtek, de részeg emberrel nem lehet okosan beszélni, pedig az országgyűlés most részeg.“ (Emlékiratai I. k. 64. 1.) Magában véve a belreformok szakadás okául alig szolgálhattak volna, hiszen ezekre a magyar közjog tagadója, a 48. évi törvények alaki érvényét is elvitató Lustkandl a következőleg ír: „So gestehen wir zu, das die Umwandlung diesen Systems, also die Begründung den allgemeinen Răpresentativsystem in Ungarn, bezüglic der dem ungarischen Lande nach seiner Verfassung speciell vorbehaltenen Gegenstände (ez a hibás fölfogás) mit, Zustimmung des Königs auch ohne Befragung der übrigen Königreiche und Länder rechtlich zulässig, und überhaupt nicht blos zulässig (ez szintén tendentiosus tévedés), sondern auch höchst wünschenswerth, ja nothwendig, und den übrigen Ländern gewiss auch willkommen sei; denn die Verbesserung der Staatsform im gesetzlichen Wege muss überall zulässig sein, und die Zeit der privilegialen politischen Bevorrechtung einzelner Ständeclassen, und der gänzlichen Bevormündung anderer, gleich nützlicher und politisch und rechtlich in gleicher Weise gebildeter und interessirter Völkerclassen eines Landes ist vorbei.“ Lustkandl még az 1848-

IV., V., IX., X. t.-cikkekét is elvben helyesli. Kivéve a kiveendőkét, ezekből is látjuk, hogy a belreformokat a magyar állam ellenségei is ha nem is ennyire méltányolták, — de azt a sanctio pragmaticában foglalt kapcsolat szempontjából veszedelmesnek nem tartották. „Doch hier muss ich offen erklären, dass die Ungarische Nation in ihrer alten Loyalität die bedrängte politische Lage der Dynastie durchaus nicht dazu benutzte, um von derselben neue politische Rechte herauszupressen. Es ist wahr, sie bedurfte deren nicht, weil es sich nur darum handelte dass die alte Constitution Wirklichkeit werde, und das war es was sie bezweckte. Als neue Reform-Ideen wurden in Gesetz gebracht, die Befreiung des Bodens und des Menschen, die polit. und die bürgerliche Gleichheit vor dem Gesetze, die gleiche Tragung der Lasten, lauter Rechte die die Öesterr. Dynastie auch nach ihrer blutige Endsiegen ungeschmälert aufrecht erhielt“. (Szemere: Ludwig Kossuth 39. l.)

Mind eme tényeket s véleményeket most már csoportosítva, még inkább előtérbe tolul a kérdés, hogy az 1848-iki törvények önmagukban alkalmasak voltak-e azon következményeket előidézni, melyeknek végmegoldása a háború kockája lett. Gróf Andrassy Gyula azon véleményének ad kifejezést erre nézve, hogy: „van azonban egy tény, melyet a historia bármi elferdítése daczára sem fog tagadhatni soha és ez az, hogy a forradalom kitörésének oka nem abban keresendő, hogy a 48-iki törvények elfogadtattak, hanem abban, hogy meg nem tartattak.“ (1861. V./₂₃)

Pillersdorf osztrák miniszter 1848. ápril havában így nyilatkozott: „Egyáltalában a magyar országgyűlés összes kívánatait eddig elég mérsékelteknek találom s csak azt kívánom, hogy a nemsokára összegyűlendő osztrák népképviselők tulzóbbak ne legyenek és többet ne követeljenek, mint a magyarok Egyéb-ként a történelem tanúsága szerint p. o. III. Ferdinánd alatt is voltak pillanatok, melyekben a körülmények hatalmánál fogva, a nép féktelen kívánatainak engedni kellett és azután a kormány erejének visszatértével a kicsikartakat módosítani vagy visszavenni is lehetett.“ (Szögyény Emlékiratai I. 74. l.)

Kecskeméthy Aurél 1862-ben ezt következőkép commentálta: „Az 1848-iki törvények közjogi cikkei, különösen a kormányzatról, a felelős ministeriumról szólók . . . alól és fölül félre-ismertetnek, nem is ismertetnek. Fölül rettegés tárgyai, alól szép eszmény. Amott forradalmat jelentenek, itt teljes önállóságot,

Magyarország függetlenségét. Azok, kik gyűlölik, s azok, kik rajonganak érettök, egyaránt csalódnak. Azok is, ezek is a 49-iki szemüvegen látják a 48-at. De az 1848-iki törvények nem tartalmazzák azon állapotot, mely a két szerencsétlen év viszonyai közt kifejtett. Az 1848-iki törvények befejezetlen műt képeznek. A nemzetiségi surlódások, az európaszertei forradalmi őrültség, az akkori bécsi kormány ész- és fejetlensége, majd a reactio és háború befolyása alatt alakultak azok azzá, a mivé lettek: Magyarország elszakadási symbolumává. De e törvények nem tartalmazzák azt magukban. Kossuth nyolczvan millió bankót nyomott; a honvédelmi bizottmány magyar hadsereget szervezett az austriai császár ellen: de erre az 1848-iki törvényekben nem, csak a rendkívüli körülményekben lehető, a nem törvényes, hanem forradalmi meghatalmazás. Az 1848-iki ministerium a törvény szelleme szerint nem egyéb, mint az országnak az 1790. X. t.-cz. által kimondott önálló belkormányzatának korszerű formulázása. A pénzügyministerium nem egyéb, mint a királyi kamra, mely csak az ország pénztárára vonatkozik; a honvédelmi ministerium, mint már neve mutatja, csak a belközigazgatásra vonatkozik, nem osztja meg a hadsereget, nem korlátolja a fejedelemnek, mint főhadúrnak jogait.“

Lukács Mór írja: „A monarchia fönnállását külháború s mellette a népek közönyössége és elégedetlensége talán veszélyeztethetik, de az 1848-iki törvények, ha mindkét részről hiven megtartatnak, nem. Sőt épen ezek alapján válnék a magyar nemzet a közös monarchia legerősebb támaszává, mert ezzel együtt saját érdekeit is támogatná.“ (Pesti Napló 1860. 276. sz.)

1866. évi december hó 20-án Beust osztrák külügyminister és Deák Ferencz a kiegyezési munkálat nehézségeit leküzdendő, szóbeli tárgyalásra összejöttek, ez alkalommal Beust figyelmeztette Deákot, bár igen gyöngéden, hogy e visszaállítandó törvények közt vannak a 48-ikiak is és hogy az uralkodó, ki alatt hozattak a törvények, beteges volt, hogy e törvények a körülmények nyomása alatt hozattak, hogy azokat forradalom, belháború, népek föltámadása követték. Deák részletesen válaszolt az ellenvetésekre, többek közt akkor ezt is mondta: „A mi a 48-iki törvények alkotását követő belviszályokat illeti, e vádat legkevésbé tanácsos felhozni előttem, a kinek szerencsétlenségem volt, állásomnál fogva, az akkori eseményeket legközelebről, közvetlen figyelemmel kísérem. Nem a 48-iki törvények, hanem az a reactio,

mely e törvények következtében hatalmát elvesztette, idézte föl az említett belháborút, a népek támadásait, a forradalmat. E törvények alig hozattak meg s már fegyverben állottak ellenünk a reakció által fölizgatott népfajok. A fejedelem törvényes kormánya rendeletéből ott harczoltak a rendes sorkatonák a lázadók ellen, s e sorkatonákkal szintén osztrák katonaság állott szemben a lázadók élén. Midőn e miatt én, Batthyányval panaszt emelünk Bécsben, azt válaszolta gúnyosan Latour osztrák hadügy-minister: töröljék el a 48-iki törvényeket, s azonnal rendet fogunk csinálni. Az osztrák ministerium egy más tagja, Wessenberg, kinél szintén előadtuk panaszunkat, határozottan kimondá, hogy Bécsben jelenleg két kormány van: egy nyilvános és egy titkos. Ő, Wessenberg, csak az előbbinek, a nyilvánosnak tagja. A mik Magyarországon történnek, az ő tudta nélkül, a titkos kormány rendeletéből történnek. A magyar ministeriumnak első teendője volt Jellasichot meghívni a ministeri tanácsba, — a mellőzésével kinevezett bánt, fölszólítván, hogy Horvátország érdekében közösen tegyenek meg mindent, a mi a horvát nép megnyugtására szükséges. A bán megvetéssel útasította vissza a jóakarátú fölhívást. Magas állású egyének kézrekerült levelezései mutatták, honnan szittatott a belviszály tüze“ . . . stb. Kijelenté ekkor Deák, hogy a *48-iki törvények* csak ráma volt, melyet még ezután kell vala betölteni. Ha a sajnos belviszályok be nem következnek: a *körvonalak* rég kiegészítettek volna, rég tisztába jött volna az ország a közös viszonyokra nézve is. Hogy ez *eddig nem történhetett, épen nem* nemzetünkön mult.“

A 48-iki törvények *szelleme* s megalkotása nem vall forradalmi tendenciákra, hisz: „*a magyar nemzet sohasem ünnepelle jobban a Habsburgokat, mint 1847. második felében.*“ (M. O. T. X. k. 1. l.) — „*Soha a magyar nemzet szíve őszintébben és általánosabban nem dobogott királyáért, mint ez időben. Soha a dynastia őszintébb hajlamot nem mutatott a nemzetnek, mint ekkor.*“ (Kovács Lajos. Bpesti Szemle 79. sz. 73. l.) Kemény írja: „A trón megdöntésére a pártoknál általában nem volt hajlam. Minden veszélyben és a szenvedélyek legnagyobb ingerültsége közt a nemzet reménye a király felé fordult.“ Ama válaszban, melyet V. Ferdinánd trónbeszédére 1848. april hó 11-én István nádor adott, ez is benne van: „Mert valamint új, életerős alapra fektettetett ezen törvények által a magyar alkotmány: úgy biztosabb alapot nyert általok azon szent frigy is, mely e hazát Fölséged-

hez s királyi házához édes kapcsokkal köti.“ A nagyszabású ünnepélyen Ferencz Károly és ennek fia Ferencz József főherczegek is jelen voltak. Erre írja azután Horváth Mihály: „Nem kevésbbé szilárdíthatá a nemzet bizodalját a dynastia őszinteségében még azon körülmény is, hogy a király kíséretében a két praesumtiv trónörökös, Ferencz Károly s ennek fia, Ferencz József is, szokáson kívül, jelen volt a szentesítésnél; e tény, mintegy kettős sanctiot adott e törvényeknek, a jövő királyok alatt is biztosítani látszatván azok szentségét.“ (Függ. Harcz. I. k. 73. I. Genf, 1865.)

Az 1848. év april 11-e táján uralgott általános kedélyhangukra vonatkozólag nagyon alkalmazhatók a következők, melyek 1625. junius 22-én az angol parlament alsó házában játszódtak le, ugyanis: „*Sir Benjamin Rudyard se leva, et fit la motion qu'on ne négligeât rien désormais pour maintenir entre le Roi et le peuple une parfaite harmonie: „Car dit-il nous pouvons tout espérer du prince qui nous gouverne, pour le bonheur et les libertés de notre pays“.* (Guizot: Angol forrad. I. k. 122. l.) Smolka mondá: „A forradalom nem e törvények következménye volt. Az 1848-iki mozgalom e törvények szentesítése előtt keletkezett s egész Európát megjárta. Nem az 1848-iki törvények okai a főnforogó viszálynak, hanem azon hagyományszerű rendszer, hogy Magyarország osztrák tartomány legyen.“ (Reichsrath 1861. VIII/28.)

*

Kossuth maga annyira nem gondolt forradalomra, annyira nem óhajtott erőszakosabb eszközökhöz nyulni, miszerint még az 1848. márcz. 15-én Pesten történekekkel szemben is fölöttébb tartózkodón viselkedett: — közhitelű adatokból tudjuk, hogy a pesti ifjúság, illetve a közbiztonsági választmány a márcz. 15-iki események után küldöttséget menesztett Pozsonyba az országgyűléshez, melyet márcz. 19-én a kerületi ülés fogadott, a küldöttségnek ekkor Kossuth válaszolt s kijelenté, hogy ő is méltányolja Budapest hazafi érzelmeit, de utána, mint törvényhozó nem indul Nem egy város, nem egy kaszt, hanem az összes nemzet az, melyet illet az ország sorsáról itélni, s e nemzet elég erős és hatalmas eltiporni mindenkit, minden egyes, egyes kasztot s egyes municipiumot, melynek gondolata jöhetne ellenszegülni.

Hajnik Pál a föntérintett küldöttséget 1848. márcz. 20-án az alsó tábla elé vezette, hogy az ismert 12 pontot, mint a nemzet kívánalmait előterjessze és annak elfogadását sürgesse.

Kossuth a többek közt ezt felelte a küldöttségnek: „Örül ezekből láthatni, hogy már a nép maga is érzi, hogy mi szolgál hasznára; azonban Budapest hasonló demonstrációkkal czélontúl ne menjen, mert törvényt alkotni, törvényt változtatni csak az országgyűlésnek szabad és lehet; ki ezen jogosítványt megkerüli, az törvénytelen önkényt gyakorol.“

Horn Ede írja e feleletről s annak hangjáról, hogy: „Kossuth antwortete der städtischen Deputation mehr als unhöflich . . .“ Majd így folytatja: „den unhöflichen Wort entspricht auch die unhöfliche That, die pester National-Wünsche werden — bei Seite gelegt.“ (l. Ludwig Kossuth 1851. Leipzig, Otto Wigand.)

Vukovits Sebő emlékirataiban (66. l.) ezeket olvassuk: „Kossuth egyébiránt a pesti mart. 15-ének az új reformok létesítésébeni érdemre nézve az országgyűlés cselekedeteivel párhuzamba állítását soha sem helyeselte. Ő, midőn 1849-ben mart. 15-én országszerte, mint az új intézmények megszerzésének évnapja ünnepeltetett, e véleményben nem osztozott, s az új törvények létesítésének érdemét az országgyűlésnek, mely az egész ország közvéleményére lámaszkodott, tulajdonítá.“ (Mind Horn Ede, mind Vukovits Sebő köz tudomású Kossuthnak hű emberei, tisztelői közzé, sőt utóbbi bizalmasai közzé is tartoznak.) (Közöltem mindezeket Pesti Hirlap 1898. II./₂₇. sz.).

Kossuth e föllépését Pulszky Ferencz emlékirataiban így indokolja: „Az országgyűlés ünnepélyesen fogadta a fővárosi küldöttséget, s bebocsátotta az ülésterembe, de Kossuth mélyen érezte szükségességét annak, hogy a pressiónak még árnyéka is elháríttassék az országgyűlés működéséről, s hogy a forradalomnak még színe is elkerültessék.“

*

Reform volt ez és nem forradalom, mellette volt az elidősülés és törvényszerűség. A magyar nemzet egyik leghivebb fia: Kazinczy Ferencz ezt írja: „Irlózatossabb csapás, mint egy revolutió, a hont nem érheti és hogy dülő vagy döntölt épületek körül forogni nem tanácsos; senki sem óhajtá, hogy a mienk is düljön és döntessék. Boldog, ki őseinek erős és régisége által is tiszteltes

régisége miatt is kedves lakjokban bátorságban élhet és örömet találhatja, bár annak repedései igazításokat kívánnak“. (Pályám emlékezete 136. l.). Tisza Kálmán 1896. jun. 25-én Nagyváradon ezt mondá: „Bátran merem állítani, hogy a magyar nemzet a szó igazi értelmében forradalmat soha nem ismert, mert mi a forradalom? vágy és törekvés erőszakkal megváltoztatni azt, ami törvényesen fennáll. Pedig a magyar nemzetnek összes harczi nem azért, hanem épen a főnálló törvények és a létező alkotmány védelméért folytak.“ Ugy az 1790/91., mint az 1847/48. évek nagy vívmányaira nézve alkalmazhatjuk Hallamnak az 1688. évi angol eseményekre adott véleményét: „*Semmi sem történt a sokaság által, semmi új ember, demagog, sem katona nem érvényesíthető ismeretlen tehetségeit . . . nem került az vérbe, nem sértett jogot, nem szakítá meg az igazságszolgáltatást rendes folyamában, s a királyság alakja és külső jelleme majdnem ugyanaz maradt, — míg annak egész szelleme oly tökéletesen újjászületett.*“

Széchenyi is így fogta föl ezt, 1848. márcz. 27-én így ír: „Mi magyarok a jelen európai közátalakulásnak nevezetes időszakában megbecsülhetlen két előnnyel birunk nem egy népcsalád fölött. Legelsőbben is, hogy mi magyarok már birunk alkotványos alappal, midőn más országoknak ezt még keresniök kell; s azután mi már megszoktuk az alkotványos formákban mozgást, midőn másoknak ebben még okulniök kell — s hogy mi ekép forradalmi veszélyek nélkül érhetünk czélt, míg alkotványtalan népek ily sýma úton tán alig rázhatják magukról le az önkénynek hervasztó bilincseit.“

(A bécsi 1848. évi márcziusi forradalmat illetőleg id. Szögyény László úgy vélekedik, hogy az: „a magyar országgyűlést, noha törvényes formák közt, de lényegében mégis a forradalmi térre rántotta.“ L. Emlékiratai I. 54. l., hasonlóan vélekedik Wirkner Emlékiratai II. 200—209. l.)

„Ezeket tudva, aligha lehet a 48. évi törvények vagy méltán nagy jelentőségű bevezetésökből valamely forradalmi vagy elszakadási tendenciákat kimagyarázni: — a hol meg vannak említve a *pragmatica sanctio* által vele válhatlan kapcsolatban álló tartományok iránti törvényes viszonyai . . . : a hol előfordul, hogy ebben, t. i. e törvényekben a Fölséges uralkodóház s az ahoz örök hűséggel ragaszkodó nemzet a bizonytalan jövőnek minden eseményei közt, rendithetlen támaszukat találандják föl Hasonlón hangzik a kolozsvári országgyűlés 1848. I. t.-cikke is:

„Erdély rendei meleg rokonszenvvel üdvözölvén a magyar törvényhozás által a haza egységére nézve alkotott 1848. VII. t.-cikket, az uniót Erdély és Magyarország között egész terjedelmében elfogadják, — teljes épségében fenntartván a monarchiának a *pragmatica sanctio* által szentesített kapcsait.“

Az 1848. III. t.-cz. nyíltan kimondja a *pragmatica sanctio* által létrehozott kapocs föntartását; továbbá célja

a) Magyarországnak belügyeiben teljes önállását, mely az előtt csak forma szerint létezett, helyreállítani;

b) azon közös viszonyokból eredő ügyek intézésére, melyek a *pragmatica sanctio* óta tényleg mindig léteztek, Magyarországnak őt megillető befolyást biztosítani. Mindezekre vonatkozólag Horváth Mihály ezt írja: *„Mindezen nagyszerű belső átalakulás mellett teljes épségökben s illelteniül hagyattak azon viszonyok, melyek az ország s a monarchia egyéb részei közt, a szerződések és törvények szerint, jogosan létezőnek, s csak azon törvényellenes befolyás lön megszüntelve, melyet a monarchia másik részének kormánya, az osztrák császári ministerek, az ünnepélyes szerződések és százados törvények által kikötött nemzeti önállás és kormányzati függellenség nagy csorbitására, épen a legfontosabb igazgatási ágakban, a pénz-, had-, kül- és kereskedelmi ügyekben, minden ellenmondások és óvások daczára jogtalanul tulajdonítottak el.“* (Függ. Harcz. Genf, 1865. I. k. 13. l.)

A magyar honvédelmi bizottmány hivatalos lapja, a „Közöny“ (1849. jan. hó) Debreczenben megjelent 11. sz. így ír: *„Az 1848. évi törvényekkel semmi újat nem nyertünk, s a *pragm. sanctio* egészen illelteniül hagyatott.“*

Az 1849. ápril 19-én szerkesztett függetlenségi nyilatkozat az 1848. évi törvényekre nézve így nyilatkozik: *„Ezen törvények pedig a honpolgárok belső viszonyaira vonatkozó gyökeres reformokkal újjáteremték ugyan az országot, mert eltörölték a hűbéri adózásokat és papi tizedet; a népnek nyelvre s vallásra való tekintet nélkül képviseleti jogot adtak az előbbi aristokratiai szerkezetű országgyűlésen; letették alapját a jogegyenlőségnek, s eltörölték az adómentességek privilegiumát; visszaállították az erőszakkal elnyomott sajtószabadságot, s visszaéléseinek fékezésére esküdtszéki institutiót alakítottak; — de bár a februári francia forradalom által előidézett szellemi rázkódtatás következtében az austriai birodalomnak csaknem minden tartománya forradalomban, s a dynastia egészen gyámoltalan volt: a hű magyar*

nemzet nem igyekezett ezen körülményt arra fölhasználni, hogy a király ellenében új, meg új jogokat szerezzen magának; hanem megelégedett azzal, hogy nemzeti szabadságát, önállását és függetlenségét a ministeri felelősségre alapított közigazgatási rendszer által . . . biztosította. *De azon önállás és függetlenség, melyet ezáltal biztosított, nem volt új szerzemény, hanem régi, törvény- s királyi eskük által folytonosan fenntartott jog, mely még azon jogszerű viszonyon sem változtatott legkevesebbet is, melyben Magyarország az osztrák császári birodalom irányában áll.*“ (Az 1848. évi törvények javaslataira azt jegyzé meg a nagynevű alkotmánytörténész, id. Bartal György, hogy a most követeltek alapján és föltételével fogadta el Magyarország a Habsburg-ház uralmát, s hogy I. Ferdinánd is ily föltétel mellett lőn királylyá választva. L. id. Szögyény Marich László Emlékiratai I. k. 88. s k. 1.)

Az akkori conservatív párt egyik kiváló tagja, gr. Széchen Antal ezekre vonatkozólag a következő jellemzést ad a 48-iki törvényekről: „Nem akarom a 48-iki törvényekről állítani, hogy azok egyenesen az osztrák birodalmi összeköttetés ellen lettek volna irányozva, de hogy azok alakításában a birodalmi összeköttetés szükségének tekintetbe vétele gyöngéden mondván csak második sorban állott, hogy annak igényei legfeljebb csak általános, határozatlan kitételekben óvattak meg, ezt úgy hiszem, senki sem fogja tagadni, ki a 48-iki törvényeket ismeri . . . Az 1848-iki mozgalom minden lehető, hátározatlan, jogosult vagy túlfeszített kívánatokat egyszerre akar létesíteni, egyszerre életbe léptetni, a nélkül, hogy e kívánatok összhangzásáról vagy ellentétéről és hol ellentétek léteztek, azok összeegyeztetéséről vagy kiegyenlítéséről, előre látó óvakodással gondoskodtak volna a törvényhozók és ha az elnézés Európaszerte veszélyes volt, kétszeresen veszélyesnek kellett lenni oly állami összeköttetésben, melyet számos jogi és gyakorlati ellentét vagy legalább a még rendezetlen érintkezések bő mértéke jellemez és hol midőn minden kívánságot egyszerre és hason-mértékben teljesíteni szándékoltak, az eredmény ellentétnél, fokozásnál, összeütközésnél, aggasztó rázkódtatásnál más alig lehetett.“ (Főrendiházban, 1866. ^{IV/16.})

A szintén conservatív irányú Kecskeméthy Aurél erre vonatkozólag így ír: „Hogy az akkori szenvedélyek közt is mennyi törvényhozói higgadság uralkodott az 1848-iki magyar országgyűlésen: fényesen hazudtolja meg azon vádat, hogy a 48-iki törvények alkotói — szakadást praemeditáltak. Az 1848-iki tör-

vények fénypontja, hogy ily birodalmi közös ügyeket elismertek. Ellenben hevenyészett jellemök leginkább kitűnik az ezen ügyek elintézésének módjáról való gondoskodásból“ . . . (1862.) A zavarok kezdetén Deák is erre czélt, midőn ezt mondá: „jaj annak a törvényhozónak, ki oly ideális törvényeket alkot, melyeket az emberi élet naponként, s a tapasztalás minden órán meghazudtol.“ (1848. aug. 9-én, a képviselőházban.)

Nemcsak a törvények homályos szövegezésében, hanem azok helytelen értelmezése és alkalmazásában is volt a bajok egyik forrása, utal erre az 1848. szept. 15-iki kir. leirat is (István főherczeg nádorhoz intézve), melyben többek közt ez is benn áll: „Az előbbi ministerium több tagjai (t. i. az első Batthyány-cabinet) a legújabb törvényeket oly értelemben kezelték, melyhez egyezsémet nem adhatom és mely bajok ismétlése ellen egyedül csak az ajánlandó egyéniségekben találhatnék biztosítékot.“ (Ez a meghíúsult második Batthyány-cabinet alkotásának idején kelt). Megemlíti a kir. leirat azt is, hogy az országgyűlés „oly határozatokat hozott, melyek sem Magyarország érdekeinek, sem pedig Magyarország és Austria közt törvényesen fennálló összeköttetés föntartásának meg nem felelnek.“ (E határozatok alatt a pénz- és hadügyi javaslatok értendők.

„Igen sok kérdés maradt, mely nem volt megoldva, melynek megoldása pedig szükséges volt. Az akkori — bizonyosságot tehetek arról, hiszen némi részben magam is részt vettem benne, s Bécsben reám volt bizva ezen igen nehéz kérdések iránti alkudozás, — az akkori magyar kormány egész őszinteséggel akarta, kivánta ezen kérdéseket a jogosság alapján megoldani, de azoknak megoldására szükséges lett volna a jóakarattal felülről, szükséges lett volna a bizodalom alulról, szükséges lett volna mind két részről oly higgadság, mely az akkori időkben csakugyan nem létezett, de nem is létezhetett.“ (Pulszky Ferencz, képviselőház 1867. XII/12.)

„Kossuth a nemzeti elhatározás szószólója lett, de nem volt kezdeményezője . . . Kossuth ellenei sem tagadhatják, hogy ő e kísérleteknek (t. i. az Austriával való kiegyezés) soha útjában nem állt, ha nem is bizott bennök.“ (Pulszky Ferencz Emlékiratai.)

Teljesen igaza volt Keménynek 1850-ben ezt írni: „A ministerium tagjai tudták, hogy a bankárokat a statusadóságra, a diplomata embereit pedig a *pragmatica sanctio* széles értelmezésére nézve megnyugtanni kell — és mégis sem a statusadóságból méltányos osztozás eszméjét, sem a *pragmatica sanctio*-

nak a kölcsönös védelemre vonatkozó értelmezését nem iktatták be az 1848-iki törvényekbe. — Mind e mulasztás, mind e határozatlanság, mind e habozás részünkről kaput tártak a nemsokára önmaguktól előállott viszás helyzetnek s az ennek nyomában bekövetkezett catastrophának.“

Nem érdektelen mindezek után e helyütt még Csengery Antal következő véleményét is fölemlíteni; e nagy tapasztalású publicista az összeütközés okait a következőkben látja: „Tévednek azok, a kik azt vélik, hogy a reactio, mely előbb hazánk nem magyar ajkú népe népségeit lázította föl, majd támadó háborút viselt Magyarország ellen, csak azon okból tette mindezt, mert az 1848-iki törvényhozás nem intézkedett azon közös ügyekről, a melyek hazánk és a közös uralkodó többi országai között idő folytán kifejlődtek. Az 1848-iki törvényhozók, mind a törvényekben, mind később hozott határozataikban elismerték, hogy ilyen közös ügyek léteznek. Nem voltak ugyan kifejtve és körülírva e közös ügyek: de már a mártiusi napokban kimondotta az országgyűlés, hogy szükségesnek látja azon ügyek költségeinek fedezésére, addig is, míg a jövő országgyűlés azok iránt határozni fog, utólagos kiegyenlítés fentartása mellett, bizonyos összeget ajánlani meg. S ezután is ünnepélyes határozatokban többször kijelentették a nemzet képviselői, és erről az egyetértés, barátság és rokonszenv kifejezése mellett, küldöttség által is kivánták értesíteni az austriai alkotmányozó országgyűlést, hogy mindazon érdektalálkozásokat, a melyek Magyarország és Austria közt főnforognak, szívesen készek az alkotmány, igazság és méltányosság alapján kiegyenlíteni. Mindezen nyilatkozatok daczára folyt a háború; folyt azon hatalom és befolyás visszaszerzése végett, a melyet a bécsi központi kormányközegek Magyarországon a nemzet számos törvénye ellenére gyakoroltak. Minthogy e hatalom és befolyás gyakorlását az 1848-iki törvények által alkotott új intézmények tették lehetetlenné: azért intéztetett a támadás kezdetben főleg azon törvények ellen. Utóbb azonban már azon törvények és intézmények megsemmisítése sem tartatott elégnek; s Magyarország alkotmányos önállásának teljes megszüntetése és az osztrák tartományokkal egybeolvasztása volt a kitűzött és nyíltan bevallott törekvés.“ (Összeüjtött munkái, V. k. 80. l.)

Érdekes azonban ezekkel szemben a következőket tudni: „In Beziehung auf die Gesamtmonarchie waren die Märzerrun-

genschaften von der Art, dass mit ihnen Ungarns Verband mit der Gesamtmonarchie durchaus nicht bestehen konnte. Wenn die ungarischen Minister auch von dem eifrigsten, aufrichtigsten Wunsch beseelt gewesen wären, den Verband zwischen Ungarn und der übrigen Monarchie wenigstens als Personal-Union aufrecht zu erhalten, so würde dies doch nur auf kurze Zeit möglich gewesen sein. Das ungarische Ministerium aber hatte nur theilweise den Wunsch, die Personal-Union aufrecht zu erhalten. Und das Haupt des ungarischen Ministeriums, nicht der Ministerpräsident Graf Ludwig Batthány, der nur dem Namen nach Ministerpräsident war, sondern der Finanzminister L. Kossuth hatte gar keine Neigung irgend etwas zu thun, wodurch die Personal-Union hätte gekräftigt werden können Als nachdem Reichstag die Schwierigkeiten der doppelten Ministerial-Verwaltung immer lebhafter heraustraten, wollte das kaiserliche Ministerium sich im Mai hierüber mit dem ungrischen verständigen, und ersuchte es, einige Minister zu einer Besprechung nach Wien zu schicken, damit sich die beiden Ministerien über die Art und Weise zu verständigen vermögen, wie die Schwierigkeiten zu heben, wie die Verwicklungen zu lösen seien, in die beide Ministerien in ihrer gegenseitigen Stellung sich und der Monarchie gegenüber gerathen waren und noch ferner gerathen mussten. Das ungarische Ministerium ging hierauf nicht ein, denn an den Verlegenheiten des kaiserl. Ministeriums lag ihm gar nichts, und selbst kam es in keine Verlegenheit, denn es handelte rücksichtslos auf die Gesamtmonarchie, rücksichtslos auf den Personalverband, der damals noch in der Idee bestand. Es griff immerweiter, und zwar zuerst im Ministerium de Aeussern. Ursprünglich hatte der magyarische Minister des Aeussern keine andere Bestimmung, als am kaiserlichen Hof zugegen zu sein, die ungarischen Interessen im Allgemeinen zu wahren, Erlasse des Königs zu kontrasigniren, und in den Verhandlungen des kaiserlichen Ministeriums mit auswärtigen Mächten Einfluss zu nehmen, insofern diese Verhandlungen die Interessen Ungarns berühren.“ (L. Geschichte der Magyaren v. Joh. Grafen Mailáth. 1854. 224. 1.)

Ne keressük a nagy catastrophának okait tehát csupán az új törvényekben, sokkal nagyobb okok szolgálnak annak alapjául, a mit Kemény Zsigmond a következőkben tár elénk: „Midőn a párisi torlasz-harcznak és Lajos Fülöp lemondásának hire Pozsonyba jött, Széchenyi egész Európában s az osztrák örökös tartományok főbb pontjain a forradalom kiütését bizonyosnak tartá. Itt az ideje mondá barátainak, hogy Magyarország a közönséges útat elhagyja, a rendkívüli viszonyokat utilisálja. Jelentse ki az országgyűlés Ő Felségének, hogy a magyar nemzetnek vannak sérelmei és kívánatai; de miután az európai rázkódások miatt a trón veszélyben foroghat, a magyar most egyéb teendő nem talál, mint az ország összes erejét a dynastia védelmére, akár a külmegettámadások, akár a keletkezhető belmozgalmak ellen följárlani. Széchenyi meg vala győződve, hogy az európai veszélyek, az olasz mozgalmak a Bécsben vagy Prágában, vagy Lembergben kitörhető lázadások, mind a magyar érdekének fognak gyümölcsözni, mihelyt a vész perczében nem követ el semmit, hanem határozatlan és díj nélkül nyujt a dynastiai érdekeknek segédkezet. Mert mentől inkább indulnak forrongásba az absolutismus alatt elfojtva tartott elemek, annál bizonyosabban növendi ki magát Budapest a birodalom központjává, melyre különben is hivatva van, ha a dynastia nyugotról, mely idegen érdekek körébe sodortatik, kelet felé fordítja szemeit. Ilyen volt a vész perczében Széchenyi nézete. (Előterjesztette 1848. márczius 2-án délután tartott követi vegyes conferentiának. Eredetije a M. T. Akadémia irattárában.) (Fatuma volt azonban, hogy: „Der Minister der Kommunikation, Graf Stephan Széchenyi, stand vereinzelt. Weder die Liberalen, noch die Konservativen trauten ihm. Er betrachtete sich als der Urheber des gegenwärtigen Zustandes, und hatte nicht mehr die Kraft, das Ganze zu bändigen. (L. Mayláth id. műve.)

Kossuth pedig megjöttnek látja az időt, hogy a magyar mentől többet követeljen. Az újkori magna charták s aranybullák a jeruzsálemi András és az országtalan II. János korszakát hitte fölvirradóban. Mindent megnyerni akart. Előtérbe a sérelmekkel és kívánatokkal! Ez vala jelszava. „Gyakran vezetett már egynek vagy többek heves indulatja, jóra vágyó ösztöne, s nem eléggé ért fontolása szabadság s dicsőség pályaterére oly nemzeteket, melyeknek még arra bő legelőn kellett vala táplálva erősödniök, vágó idomitva könnyű teherrel mérséklett futásban

készülniök. Mi lett következése? Az, hogy vagy kitortek pályájokból, vagy inaikhoz nem mért sebes szaladásban az erejükön túl levő cél előtt rokkanna döltek el.“ (Br. Wesselényi Miklós: Balitéltektről. 1833.) (*Ohne ihn würde die constitutionelle Reform von 1848. vielleicht nie zu Stande gekommen, — die spätere Revolution aber bestimmt nicht erfolgt sein.* Szemere: Ludwig Kossuth 62. l.) „Széchenyi ki sem hallgattaték, Kossuth politikája az egész világnak tetszett. És az események hű szövetségesei valának az agitátornak Széchenyit tovább sodorni, Kossuthot visszatartani, a pártárnyalatokat a kormány érdekébe vonni: ez vala Batthyány terve. A merész terv eleinte sikerült, később fölforgattaték.“

Széchenyi 1848. márczius havában egy memorandumot mondott tollba Kovács Lajosnak, melyben a következők is előfordultak: „Ha a forradalom megrendíti a trónt és egy időre megtöri hatalmát, mi pedig a szorult helyzetet fölhasználva a megtorlás ösvényére térünk, azaz a követelők sorába lépünk — a dynastia szorult helyzetében meg fog adni mindent, mit sem megtagadni, sem mérsékelni nem képes. De még magunkat is kiteszszük egy eléggé meg nem fontolt és a helyes mértéket túlhaladó átalakulás veszélyeinek, a dynastia is szorultságában adott engedményeket kicsikartaknak fogja tekinteni. Erejének helyreálltával feltámadnak benne a recuperationális vágyak és meg lesznek az új válságos összeütközések, melyekre az alkalom hiányozni nem fog. Pedig mindazt, a mire vágyunk, elérhetjük kényszer és válság nélkül is, minden erőlködésünkön kívül. A dynastia valószínűleg oly állásba jut, hogy hatalma teljesen megtörik. A teljes megadásban fog mentő eszközt találni, mert ellenállani nem bír. A népek a követelésben, az uralkodás az engedésben nem fognak találni határt. De bizhatunk-e ezután ily vivmányok állandóságában?“ (E fogalmazvány később Érkövy Adolf iratai közül került elő.) Volt azonban egy pillanat, midőn a márcziusi vivmányok sikerében Széchenyi sem kétkedett, erre utal 1848. márcziusi 27-iki kelettel a Pesti Hirlap és Jelenkorban megjelent cikke ily czimen: „Mi lesz belőlünk magyarokból.“ De beleszötte az akkor már oly aggódó kedély azt is a siker föltételéül, „ha nem vagyunk saját magunk ellen hűtlenek és ha nem döfjük saját magunk a megsemmisítő gyilkot keblünkbe!“

Az akkori viszonyokat alaposan ismerő, s azokban szerepelt Pulszky Ferencz így ír: „Szemeinket még akkor is homály borította, — a szerb lázadást kizárólag a katona-párt és camarilla cselszövényeinek tulajdonítottuk, a nemzetiségi mozgalmakat megérteni képesek nem voltunk, hanem mégis kezdtük érezni, miszerint bármit tartsanak is törvényeink hazánknak minden egyéb országtól vagy nézettől való teljes függetlenségéről, a háromszáz évi együttlét a többi tartományokkal annyira összefűzte az érdekeket, hogy el kell ismernünk, miszerint közös ügyek csakugyan léteznek, s hogy e részben a tényleges állapot eltér a törvények szavaitól; de arról, hogy mik legyenek a közös ügyek, s mi módon lehessen ezek iránt kiegyezkedni, arról senki sem Pesten, sem Bécsben fogalma nem volt.“

„Nincs ember és közvélemény, azt be nem látó, hogy ha a márcziusi törvényekkel együtt nem kerekítettnek ki a birodalmi összeköttetést rendező szabályok: akkor majdnem felszólítás intéztetik a mellőzött s jövődjök iránt kétséges érdekekhez egy ellenforradalom által befolyásukat visszaszerezni. Mert minden nagy érdeknek joga van el nem tűrni, hogy provisóricis is kirekesztessék oly szervezetből, mely a többi érdekek iránt tekintettel volt.“ (Br. Kemény.)

Horváth Mihály is a ministerium egyik legfontosabb föladatának tekinté, hogy: „Austriával, melynek irányában a mult idők folytán a bécsi kényuralom által hazánk körül font törvénytelen, s alkotmányellenes kötelékek márcziusban megszakadtak, őszintén és haladéktalanul leszámoljon; a viszonyokat s érintkezéseket a personalis unio alapján a közös érdekek igényei szerint rendezze, s tőle a megújult, de az átalakulás következtében sokféle-kép zavarba bonyolult magyar állam nyugalmát, békéjét, ha más-ként nem lehet, áldozattal is megszerezze.“ (Függ. harcz I. Genf, 1865. 22. 1.)

Bizonyos tehát, hogy az 1848. april hó 11-én berekesztett országgyűlés tagjai, úgy a ministerium teljesen tájékozva voltak mind arról, a mi a Magyarország és Austria közti kapcsolatot illeti, igen jól tudhatták, hogy a jelennek három sürgős föladata lehet: és pedig elsősorban az olasz hadviselésre megajánlandó segély; másodsorban az elismert közös ügyek rendezése, harmadsorban az osztrák államadósságokbani részvétel. Hogy ez irányban azonnal a ministerium javaslatokat nem készítettett; hogy ilyeneknek előkészítésére a felelős kormány az országgyűlés által

nem útasított, a mely javaslatokkal a ministerium a júliusban összegyűlendő országgyűlés elé léphetett volna: a legnagyobb politikai fatalitások egyike volt, mely a magyar nemzetet 1526. óta érte.

*

Az 1848. évi törvények szentesítésének félszázados ünnepén, a magyar király a történelmi háttérrel teljesen igazoltan mondhatta el a következőket: „Miután megállapított azon mód, mely szerint a magyar koronám országai és a többi királyságaim és országaim közt létező közös ügyek alkotmányosan kezelhetők és a kölcsönös védelem tekintetében a *pragmatica sanctión* alapuló kötelezettségek teljesítendőek, valamint Magyarország és társországai között is a közjogi viszony állandóan rendeztetett: valóban az ezernyolczszáznegyvennyolczadik évi törvények átalakító hatása teremtette meg azt az alapot, melyen magyar koronám országainak újabkori állami léte nyugszik és melyen azoknak szellemi és anyagi fejlődése oly örvendetesen halad!”

Un peuple a beau renier son passé, il n'est pas
 en son pouvoir de l'aneantir ni de s'y soustraire.
Guizot.

V. Ferdinánd magyar király 1848. évi szeptember hó 15-én kelt leiratában a horvát ügyekre czélozva azt mondja: „A magyar országgyűlés már két hónapnál tovább ül együtt a nélkül, hogy ez ügyre nézve csak egy lépést is tett volna.“ Ez teljes igazság, noha tudjuk, hogy mindenki teljes tudomással birt a zavarok okáról, azért még sem sietett senki annak elejét venni. A ministerium ápril óta, az országgyűlés július óta semmi oly kezdeményt nem tettek, amelyek egy kielégítő békés kiegyenlítés bevezetésének volnának tekinthetők. (A „Közlöny“ hivatalos lap 1848. július 5-én az azon nap összegyűlt országgyűlés hivatását így fogja föl: „E nemzetgyűlés kezében van az önmegmentés s fentartás reményhorgonya.“) Ugyancsak a leirat azt is mondja az országgyűlés működésére, hogy: „Oly határozatokat hozott, melyek sem Magyarország érdekeinek, sem pedig Magyarország és Austria közt törvényesen fönnálló összeköttetés föntartásának meg nem felelnek.“ Pázmándy Dénes, az akkori képviselőház elnöke 1848. október 2-án egyik jelentésében ezt mondja „... Magyarország, különösen a képviselőház, mind Ő Felsége iránti hűségének, mind a monarchiávali összeköttetéshez való ragaszkodásának oly jeleit adta, hogy hozzá hasonlót a história nem mutat. Mi elkerültünk minden alkalmat, mi legkevésbé is ürügyet szolgáltatott volna, hogy Magyarország e tekintetben más politikát akar követni.“

A következőkben illusztrálandó tények hű képét adandják, hogy mennyiben volt a koronának, avagy a képviselőház elnökének igaza, ép az általok fölhozott oly nagy fontosságú tényekre nézve, főleg pedig a tekintetben, hogy az országgyűlés a hozzáfűzött várakozásoknak megfelelt-e vagy sem?

E kételyek fölvetésénél azonban *azon kérdés is fölmerül, mikép tisztában voltak-e hát ama napok vezéreibei az alaps irányra, úgy a végcélra nézve, amelyen s amelylyel a bonyolódó közjogi viszonyok megoldását remélhették. E kérdésre határozott igennel kell felelnünk, s e feleletet ép Kossuth, ama napok s a ministerium irányadó és vezető egyénisége adja meg.

Kossuth Lajos az 1848. évi országgyűlés július hó 20-iki ülésében a helyzetre vonatkozólag s annak tisztázását illetőleg a következő nagy fontosságú nyilatkozatot teszi: „A mult országgyűlésen, mikor még alig volt ministerium, hanem mégis voltak annak jelöltjei, Bécsből azon kérdés intéztetett hozzánk: vajjon, ha Magyarország a pénz- és hadügynek külön kormányzatot követel, hajlandó lesz-e megosztolni az austriai status-adósságokban? Kívántatott, nyilatkozzunk és terjesszünk az országgyűlés elébe valamit. Mi azt feleltük, hogy azt tenni nem fogjuk. Erre azt mondták: már most Magyarország nem akar részt venni a monarchia közös terheiben, más részről Olaszország el akar szakadni, az sem fog részt venni a térhekben, mi lesz tehát ebből? Lesz egy általános banqueroute, melynek következményeit a magyarok is fogják érezni, mert Magyarorszában 40, 50, 60 millió bankjegy van forgalomban; következő akarnak-e segíteni az olasz háború becsületes bevégzésére? Mi nem feleltünk mást, minthogy ez lehetetlen.“

„A ministerialis kormányzat megszületvén, lázadást tapasztalánk minden oldalról, különösen a horvát ügyben az austriai ministerium s az austriai hatalom részéről ellenünkben nemcsak barátság nem, de egyenesen ellenséges indulat követtetik. Ha az ember kérdezé: miért van ez? azt mondák: „Az Isten szerelméért, Magyarország nem akar status-adósságot vállalni, Olaszország el akar szakadni, akkor mi nem bírjuk az adósságokat, tehát legalább az olasz háborút kell becsületesen bevégezni és erre Magyarország nem akar segíteni. Jellasich pedig segítséget ígért, tehát őt pártoljuk, külömben existentiánk forog kérdésben, semmivé leszünk, tehát a honnét segítség jó, afelé nézünk mi is barátságosan.“

„S uraim! itt van azon lidércz, mely a magyar kormány eljárásának erején mindeddig álok gyanánt ült“ (Ez a fölismerése a baj okának.)

„Ha mi arra igényt tartunk, — s méltán tartunk igényt — hogy a magyar koronát megtámadók az austriai császár minis-

teriumának pártfogásával ne dicsekedhessenek; ha kívánjuk és követeljük, hogy a dynastiának minden tagja a császár tanácsával egyetemben a magyar korona épségének, a nemzet jogainak és önállásának fentartásában minket hű szövetségesként segítsen: akkor hasonló tekintettel legyen a magyar király ministeriuma is az austriai császár állása iránt, s ne mondjuk, ha az austriai császár megtámadtatik külhatalom által, a magyar király ministeriuma arról nem akar semmit tudni, vagy ne vegyük rossz néven, ha az austriai császár ministeriuma is arra fog fordulni, a hol Austria érdeke iránt barátságos közelítést lát." (Ez föl ismerése a kibontakozás lehetősége és módozatainak.)

B. Wesselényi Miklós a főrendiházban 1848. július 21-én ezt mondja: „Meg kell tehát szüntetni s magunk részére megnyerni azon sympathiát, melyet a volt bán oly ügyesen ki tudott zsákmányolni. Innsbruckban léte alatt t. i. az olaszországi hadvezértől sürgöny érkezik, melyben segítség kérés van; különben Carlo Alberto Bécsben fogja diktálni a békét. Erre ő lovagiasan állott fel, vagy inkább tetteté s 50,000 embert segítségül ígért. Ez tagadhatatlanul argumentum ad hominem, ha az ember szorultságban van. És ily nyilatkozatra az osztrák kormány, mely Olaszhon elvesztésével a bankrótot érzi berontani, kétségkívül sympathiát mutat. Így levén a dolgok, mit parancsol az eszélyesség? Azt, hogy ha a horvát viszonyok békés eligazítását akarjuk, akarnunk kell az erre vezető legfőbb eszközt: a dynastia s az austriai kormány sympathiáját. *200,000 fegyveresünk van már papiroson* (remélem, miszerint nem marad ott), *de mondhatom, hogy a dynastia rokonszenve ennek legalább felével fölér.*“

Ama napok legégetőbb kérdése tehát, az olasz ügyben nyújtandó segély s ezzel együtt a sanctio pragmaticából folyó kötelezettségek elismerése volt. Erre nézve 1848. július 4-én, tehát közvetlen az országgyűlés megnyitása előtt Kossuth saját hírlapjában így szól: „*Bennünket Auszriához a sanctio pragmatica kapcsa fűz. Ennek magyarázata: közös barát, közös ellenség.*“

A szakadás első jelenségei, a helyzet föl nem ismeréséből kiinduló merev politika első sorban a július 5-ére összehívott országgyűlés első napjaival esnek egybe, mikor különösen a trónbeszéd fogalmazása a ministerium részéről, annak ingatag politikáját teljesen napfényre hozta. Ezen trónbeszéd-szerkesztésre vonatkozólag Kossuth ezeket írja: „Az 1848-iki országgyűlés július 5-én lett megnyitva. A külviszonyokat nem lehetett említés

nélkül hagyni a trónbeszédben. István főherczeg nádor, királyi helytartó „felülről“ kapott utasítás folytán kívánta, tegyék bele a segélykérést az olaszországi háború bevezésére. Mi ministerek ezt megtagadtuk, s abban történt a megállapodás, hogy a trónbeszédben ennyi mondassék: A külviszonyokat illetőleg a lombard-velencei királyságban, hol a sardiniai királynak s némely más olaszországi hatalmasságoknak ellenséges seregei is harczzal támadták meg Ő Felsége seregeit, a háborút bevezetni nem lehetett. Azonban a dolog természetében fekszik, hogy a válaszfölrirat tárgyalásánál a ministeriumnak elő kelle adnia, hogy mi az ő politikája, szemben az uralkodó „be nem végzett“ háborújával.“

Ezt írja Kossuth, de az ő iratai a tényeket illetőleg sok helyt tévesek és csak saját individualis gondolkodását és megfigyeléseit reproducálják, — *tudnivaló azonban mindenekelőtt, hogy a ministerium éppen nem volt összhangban ezen fontos kérdésre nézve.* A ministerium mérsékeltabb tagjai nagyon jól tudták azt, miként Bécsben az udvarnál nagy súlyt helyeznek az olasz segély iránti nyílt és határozott nyilatkozatra, úgy szólván ez volt a várakozás próbaköve. Ettől függesztették föl Bécsben a további teendők iránti döntést, t. i. hogy mit várhatnak Magyarországtól a monarchia érdekeire nézve. De e várakozással szemben az akkor, a ministerium kisebbségének téves intentiói szerint és a körülményeknek meg nem felelő eltévesztett politikai alapon készült és 1848. július 5-én elmondott trónbeszéd nem oly természetű, mely határozottan és megnyugtatólag nyilatkoznék. E trónbeszédben a dynastiát annyira érdeklő olasz viszonyokra nézve ez áll: „A külviszonyokat illetőleg: a lombard-velencei királyságban, hol a sardiniai királynak s némely más olaszországi hatalmasságoknak seregei is harczzal támadták meg Ő Felségének seregeit, a háborút bevezetni nem lehetett.“

Szorosan ide csatlakozik azon ministeri tanácsi megállapodás, mely 1848. július 5-én reggel, tehát közvetlen az országgyűlés megnyitása napján jött létre, s melyet Kossuth a képviselőház 1848. július 20-án tartott ülésében olvasott föl, e jegyzőkönyvi megállapodás a következő mozzanatokat tartalmazza: „A trónbeszédnek a külügyekre, különösen az olaszországi háborúra vonatkozó része végtanácskozás alá vétetvén: a ministertanács tekintetbe vévén, hogy a hazát fenyegető veszélyek elhárításának kötelessége mindenek fölött azt parancsolja, hogy a trónbeszédben semmi olyas ne mondassék, ami az indulatok fölzaklatásával a

haza megmentésére szükséges védezközök gyors és lelkesült kiállításában akadályul szolgálhatna: abban állapotodott meg, hogy Ő Fenségét megkérje, miszerint a trónbeszédben egyszerűen azon tények megemlítésére szoritkozni méltóztassék, hogy a lombard-velencei királyságban, hol Ő Felségének seregeit a szárd király és némely más hatalmasságok seregei is megtámadták, a háborút még bevégezni nem lehetett. Midőn azonban a ministerium e javaslatot teszi, közakarattal a jegyzőkönyvbe iktatni elhatározta, miként ezt korántsem kívánja oly értelemben vétetni, mintha a *pragmatica sancti*óból Magyarországra háruló azon kötelezettséget, miszerint Ő Felségét külmegtámadás ellen védeni tartozik, kétségbe vonni akarná. Sőt inkább az Ő Felsege iránti hűségre és a törvények iránti engedelmességre letett esküje szerint kinyilatkoztatja a ministerium, hogy mihelyt a magyar koronának territorialis épsége tökéletesen biztosítva, annak területén, a kapcsolt országokat és határőrvidékeket is világosan beleértve, a rend és törvények iránti engedelmesség helyreállítva és bátorságba helyezve, hazánk törvényes önállása és szabadsága a minden csorbitási törekvések fölhagyásával tökéletesen megővő, és az austriai kormány részéről is jogszerűség, igazság és köztünk szövettség természete szerint nyíltan és minden kivétel és hátraltartott gondolat nélkül elismerve, szóval hazánknak és koronájának materialis és moralis integrálása teljes biztonságba helyezve lesz: a ministerium összesen és egyenként kész állását ahhoz kötni, hogy a hadsereg azon része, mely a rendnek és békének, a nemzet jogainak és szabadságának védelmére nem szükséges, Ő Felségének külmegtámadás ellen dispositió-jára bocsáttassék, a *pragmatica sanctio* értelmében.“

„Ez volt a ministertanács körmönfont határozatának veleje; látszott rajta, hogy Kossuth fogalmazta a ministertanácsban, mintegy hosszú vita eredményét, s a két ellentétes iránynak közvetítését. Nem adunk katonát Radeczkynek, ki az olasz forradalom leverése után győztes seregével Magyarországon is visszaállítja majd a régi állapotot, — ez lett volna a forradalmi, de mindenesetre férfias nyilatkozat; — megadjuk a katonát, kiküldjük Olaszországba a *pragmatica sanctio* értelmében, daczolva az ország közvéleményével és ezáltal megszerezünk talán az udvar jóakarátát, — ez lett volna a loyális ministerek felelete. De a kormány határozata igazi tojástáncznak látszott a minden oldalról feltűnő nehézségek közt, mely *sem a közvéleményt, sem az udvart ki nem elégítette*“ „Ez természetes következése volt

a ministerium eredetének, mert az mégis a nagy európai forradalom szülöttje maradt, habár alkotásánál a törvényes formák meg lettek tartva, s ezen eredetét el nem tagadhatta soha. Forradalminak tartotta az udvar és túrte ugyan, de nem bizott benne; forradalmi is volt, ámbár nem érezte magát annak, s folyvást igyekezett a törvényes alapon megmaradni, s a szakítást, a meddig csak lehet, elhalasztani.“ (Pulszky Ferencz emlékiratai.)

Az ily körülmények közt később határozattá emelt válaszfölriratban az olasz kérdést illetőleg csak ennyi állott: „A mily hő örömmel érté a nemzet, miszerint Fölséged és a külhatalmak legtöbbjei közt sértetlenül fennáll a béke és egyetértés — — oly sajnálattal értesült, hogy a lombard-velencei királyságban, hol a sardiniai királynak és némely más olaszországi hatalmasságoknak seregei harczzal támadták meg Fölséged seregeit, a háborút bevégezni nem sikerült. És a mily őszinte azon hódolat, melylyel hű Magyarország Fölséged iránt viseltetik, szintúgy óhajtja, hogy e kérdés a trón méltóságához, a viszonyok és jogos igényekhez képest oldassék meg.“

E furcsa szerkezetű fölratra, mely mint láttuk, a dynastia által kivánt hadsegélyt phrasisokkal elodázta, jellemzőleg írja Falk Miksa: „Ez igen kevés volt az életre, igen sok a halálhoz; igen sok volt arra, hogy a radicalok elégedetlenségét föl ne keltse, ellenben mégis kevés az udvar mindennap inkább hanyatló bizalmának megnyerésére. A mi a határozatban féligmeddig megnyugtató lehetett volna, az a megelőzőt vitatás által hatástalanná vált, s Bécsben némi joggal mondhatták, hogy a magyar ministerium már csak Kossuth kegyelméből él és ez valóban nem volt megnyugtató jelenet a dynastiára nézve.“ (Gróf Széchenyi István és kora 276. l.)

A bécsi 1848. május 15-iki események után: „rögtön fölelevenítelle Széchenyi kedvelt eszméjét, mely oda irányult, hogy a dynastiának Magyarországon ajánllassék menhely s épen a legnagyobb szorultságban nyujtassék annak bizonyítványa, hogy azon hűség, melyet az ősök az uralkodóház irányában mindenkor tanúsítottak: a fiakban és unokákban gyengítetlenül él tovább. Széchenyi indítványa a ministeriumban élénk visszhangra talált . . . elhatározatott, hogy a nádor, Széchenyi és Eötvös ministerek, lehetőleg minél előbb útazzanak Insbruckba s kérjék Ő Felségét, hogy székhelyét tegye át Magyarország fővárosába. A küldöttség igen barátságosan fogadtatott s nyilvános kihallga-

táson azon ígéretet kapta, hogy a legmagasabb udvar kész, míhelyst a körülmények engedik, a hiv magyar nemzet kérelmét teljesíteni. Kéz alatt azonban a két miniszternek tudtára adták, hogy az általa előadott kérelem csak akkor leend teljesíthető, ha július 2-án Pesten egybegyűlendő országgyűlés az olaszországi hadjáratához 40,000 embert megszavazni kész. Mindkét magyar miniszter, kik társaik többségének nézeteit ismerték, úgy hitték, hogy az udvar ezen kívánatának támogatását a magyar kormány részéről mindjárt megígérhetik. A magyar miniszterek Ferencz Károly főherczeg előtt is kinyilatkoztatták, hogy a magyar ministerium kész, mindjárt az országgyűlés megnyílásával, a 40,000 újoncznak az olasz hadjáratához megajánlása iránt előterjesztést tenni.“ (L. Falk id. m. 263. s k. l.) Pulszky Ferencz említi, hogy: „visszajövet, Eötvös nagy meglepéssel elbeszélte nekem, hogy az udvarnál nem találtak ellenkezésre az átköltözés ellen Budára, míhelyst az országgyűlés negyvenezer katonát szavaz meg az olasz hadsereghez.“

Hogy pedig a közös viszonyokat illető, az előre bocsátottaktól is kiderülő határozatlanság már kezdetben is — különösen pedig ezek után — mennyi bajt okoztak a ministeriumnak, igazolja ama viszás helyzet, melybe a ministerium mindjárt az 1848-iki trónbeszéd készítése alkalmával jutott. Annak bebizonyítására, miképen Magyarország a pragmatica sanctióból folyó minden kötelességét, független kormányzata mellett is, lelkiismeretesen akarja teljesíteni: a miniszterelnök határozottan kívánta, hogy a trónbeszédnek a segílyt egyenesen kérendő pontjára oly értelműleg szóljon a válaszfelirat, miként a nemzetgyűlés eleve is kötelezi magát megajánlani Ő Felségének az olasz háború gyors és becsületes bevégzésére szükséges hadisegedelmet. Batthyányival nem csak István főherczeg nádor, hanem a miniszterek többsége is teljesen egyetértett. De Kossuth, kit ezután Szemere is pártolt, e véleményt határozottan ellenzé, minek következtében közte s a miniszterelnök közt heves összeütközés támadt. Batthyány azon aggodalomban, hogy ha a hadisegély meg nem ígértetik, nemcsak az ország védelmére alkotandó törvény nem nyer sanctiót, hanem az udvarral s a bécsi ministeriummal is valóságos háborúvá fejlik az eddigi feszültség: a segílynyujtástól, mint azt Insbruckban megígérte volt, elállani egyáltalán nem akart. (L. kimerítőn Horváth Mihály Függ. harcz. Genf, 1865. I. k. 289—325. l.)

Az 1848. júliusában az olasz segély és az államadóságok-bani részesülés megtagadása után tagadhatlanul, minden loyális biztosítások daczára is előlállott súlyos helyzet és viszonyok megismeréséhez, a közvetlen előzmények és következmények tisztább méltathatásához a következők tudása nagyfontosságú.

Utalnom kell itt egy, tagadhatlan, mélyen látó elmével irt munkára, melyet b. Eötvös József 1859-ben ily czim alatt bocsájtott közre: „Die Garantien der Macht und Einheit Oesterreichs.“

A most jelölt b. Eötvös-féle mű egy fejezetet szentel azon viszonyoknak, melybe Magyarország 1790. óta 1848-ig a dynastiához s a monarchia másik államához állott. E fejezetnek eszmenete a következő. Igaz, hogy az uralkodók által a magyar alkotmány érvénye elismertetett, de gyakorlatban mindez a legszerényebb mértékre lett összeszorítva, úgy, hogy hazánk tulajdonképen egészen az összbirodalom érdekében kormányoztatott. Az uralkodók igyekeztek azon, hogy a hurokat ne feszítsék nagyon túlságosan, míg a nemzet képviselői is lehetőleg simán viselkedtek ezen sérelmes állapottal szemben.

De az összeütközés elemei ennek folytán állandósulva voltak; a politikai eszély elodázhatta, de meg nem szüntethette azt, mert végre is nincs állam, mely meg tudjon maradni, a hol a törvénysértések rendszerbe foglaltatnak. *Ezen helyzetből, illetve annak ellentéleiből származtak az uralkodó irányzatok. Az egyik rész tisztán a jogi szempontból indult ki, míg a másik a birodalom hatalmi állását tartotta folytonosan szemel előtt. Az első rész tehát törekvéseiben a tényleges állapotokat a jogelvek értelmében kívánta módosítani, míg a másik az alkotmány olynemű átalakítását célozta, melyet a birodalom érdekében szükségesnek látott.*

Eötvös súlyt fektetett ama körülményre, *hogy azon pártok, melyek akkoron nálunk ezen ellentétes irányokat képvisellék, nem bírtak kellő tudatával annak, hogy törekvéseik hova lyukadnak ki. Szerinte a conservativek nem látták azt be, hogy ha nézeteik teljesen érvényesülnek, akkor a magyar alkotmány lényege áldoztatik föl. Ellenben a szabadelvű-párt nem vette figyelembe, miszerint programjának megvalósulása az örökös tartományokhoz való viszonyt tisztán névlegessé teszi az adott viszonyok között azután úgy az egészséges haladás, mint a békés együttmaradás egyszerűen ki volt zárva, ha csak a nemzet mindarról*

le nem mond, a mi az életet úgy nemzetek, mint egyesek számára értékesé teszi

Az 1848. évi márczius hóban kormányra került ellenzék lehetetlen állapotát s az általános politikai viszonyokbani járatlanságát s a hatalmon való tétovázását jórészen a következőkkel lehet jellemezni: „*Oly oppositio volt, mely csupán a negatio terén mozgott, melynek positiv programja nem volt soha, mely soha sem kereste a veszély okát a fönnálló nehézségekben, az európai helyzetben, mások erejében, hanem csak egy programot ismert, mely röviden abból állt: „minden jó lesz, ha ott, hol ők vannak, mi leszünk.“ De programot, mely azt, mit a kormány hibázott, jóvá tette volna, mely reformálta volna a nemzetet, mely túlzott ábrándok helyett csak a valóságot mutatta volna az országnak, nem terjesztett elő.“ (Gr. Andrassy Gyula 1870. XI/23.)*

Ezen viszásságok azután 1848. július havában végzettszerűleg befolyásolták az események folyamát.

*

Súlyosan esnek mindezek a mérlegbe akkor, midőn az uralkodó külhatalom által meg van támadva s tőlünk segílyt vár a *pragmatica sanctio* nyílt értelméből kifolyólag, — akkor, midőn e segílynek megadásához fűződnek az ország legfontosabb és életbevágóbb érdekei, a kormány pedig mindettől eltekintve, hűségről s a *pragmatica sanctió*ról beszél ugyan, — de válaszul egy sovány óhajást mond s ajánl az országgyűlésnek elfogadásul.

A hadsegély kérdésében tanúsított ingatag magatartás képezte az első független felelős magyar ministerium legcsattanósabb s leghelyrehozhatlanabb közjogi tévedését, ez volt minden bekövetkezett szakadásnak kiinduló pontja, mert sem a minister-tanács jegyzőkönyve, sem a válaszfőlirat, sem a parlament békés magatartása a *sanctio pragmaticában* foglalt védszövetség kötelezettségének nem felelt meg, a melynek lényege is ép abban áll, — a mit különben 1740. óta a szakadatlan gyakorlat s jogfolytonosság is bizonyít, — *hogy a segíly föltétlenül adassék meg* minden előzetes alku kizárásával. „Az olasz segíly elvégre megdőlt. És mert a monarchia territorialis épsége volt megtámadva az olaszok által és még küllellenség is támadta meg seregünket, a segíly megtagadása a *pragmatica sanctio* érvényét

támadta meg. E kérdésben dönt el tehát a birodalom egységének és nagyhatalmi állásának kérdése is. Ebben dönt el a béke és háború kérdése köztünk és Austria közt Ebben szakított nemzetünk egész multjával és 125 év lassú fejlődésének minden eredményeivel.“ (Kovács Lajos, Budapesti Szemle 1883. III. k. 68—69. sz.)

Megsértette-e tehát az 1848. évi magyar ministerium ezzel az 1848. évi törvényeket, melyek a monarchia másik államával a kapcsolatot föltartják s a kölcsönös védelmet nem negálják? erre nézve, bár részletezés nélkül, de igen érdekes azon két czikk, melyek egyikében Zsedényi Ede azt állítja, hogy igenis a felelős magyar ministerium maga is nem tartotta meg az 1848-iki törvényeket (l. Pesti Napló 1860. XI/23.), mire Deák Ferencz válaszol szintén általánosságban s állítja, hogy a 48. évi magyar ministerium az akkor alkotott törvényeket nem sértette meg s hogy a szakadás okai másutt keresendők, melyet a történelem fog annak idején kimutatni és bizonyítani; a jelenkor azonban erre nem alkalmas. (L. Pesti Napló 1860. XI/24.)

1865-ben, az akkor ellenzéki (1861-iki határozati párti) Ghyczy Kálmán, mintegy áthidalásául az 1848. évi szakadásnak s mintegy útmutatóul a jövőre, e viszonyokra nézve ezeket mondja: „Továbbá is szilárdan ragaszkodunk ezideig állandóan fentartott kiindulási pontunk — ősi alkotmányunkhoz, a felséges uralkodóházzal kötött államszerződéseinkhez, melyek a monarchia két fele közötti egyenjogúság elvét mondották ki akkor, midőn megállapították, hogy a monarchia két fele közötti kapocs csak a fejedelem közössége legyen. *Felette csalódnak azonban azok, kik azt hiszik, hogy ezen állítólag igen gyenge kapocs a monarchia hatalmi állását, jólétét, vagy épen a lajthántúli országoknak alkotmányos életét veszélyezteti, mert magából a fejedelmi háznak közösségéből s a békés együttlétnek ezen közösségtől elválaszthatlan eszméjéből logikai szigorral következő viszonyos közjogi igények már magok is oly erőteljes köteleket képeznek, mely ezen aggodalmat teljesen megszünteti. A pragmática sanctio által szentesített ezen kapocsból következik ugyanis:*

„Hogy a magyar korona országai és pedig törvényhozá-sunknak és kormányunknak önálló működésével kötelesek a felséges uralkodóházat, örökös tartományainak birtokában, minden külmegtámadás ellen erejüknek egész összegével védeni; kötelesek tisztelni a többi örökös országoknak integritását, alkotmányát,

jogait, kimélni jogos érdekeiket, nem tenni semmit, a mi ezen jogokat és érdekeket valóban megsértené; kötelesek hozzájárulni azon államügyek elintézéséhez, melyek két állam között is, ha azokat az wralkodó személyének közössége kapcsolja össze, mint közösség, mindig léteznek; de ezeken kívül azon országoknak bármilyen más ügyeibe jogsértés nélkül semmi szín alatt sem avatkozhatnak.“ (1865. X/1.)

Falk Miksa írja: „A 40,000 embernek megajánlása, Kossuth indítványára, oly sok kikötésektől és fentartásoktól tétetett függővé, hogy majdnem megtagadássá vált . . . azonban ily ellenzés, ezen pillanatban, nem volt eszélyes és legkiáltóbb ellentétben állott azon politikával, melyet Széchenyi és Eötvös, utóbb Batthány Innsbruckban nyilvánítottak . . . ez nem volt többé „az elnyomott nemzetiségek“ harcza (mióta Piemont hadat üzent), hanem egy küllellenségnek támadása a birodalom integritása ellen, melynek elhárításához segédkezet nyújtani, Magyarország a practica sanctiónál s a jelen esetben még önérdékénél fogva is kötelezve volt . . . meg vagyok győződve, — mondá Falk Miksának Széchenyi tíz év múlva, — az udvar ezen seregszámnak felével is megelégedett volna; leginkább az erkölcsi hatás volt érdekében; látni kellett a világnak, hogy a dynastiának még Magyarorszában erős tartaléka van s a nemzet letterős támogatására számíthat.“ (Id. mű 264., 269. l. — L. Független 1863. X/20. sz.)

Hogy akkor mily fontos volt az olasz segély kérdése az általános politikai helyzetet illetőleg, — hogy mennyire a magyar képviselőházban volt az események súlypontja, a honnan az jobbra vagy balra volt eldőlendő, — kiderül a következőkből is: B. Eötvös József 1848. július 20-án így nyilatkozik: „Az előttem szólott szónokok egyike emlékeztette a házat, miként fontosabb kérdés, mint a jelen, talán soha Magyarország törvényhozásának határozata alá nem bocsájtatott. Ez áll. Három század óta, mint független nemzet, most először nyilatkozik és nyilatkozik oly ügyben, mely most egész Európát érdekli. A pillanat, melyben ezt teszi, fontos s e pillanat határoz azon helyről, melyet az európai politikában első pillanattól kezdve Magyarország elfoglaland.“

Kossuth, az első és indítványozó szónok, így vezette be a kérdést a tanácskozások küzdterére: „A kérdés, melyről szólani fogok, európai fontosságú, talán az első európai kérdés, mely a magyar nemzet törvényhozási termében constitutionális állásban tárgyalatik. Mielőtt a tárgyról szólnék, egy kis észrevételt aka-

rok előre bocsájtani s az észrevétel ez: miként ott, hol egy nemzetnek sorsa a határozat mérlegén méretik, a magánsympathiáknak hallgatni kell, valamint a magánantipathiáknak is.“

Ugyanaz az első felelős ministerium azután, mely az olasz kérdésben a pragmatica sanctio valódi értelmét illetőleg annyira hestált, a német birodalomnak egész oly alapon szövetségi ajánlatot tett. A Szalay László részére 1848. július 19-én adott ítasításban a következők foglalvák: „2. p. A segélyadás kötelezettsége csak azon esetben áll be, ha a szövetséget költő hatalmasságok tartományai vagy külső ellenség által támadtának meg, vagy bár az anyaország alkotmányos szabadsága reájok is kiterjesztetik, mind e mellett is nyílt lázadás útján elszakadni törekednének. 3. p. Ezen említett esetekben a kért segélyhadsereget (100,000 katonát) egymásnak három-három hónap leforgása alatt kiállítani magokat kötelezik.“ Ha már most egy idegen szövetséges hatalom irányában így értelmezte a kormány a kölcsönös védelmi kötetst, lehetetlen, hogy a velünk egy uralkodó alatt létező Austria irányában másként értelmezhesse. Sőt mindezekből még az is kitűnik, hogy a föntjelölt pontok ép az akkor actualis olasz eseményekből merítették s így foglaltatott ezekbe a kiállítadás és lúzadás útján elszakadás esete is.

Mindeme viszonyoknak Kossuth Lajos, ama kor irányadó embere, teljes tudatával birt s erre vonatkozólag két nyilatkozata ismeretes; hajlottabb korában erre vonatkozólag azt a nyilatkozatot tette, hogy ezen kérdés tárgyalásánál látta be először, hogy a magyar királyság koronája az osztrák császáréval incompatibilis.. (L. Vasárnapi Ujság 1898. 37. sz. 623. l.) Emlékirataiban (II. k. 351. s k. l.) idézi az 1723. I. t.-cz. bevezetésének szavait s az abban foglalt kötelezettségünket a segélyadás iránt, majd így folytatja: „Bár ilyen volt akkori helyzetünk s bár a közös uralkodó Sardinia által, tehát külhatalom által volt megtámadva, mégis teljességgel nem áll, hogy mi csak egyetlen embert is adtunk volna a bécsi udvarnak az olaszok elleni háborúra. Soha, a mi megegyezésünkkel, egyetlen egy magyar katona sem küldetett az olaszok ellen . . . egyetlen egy katona kiállítása sem kéretett vagy szavaztatott meg, hanem a segélyadás kikerülésére oly középút lett használva, mely az olaszoknak legkevesebbet sem ártott, minket pedig megmentett attól, hogy már akkor, mikor még a harcznak elfogadására Austriával készületlenek voltunk, az 1723-iki törvényekből reánk hárult kötelestéget elvileg is megtagadva, mint királyi ministerek . . . az uralkodó ellen forradalmi térre lépünk.“ Más részről pedig ezt egy-

idejűleg illetéknép magyarázza: „. . . . még csak seregeinket sem hívtuk vissza a külföldről. A *pragmatica sanctio* iránti gyöngédségből hagytuk künn.“ (L. Kossuth cikkét, 1848. szeptember hó, Lemondásom s a mi utána következett.) Szemere ezt írta 1852-ben: „Der Grundfehler der Kossuth'schen Politik béstand darin, dass er als königlichen Minister revolutionär war, und dass er dies unter der Revolution zu sein aufhörte. Hätte er in der ersten Periode Geduld, Einsicht . . . besessen, so wurde der innere Krieg vielleicht nicht ausgebrochen sein“ (98. l. Ludwig Kossuth. L. még azon mű 65. s k. lapjait.)

„Kossuth Hirlapja“ 1848. július 1-én ezt írja: „*A nemzet nagy tömege monarchicus érzelmű, arra mutattak a veszély napjai. A király iránti hűség a nép szíve vérével van egybeolvadva. Ezt az érzelmet fogja lapom ápolni.*“ Kossuth a válaszfőirat végén azt is hangoztatta: „Carlo Alberto nekem semmi; de V. Ferdinánd királyom, kinek hűséget esküdtem, mely hűséget meg is fogok tartani.“ 1848. augusztus 19-én ezt mondja: „*Magyarországot, vannak, kik az austriai háztóli elszakadás szándokával gyanúsítják. Ezt, nyíltan merem mondani az összes nemzet nevében, egy alávaló rágalomnak nyilatkoztatom.*“ 1849. január havában Pulszky Ferencz londoni küldöttünkhöz ezt írja: „Nem lázadtunk föl bárminő kormány ellen, nem szegtünk meg köteles hűséget, nem vágytunk az osztrák birodalomtól elszakadni, nem követeltünk sem engedményt, sem újítást, meg voltunk elégedve azzal, a mi törvény szerint a mienk volt.“

Kossuthnak a most mondottakra nézve teljes igaza van, mit a következők is bizonyítanak. Izgalmas időkben, minők az 1861. évi országgyűlés főirati és határozati vitái voltak, Kazinczy Gábor így jellemzé a 48—49-iki eseményeket: „A mi 1848-iki forradalmunk — ha annak nevezhető, én ugyan legfőbb dicsőségét abban látom, hogy nem az vala — nem socialis volt, mint a franczia, hanem politikai. Nem a nép ténye volt, hanem az értelmiség cselekvénye; bilincseket tépett el azok által, kik arra jogosítva voltak. Midőn a törvény ígét a harczok riadója akarta elnémitani: nem soczialis rétegek és felekezetek álltak szemben egymással, a legázolt önérdek gyűlöletével s az erőszak diadalmanak bős érzetével az egykori positiók felett, hanem az összes nemzet alakult át egy táborrá, tudván, hogy a véres koczka az ő sorsa felett vettetett el.“ (Képviselőház 1861. V/27.)

Magyarország a szakadás pillanatában sem volt forradalmi

a szó általánosságban vett értelmében; az idegen Springer így jellemzi a helyzetet: „Herbe Erfahrungen haben alle denkenden Ungarn zu Fanatikern der Legalität gemacht. Die selten unterbrochenen Angriffe des Wiener Hofes auf die Verfassung und die Rechtsgewohnheiten des Landes schufen hier einen förmlichen Gesetzcultus und liessen bei allen Patrioten das unbedingt Festhalten an den Gesetzen als die beste Richtschnur des politischen Handelns erscheinen. Seit Menschengedanken bewahrte der politische Kampf zwischen Ungarn und Oesterrich den Charakter, dass dort auf das gesetzliche Recht gepocht, über die Verletzung desselben geklagt und seine Wiederbelebung verlangt wurde, während hier das höhere Staatsinteresse Neuerungen empfahl und in den bestehenden Gesetzen nur Hindernisse der gedeihlichen Entwicklung erblickte. Nicht anders verhielt es sich bei dem Beginne der Revolution. In erster Reihe der Opposition standen die Männer mit dem starren Rechtsbewusstsein, welche zwar die Beschlüsse des letzten Reichstages nicht immer mit Jubel begrüsst, sie vielmehr so lange dieselben als blosser Anträge bestreitbar waren, bestritten hatten aber dann unbedingt für ihre Befolgung einstanden, nachdem sie die gesetzliche Geltung erlangt. Von dieser Ueberzeugung liessen sie auch dann nicht ab, als die sich nur als vorgeschobenen Posten der radicalen Partei betrachten mussten, denn die grösste, die allein wirkliche Gefahr erkannten sie in der Verletzung der gesetzlichen Formen, in der Verläugnung der Reichstagautorität. Durch die G. A. V. I. 1848. und die späteren kön. Decrete fanden die Ungarn ihren Widerstand gegen Jellasic, gegen Lamberg und Récsey vollkommen gerechtfertigt“ stb. (L. id. mű II. k. 566. l.)

Az általános hangulat sem volt tehát háborús, Kossuth sem gondolt törésre, mégis egyetmásban 1848. nyarán nem így értelemben működött; p. o. 1848. július hó 30-án Kossuth Hirlevelében a teljes personal uniót deklarálja, külön hadsereggel és külön diplomatiával. Követeli, hogy a Főlség azonnal Budára költözzék, de ha ez nem történhetnék, adjon nekünk Ő Felsége Ferencz József főherczegben, Budára, egy ifjabb királyt. Mily téves fölfogása a helyzetnek iratta Kossuthal ezt a cikket, az az alább tárgyalandó nagynémet birodalmi ügyeknél ki fog derülni. A forradalmi irányú közvélemény azonban s a lapok, e declaratiót valódi rajongással fogadták s kijelentették, minden alkalmat fölhasználva, hogy ezzel szolidaritásban vannak.

Kossuthnak mind ezen s emlékirataiból is kiderülő vallomásából, minden akkor hangoztatott loyális nyilatkozatai után és ellenére tisztán kivehető, hogy ő már 1848. júliusában — *félrevezetelve Austria bajaitól, főleg a német birodalmi alakulásoktól, melyben Austria vesztét látva s a magyar államiséget saját fel-fogása szerint mindenáron menteni akarva — szakadásra gondolt*, s forradalmi tέρre szándékozott lépni: tehát az országgyűlés első hónapjában és akkor, midőn a viszonyok még annyira elmergesedve nem voltak, s a kiegyezés lehetősége még teljesen főnforgott.

*

A német viszonyok tagadhatatlanul úgy Kossuthot, mint a radikálokat; de még a mérsékeltbb elemeket is akkor nagyon befolyásolták, sok nem történik olykép, a mint az bekövetkezett, ha nálunk a német viszonyokról, ezzel szemben a dynastia s a bécsi kormány terveiről a vezetők kellő időben tiszta képet alkothatnak maguknak. A dolgok megértésére szolgáljanak a következők:

A frankfurti nagy német birodalmi parlament alkotmányi alaptörvényének 2—4. §-ai a következőket tartalmazzák: „Kein Theil des deutschen Reiches darf mit nicht deutschen Ländern zu einem Staate vereinigt sein. *Hat ein deutsches Land mit einem nichtdeutschen Lande dasselbe Staatsoberhaupt, so ist das Verhältniss zwischen beiden Ländern nach den Grundsätzen der reinen Personalunion zu ordnen, und muss das Staatsoberhaupt entweder in seinem deutschen Lande residiren, oder in demselben eine Regentschaft niedersetzen, zu welcher nur Deutsche berufen werden können.*“

Erre jegyzi meg Springer (id. mű II. 671. 1.): „Diese Bestimmungen griffen in das Wesen des österreichischen Staates tief ein, und zwangen ihm, falls sie Gesetzeskraft erhielten, den Dualismus auf. Sie entschieden über die Zukunft Oesterreichs, und gaben bereits den Magyarern in dem Streite mit dem Wiener Hofe unbedingt Recht . . .“ stb.

Horváth Mihály is utal e viszonyok nagy fontosságára, különösen pedig azután, hogy a frankfurti parlament elrendelte azt, hogy az osztrák hadsereg is föleskettessék a német birodalmi hűségére, szerinte: „e rendelet következtében alig lehetett többé kételkedni, hogy az osztrák örökös tartományok beolvadása a Német birodalomba rövid időn ténynyé válik. Ezen körülmény viszo-

nyainkat az ekként tartományivá leendő bécsi ministerium iránt sokkal élesebben meghatározta, mint volt előbb, midőn e ministerium azért látszék magának befolyást igényelni Magyarország ügyeire, mivel magát császárinak nevezhette. *Austria tartományként olvadván be a Német birodalomba, még azon esetben is, ha Magyarország eddigelé külön kormánynyal nem birt volna, nemcsak katonaságunkat egészen el kellett volna különözni az osztráktól, mely ezentúl Frankfurtriból veendő parancsait, hanem külképviseletésünk sem maradhatott volna tovább egyesülve a Frankfurttól függő Auszriáéval.*“ (L. id. mű, I. k. 333. 1.)

Tudnivaló, hogy a frankfurti nemzeti gyűlésen az osztrák németiség követői ott voltak, s nagyon is kifejezték a nagy németiséghez való hozzátartozandóságukat, sőt az osztrák Schmerling nagynémet birodalmi minister lett stb.; mindez a magyar államférfiaknak nem kis gondot okozott.

Erre vonatkozólag s ezek indokából és ily körülmények közt jelent meg Kossuthnak előbb idézett czikke 1848. évi július hó 30-án, melyet igen sokan, nem értve a helyzetet, Kossuthnak már mint elszakadási tedentiát tudnak be, pedig semmi egyéb ez, mint állásfoglalás jelzése az esetre, ha az osztrák tartományok a nagy német birodalomba beleolvadnának.

A cikk nyílt fölhívás V. Ferdinándhoz, *hogy tegye át székhelyét Budára, mert urunk és királyunk csak ott igazán souverain, Inspruckból nem lehet országolni, Bécs Frankfurttól függ A magyar nemzet királysági érzelmű. A magyar nemzetnek tehát Budán királyra van szüksége* ha ez nem történhetnék, a legütilmitás biztosítására egy módot ajánl, t. i. kéri ifjabb királynak Budára Ferencz József főherczeget. (Kossuth Hirlapja.) E cikk tedentiája szoros összefüggésben van a frankfurti §-okkal, úgy Horváth Mihály és Springer tételeivel, tehát Kossuthnak a külömben loyalityástól áradozó cikkét nem szakadási vágy, hanem csak a körülmények egyoldalú mérlegelése inspirálta.

Horváth Mihály írja: „Pár nap mulva még nagyobb fontosságot nyert a király bejöttének kérdése azon eseménynél fogva, hogy a német egység s a nagy Németország ügye egy lépéssel ismét előbbre haladt. A Frankfurtban székelő német birodalmi ministerium meghagyta a bécsi kormányynak, hogy az austriai katonaság sárga-fekete színeit a német birodalmi három szinnel cserélje föl; mi azután 1848. augusztus 6-án ünnepélyesen végre is hajtatott.“ (L. id. mű I. k. 333. 1.)

Pulszky Ferencz emlékirataiban is megjegyzi azt, mikép a német-osztrák viszonyok illetéknépi alakulását gr. Batthyány Lajos is fölhozta Jellasichnak, a mikoron vele az általános kiegyezést illetőleg szóbelileg tárgyalt, midőn Jellasich főleg a hadügynek Bécsben leendő összpontosítását tűzte ki első föltételül. Batthyány megjegyzé, hogy a német birodalmi gyűlés határozata folytán az osztrák sereg is föl fog eskettetni a német birodalom hűségére. Jellasich nyomban kijelenté, hogy nem hiheti a sereg ily megesketését, nem tehet föl ily gyávaságot . . . stb. Tehát már ekkor Jellasich jól ismerte a bécsi kormány intentióit. Ennek daczára a bécsi helyőrség, számszerint 25,000 katona, az akademiái legió és nemzetőrség, összesen 80,000-en kivonultak a glacisra, hol tábori mise után *a zászlók az oltár elébe vitettek, még a sorkatonaságéi is, ott mindegyikre rákötöttek egy szalagot, a német birodalom színeivel a birodalom iránti hódolat jelképeül; esküiről nem volt szó, sőt a fekete-beres-arany szalag is mindjárt másnap eltűnt a katonazászlókról.* (Id. mű I. k. 333. s k. 1.)

A dynastiá s a bécsi kormány azonban, mint már látjuk, nem jó szemmel nézte a Frankfurtban történeteket, maga, az akkor első szerepet vivő Radetzky kijelenté, hogy „hű német szíve daczára“ helyteleníti a frankfurti parlament túlmerész követeléseit, majd így ír: „Oesterreich mit seinen nicht deutschen Provinzen zählt 38 Millionen; möge man das in Frankfurt nicht vergessen und sich nicht mit einem starren Deutschthum um einen solchen Bundesgenossen bringen. *Oesterreich wird sich eher von Deutschland als von Oesterreich trennen.*“ (Springer id. mű II. k. 595. 1.)

A magyar vezetőférfiak azonban az udvar intentióit nem fogták föl kellőleg, s azt nem ellensúlyozták, azzal véglegesen tisztába nem jöttek, hanem a nagy német barátságot tovább fűzték, Frankfurtba követeket küldöttek, a magyar nemzetgyűlés nyíltan tüntetett a német törekvések mellett stb. (L. p. o. a képv. ház 1848. 3-ik ülését.) Erre jegyzi meg Horváth Mihály: „A rokonszenvet, melylyel a nemzet s kormánya az egységes Német birodalom iránt viseltetett, csak helyeselni lehet; ezt önérdeke határozottan igényelte, s maga ellen vét, ha e szövetséget nem keresi; de nem lehet helyeselni azt, hogy ezen érzelmeit minden szükség nélkül dobraütötte, s mit csak a ministertanácsban titkon kell vala tárgyalni, nyílt házban vitatta és végzése által, mi félremagyarázásra külömben is alkalmas, mintegy kihivja maga

ellen a reakciót s a bécsi ministeriumot. És e nyilvánosság annál kevésbé volt helyén, mivel az udvar és a bécsi ministerium bizonyos bosszantására, tüntetést foglalt magában oly hatalom irányában, mely tényleg még nem létezett, s létesülése nem is volt kétségtelen. Hogy sikeres és czélszerű legyen, a külömben leghelyesebb politika sem nélkülözheti az eszélyt s óvatosságot az eljárásban“ stb. (L. id. mű I. k. 332—347. l.)

Ki tagadhatná, hogy mindez egyidejűleg nem szolgált-e Magyarország hátrányára s nem siettette e szakadást akkor, midőn a dynastia s a bécsi kormány Radetzky olaszországi győzelmei után újból felülkerekedett a vele ellentétes német s osztrák állapotokon?

*

Az ezek után és okából a viszonyok ezen nyomása alatt forradalmi térre lépett Kossuth mégis felelte azt, a minek 1847-ben a következőkép adott kifejezést: „En borzadnék kockát játszani a nemzet jövődjével, mert megtanultam a historiából, hogy a forradalmak napjára gyakran a szolgaság hosszú éjjele következik: oly fegyver az, melyhez csak a kétségbeesés folyamodhatik (ezt mondá Deák is 1867-ben), kétségbeesni pedig csak annak szabad, kinek már nincs mit veszíteni; nekünk, bár sokat veszítünk, még mindig igen sok a veszíteni valónk. Van nemzetiségünk, van országos lételünk; ebből és ezzel mindentünk lehet, nélküle semmi. Ezeket nem szabad kockára vetnünk; mig ezeket sajátunknak mondhatjuk, mig a nemzetiség s országos lét öntudata feszíti tette izmainkat: addig nem szabad a kétségbeesés lépteire botlanunk.“ (Ellenőr 456. l.) (Nem-e ezen az alapon s kiindulási ponton nyugszik Deák politikája s az 1867. évi kiegyezés?) De Kossuthnak fatuma volt 1848-ban, miszerint: „L'enthousiasme commence, le délire accompagne, et le repentir suit les revolutions.“ (Corberon).

Kossuth nem egyszer tiltakozott mint emigans is a forradalmi kísérletek ellen. Kiss Miklós ezredesnek 1860. ^{XIII}/₁₄. Londomból ezt írja: „Lenni és élni akar (t. i. a magyar), de az európai forradalmi törekvésektől távol akarja magát tartani. Európában a rendnek, s consolidált nyugalomnak akar eleme lenni . . .“ stb. (Irtai V. k. 40. l.)

Wesselényi már 1840-ben Széchenyivel egyidejűleg jóslatként

irja: „Ki ne látná, miszerint ily forradalom, mely a mostani uralkodóház és a német elem ellen lenne intézve, ezen egész törzsöket s annak érdekeit ellenünk sorompóba hívá? Ki ne látná, hogy így a helyett, hogy az austriai háztól elszakadva, önállású magyar birodalom keletkezne, mostani nemzeti s polgári létünk is sirba döntetné, s meghódított nép gyászos sorsa várna reánk.“ (Szózat 359. l.) De Kossuth mindezeket elfeledte, ő (főleg 1848. szeptember hava után) folyton, továbbra is Magyarország boldogulásának útját a forradalomban kereste; midőn Klapka 1861-ben azt írta haza az emigrációból, hogy kövessék hiven Deák bölcs és mérsékelt programját, Kossuth megrovólag (1861. VI/23.) azt írja Klapkának: *Mit akar Deák? Mi az ő programja? Ő ki akar békülni az osztrákkal; igaz, csak a történelmi jogok visszaállításának alapján; de kibékülni akar s nem akar forradalmat.*“ (Íratai III. 627. l.)

Mindezeket egybevetve, eredményként áll, hogy Kossuth forradalmi irányú politikája kitűnő ürügy volt az ellenséges osztrák kormánynak a szakadást fölidézni s azt közelebb hozni, mi fő, az odiumot mégis Magyarországra háritani, — megírja ezt amaz idők osztrák publicistája gr. Majláth János, a ki szerint: „Die Tendenz, die Monarchie zu sprengen, ergab sich auch daraus, das Kossuth in öffentlicher Verhandlung seine Sympathien für die italienische Rebellion aussprach. Das ungarische Ministerium verweigerte jede Unterstützung der italienischen Armee und zeigte sich geneigt, die ungrischen Regimenter aus Italien zuruckzurufen.“ Kossuth magatartása tehát az osztrák kormányt mintegy önvédelmi kényszerhelyzetbe hozni látszott, a mit ez nem is szűnt meg Európaszerte a mi hátrányunkra hirdetni, ez ürügyet nyílt harcz megkezdésére felhasználni.

E tárgyra nézve, még mint száműzött, Horváth Mihály ezt írja: Kossuth „gyakori és vigyázatlanabb nyilatkozatai, sőt ministeri állásával meg nem férhető magatartása által, melynél fogva még egy részről a tömeg közvéleményével, a népszerűséggel kaczerkodik; más részről egyenes kikelései által, beszédeiben s hirlapjában, a bécsi kormány ellen társait minduntalan compromittálja, ügyekezeteiket nehezíti, gátolja, sőt megrontja, békés kiegyenlítési kísérleteiket sükerüktől eleve is megfosztja, s minden eredményt lehetetlenné tesz.“ (L. Füg. harcz. Genf, 1865. I. k. 409. l., 333. l.)

„Magyarország és a dynastia, valamint a bécsi kormány

közt a *pragmatica sanctio* megtagadása által pedig törvény nyílt, melyet minden további lépés csak tágitott és mélyített és éppen e vizsály volt az alap, mire ellenségeink reményeiket építék.“ (L. Budapesti Szemle, Kovács Lajos cikke, 1883. 79. sz.)

*

Az 1848. évi július 20-án megkezdődött válaszfőlirati vitát Kossuth nyitotta meg; beszédének magvát azon vallomás képezi, mely már előzőleg tárgyalva volt. A vitában főleg a szélsők, a radikálok vettek részt, kik a *pragmatica sanctio*ból folyó kötelezettségeket elismerni nem akarták. Ezen értelemben szólottak mindjárt Kossuth után Irinyi József, majd Ágoston J., Kubinyi Ferencz, Halász Boldizsár, Nyáry Pál, Perczel Mór stb. A *pragmatica sanctio*ban határozottan körülírt s a ministeri tanács által is elismert kötelezettségeket főleg b. Eötvös József cultusminister védelmezte, kinek ezen beszéde a 67-es kiegyezés indokolása szempontjából is értékes. Pulszky Ferencz államtitkár a segély megtagadókkal szemben ezt mondja: „Ha első föllépésünk is az lesz Európában, hogy a régi szövetséget megszakítjuk Austriával, akkor a *pragmatica sanctio* elszakítása nem lesz valami különös *recomendatio* nekünk más nemzeteknél, hogy ők akarjanak velünk *transactio*ra lépni, mert látni fogják, hogy míg tetszik nekünk, megtartjuk a *tractatust*, midőn pedig elég erősek vagyunk, elszakasztjuk azt . . . Bizalmat az által nem gerjesztünk magunk iránt, ha oly *tractatusokat* szakítunk meg, melyek ellen föl nem szólaltunk és melyeket ezreknek vére pecsételt meg.“ Kazinczy Gábor az 1722—23. I. t. cz. bevezetésének indokából, mely később az 1867. évi kiegyezésnél is alapul szolgált, magyarázta meg a segély megadásának törvényességét.

1848. július 23-án 269 képviselő szavazatával és pedig 233-al mellette, 36 szavazattal ellene fogadtatott el a ministerium főlirati javaslata. A rövid vita folyamán, a kevés számú ellenzék határozottan *sanctio pragmatica* ellenes nyilatkozatai után, főleg midőn ezen irány mindinkább tért hódított, már a fölületesebb szemlélő előtt is nyilvánvalóvá tette azt, hogy a szakítás s vele együtt a belháború csak idő kérdése. Az így támadt helyzetre Pulszky Ferencz ezt írja: „A válaszfőlirati vita két tényt bizonyította be: azt, hogy Kossuth a kormánynak valódi vezérévé lett, kit a többi minister akarva nem akarva követ és azt, hogy

az ország már is azon lejtőre helyezkedett, mely mulhatlanul forradalomra vezet.“

Mindennek daczára gr. Batthyány Lajos miniszterelnök nem szűnt meg reménykedni s folyton oda működni, hogy ha van még lehetőség a békés kiegyenlítésre nézve, az fölhasználva legyen. E célból két kérdést intézett b. Doblhoff osztrák miniszterelnökhöz: „Akar-e az osztrák ministerium a magyar korona épségét illetőleg a pragmática sanctiónak teljes érvényességet tulajdonítani? És szándéka-e a bécsi ministeriumnak, a mostani zavarok közt, a magyar koronai tartományokban a pragmática sanctio tekintetbe vételével védeni a korona jogait?“

A Doblhoff ministerium válasza ép oly ingatag és határozatlan volt, mint a fölirat.

Batthyány Lajos gróf és Deák Ferencz ministerek azon elhatározott szándékkal utaztak föl 1848. augusztus hó végén Bécsbe, hogy főleg a bécsi ministeriumnál még egy végkisérletet tegyenek a békés kiegyenlítésre, habár az áldozatokba kerülne is az ország részéről. De Batthyány agyában ekkor már egyéb gondolatok is forogtak. Meggyőződve lévén, hogy a bécsi ministerium ellenséges szándokával mindaddig nem hagy föl, míg Magyarország a statusadósságok s a pénz- és hadügyi tárczák tekintetében a rideg jog terén marad: úgy látszik, már akkor el volt határozva, ha másként nem lehet, ezek iránt is alkuba bocsátkozni az udvarral Engedményezés nélkül az ország részéről lehetetlennek látván meggátolni a nyílt háborút a dynastiával, nem vonakodék tovább engedni a politikai eszély sugallatainak s a jogból feláldozni annyit, mennyin az életkérdéssé vált békét megvásárolhatja. Annyi bizonyos, hogy távozta előtt határozottan kijelentette a nádornak: mikép visszatérte után Kossuthal nem fog tovább együttmaradni a kormányon.

Időközben azonban, mintegy e törekvéseknek irányt adandó, V. Ferdinánd 1848. augusztus 31-ről egy leiratot intéz István főherczeg nádorhoz, ehhez volt csatolva az osztrák ministerium akkortályt nagyban tárgyalt „Staatsschrift“-je, a mely akkor a forradalmi izgatásoknak rendkívül hatályos tápszere lőn. „Mely emlékiratnál nagyobb politikai bünt nem mutathat föl a história.“ (Kossuth Lapja 69. sz. 1848. IX/19.) Ez azonban csak az akkori túlzók felfogását tükrözi vissza. A mai napok higgadt álláspontjáról szemlélve ez emlékirat pontjait, ismerve a 67-es kiegyezést, s az azt megelőző közjogi vitákat, nem oszthatjuk ama kor

sötéten látó vezetőinek aggályait, mert egynémely közjogi tévedéseit lecsiszolva, abban alig van egyéb, mint a mit a mult igazolt, 1867. becikkelyezett. Ez emlékiratot — ismétlem — elfogulatlanul olvasva, igazat kell adnunk Horváth Mihálynak, a ki ama napok eseményeit tárgyalva, ezt írja: „A nemzet egy új, a közös ügyeket méltányosan szabályozó szerződésre annál hajlandóbb lehetett volna, minthogy jelenleg már Austria sem volt kényuralmi hatalom alatt. Neki is alkotmányos parlamenti kormányzat ígértetett s ettől a magyar nemzetnek nem volt még oka annyira féltene szabadságát, mint előbb, midőn egy absolut kormányú birodalommal volt vegyes házasságban. Az új viszonyok közt különben is nem alárendeltetésről, hanem a két állam közt kötendő méltányos szerződésről lehetett csak szó, mely szerződés azután mindegyiket egyaránt kölcsönösen kötelezze. Ily szerződés, annak tárgyait s a viszonyok bonyolódottságát tekintve, kétségkívül igen nehéz feladat volt volna ugyan, de lehetetlenségét, ha körülte kellő politikai eszély és őszinteség fejtetik ki, eleve állítani nem lehetett. Ha valamit ez ügy s e napok tekintetében sajnálni lehet és jelenleg is kell sajnálni, ez abban rejlik, hogy ama férfiak, kiket a végzet akkoron itt is, ott is a közügyek élére állított, nem találtak s talán nem is kerestek módot abban, hogy a meghasonlás okait megszüntessék s a monarchia egymástól jogilag független két része közt a fejedelem ugyanazonosságából eredt s a *pragmatica sanctio* által meghatározott közös ügyekre nézve mindjárt akkor megkötessék valamely méltányos, mind a két részt kielégíthető szerződés.“

Ennek előre bocsájtása után nem lesz érdektelen az aug. 31-én kelt osztrák emlékiratnak főbb vázlataiban való közlése.

„A magyar országok sorsa századok óta legbensőbb összeköttetésben volt az osztrák uralkodóház által birt tartományokéval. A kötelék, mely különböző koronákat egy fejedelmi házhoz csatolt és méginkább a Dunánál lakó népek belélete ezeket oly szoroson egymáshoz lánczolta, miként nehezen eldönthető, hogy a testvérissült népek közt melyiket illeti az állami és társadalmi kifejlődés különböző mezején a vezérlés előnye, vagy a vetelkedő utánzat dicsősége. A *sanctio pragmatica* a következő jog fölötti háború veszélyeit nemcsak megelőzte, de az országok összeköttetéseit is oly szilárdul megállapította, hogy több, mint egy század lefolyása alatt csak egy monarchiáról, egy uralkodó családról és egy uralkodóról lehetett szó. Minden külháború

együtt folytattaték. A magyar hősileg és nagy egyetértéssel harczolt Austria német és szláv népeivel együtt s a historia a közgyőzedelmekben nem különbözteti meg azon osztalékot, mely a magyar, német és szláv nyelvet beszélő bajnokok hűségét és vitézségét külön illeti. Szintúgy nem vonta ki magát Magyarország soha azon terhekből, melyeknek a hadi események következtében és a monarchia közszükségeinek fedezése miatt támadniok kellett.“ (Ez idáig elvitázhatatlan történelmi tény.)

„Ezen fölfogása a *pragmatica sanctio*nak és a monarchiát alkotó államok benső egybekötetésének, föltalálható még az utolsó országgyűlés tanácskozmányaiban is. A *martius* első napjaiban megvitatott fölírás az ország teendőiről különösen kifejezi azon kívánatot is, hogy Ő Felsége nemcsak Magyarországnak számoljon a költségekről s nemcsak Magyarországnak adjon felelős ministeriumot, hanem a monarchia többi tartományainak is alkotmányos institutiókat nyujtván, biztosítsa az erős egybeolvadást és testvéri egyesítést azokkal. A *pragmatica sanctio* értelme mindig oly világosnak, oly kikerekítettnek tekintetett, hogy iránta soha semmi kétség fönn nem forgott.“ (Most pedig ennek szabályozása s a változott viszonyokhoz való idomítása lett volna a föladat.)

Elmondja az emlékirat, mennyire lettek a márczius óta történt alakulások a *sanctio pragmatica* által alkotott birodalomra nézve veszélyesek és végzetesek, majd így folytatja: „Az april hó 7-én történt elfogadása a karok és rendek javaslatának, mely az udvari költségek fedezetére, a közös diplomatia s némely hadi testületek kiadásaira bizonyos öszletet határozott későbbi kiegyenlítés mellett a közfinansziák számára nyujtott még némi reményt, hogy az említett kiegyenlítés útján a magyar pénzügy-kezelés s a bécsi központi pénzügy közt megszüntethetők azon differenciák, melyek a monarchiához tortozó magyar és nem magyar tartományok viszonyait szétbontással fenyegetik. Az említett országgyűlésnek kevés számú törvénytörvénypontjai világosra nem derítik azt, hogy a magyar kormánynak hadi- és fináncz-tárczája magában foglalja-e egész hatáskörét a közkezelés ezen ágainak, vagy pedig csak oly tárgyakra terjed ki, melyek egészen és kizárólag Magyarországot illetik, míg a monarchia többi tartományaival közös érdekekre nézve az ügyvezérllet egy Bécsben létező központi hatalom által intéztetnék. *A mull pozsonyi országgyűlés törvényeinek határozataiból az nem is foly, hogy a magyar hadminister a hon védelménél többet vegyen magára.*

Magának a pozsonyi országgyűlésen hozott törvényeknek tartalma két pontban összeférhetetlennek látszik a *pragmatica sanctio*-val, minthogy ennek következő szavai: „*indivisibiliter et inseparabiliter* az István főhercegnek nyújtott hatáskör terjedelme által megsértetnek.“ Szintűgy az országos törvény ama határozatainak, melyek külön kereskedelmi-, had- és pénzügyminiszteriumot alkottak a nélkül, hogy az összes birodalomra vonatkozó viszonyokat megállapítanak, okvetlenül a monarchiát körülfogó kötelek felbomlására kell vezetni.“

Meg kell azonban e helyütt azt is érinteni, hogy az emlékirat tévedésben van, mert azt nem említi föl, mikép az alkotmányos osztrák ministerium megalkotásánál éppen azon hibák történtek s ugyanazon hiányok lennének igazítandók.

De legérdekesebbek az emlékirat zártételei.

„Az austriai császárságtól különvált magyar királyságnak fennállása politikai lehetetlenségnek tekintendő; a két országtömeg s az azokat lakó népek érintkezései sokkal bensőbbek és gyakoribbak és a társadalmi élet megszámlálhatlan fonalszálaival sokkal közelebb vonták a lakosokat egymáshoz, hogysem a külöszakadás veszélyes rázkódtatások nélkül történhessék. Az osztrák birodalom két államra szakításával, mely közül mindenik a maga útján járand mind a császárság, mind Magyarország bel- és külállapotát illetőleg azon fokára sülyedne az elgyengülésnek, hogy ebből okvetlenül az európai egyensúly felbontása támadna s az idegen hatalmak, kiknek az egyensúly fentartása fekszik érdekökben, Austriának ily gyöngülését el nem tűrhetnék. (Bizonyítja p. o. 1849. ápril 14-ke után az orosz invasio, melyet nyugot Európa nem gátolt meg.) Mindezekből annak mellőzhetlen szüksége merül föl, hogy a magyar kormányban martius óta behozott intézkedések az összes monarchia igényei és a *pragmatica sanctio* szavai és értelme szerint változtassanak meg és a német-osztrák ministeriummal összhangzólag, oly rendezések tétessenek, mik szerint a monarchia egysége biztosíttassék, a *pragmatica sanctio* céljai teljesen eléressenek és egy legfelsőbb állami kormányzat ismét visszaállíttassék.“

Ez utóbbit követelte később az 1860. október 20-iki diploma, az 1861. február 26-iki patens, valamint az 1861. július 21-iki kir. leirat is. A *revisio* tényleg 1867-ben bekövetkezett, de nem a most jelölt módon, alapokon, hanem a jogfolytonosság alapján.

Ha ezen kiegyezési alapot általánosságban figyelemmel olvassuk át, úgy tapasztalni fogjuk, hogy e között s az 1865. deczemberi kir. trónbeszéd alaphangja közt csekély, inkább alaki eltérés mellett a kiindulási pontra nézve, mily nagy hasonlatosság létezik. Valóban mély fájdalommal kell ez egyezségi alapot szemlélni s úgyszólván érthetetlen, mikép a kedélyek ennek megrostálására és fölfogására csak tizennyolcz év multán, annyi, különben elkerülhetett számos catastropha után voltak képesek. (L. Deák beszédei II. k. 141. l.)

Nem tudták akkor kellőleg formulázni, hogy „Magyarország viszonya a birodalomhoz: unio a paritás alapján, állása coordinált és nem subordinált. Sem egyik fél, sem másik egyoldalúlag közjogi formákat nem alakíthat az egyetem számára elfogadásul, — a közös ügyek vezetésében túlnyomó súlyt egyik sem követelhet, — a közös uralkodó tanácsában egyik fél a másikat száma és befolyása által el nem nyomhatja, — az örökös tartományok belkormányai ép oly kevéssé lehet részese a közös ügyek vezetésének, mint a magyar kormány, — a közös ügyek vezetése ép oly kevéssé felelős a bécsi, mint a pesti országgyűlésnek, — a bécsi országgyűlés ép oly kevéssé vonhatja tárgyalásai körébe a közös ügyeket, mint a pesti, ebben lehető nyilatkozatai csak erkölcsi súllyal bírnak.“ (L. Kovács Lajos: Kísérlet a rendezési kérdések részletezett megoldásáról. Budapest, 1863. II. feje.)

„Vannak bizonyos dolgok, melyeket a félreértés és a helyzet kellő föl nem ismerése egy ideig hátráltathatnak, de végre is eljön azon idő, midőn a félreértések elenyésznek, a kölcsönös jogok és kötelezettségek elismertetni és méltányoltatni fognak.“ (Lónyay Menyhért 1866. II/17.) Szolgáljon ez vigaszul.

Klauzál Gábor 1861-ben május hó 22-én a képviselőházban helyesen jegyezte meg, hogy midőn az osztrák ministerium azon okból vonta kétségbe az áprilisi törvények érvényét, mert a szentesítés az ő beleegyezése nélkül történt, egyúttal tanúságát adta az okiratban, ki sértette meg először a *pragmatica sanctiót*. E téves fölfogás volt az államirat végzete. „*Das formale Recht war auf Seite der Ungarn; an ihrer neuen Verfassung auch nicht ein Titelchen von zweifelhafter Gültigkeit.*“ (Springer: Geschichte Oesterreichs II. 499. l.)

Kossuth 1867. május 22-én kelt s Deákhoz intézett nyílt levelében azt állítja, hogy lényegében ez az ultimatum épen azt követelte, a mit az 1867. évi közösügyi munkálat az u. n. birodalmi egységnek

és nagyhatalmi állásnak áldozatul hoz. De feledte Kossuth, hogy a körülmények, viszonyok megváltoztak s hogy az ultimatum elfogadható része az illetékes factorok jóváhagyását megnyerte, az elfogadhatlan, de akkor követelt részt pedig ez absorbeálta.

A legérdekesebb azonban e tárgyra nézve, a mit Horváth Mihály ír, szerinte: „Ezt az emlékezetes államemlékiratot kísérő királyi leiratban Ő Felsége kijelenti, hogy a mellékletben levő emlékirat ama zavarok okát és horderejét fejtegeti, melyeket a mult országgyűlésen alkotott ministerialis kormányzat az összes birodalom ügyeibe hozott, — minélfogva fölhívja a magyar ministeriumot, hogy ezen emlékiratot komolyan fontolja meg
Batthyány Lajos új ministerium alkotását vevén terve (1848. sept. hó), *úgy vélekedik, hogy miként eddig léginkább Kossuth szélsőségei juttatták a hazát jelen állapotába: úgy, ha ő s más forradalmi elemek eltávolíttatnak s oly kormány alakíttatik, melyről a dynastia fölteheti, hogy megalkudni áldozattal is hajlandó s az aug. 31-iki kéziratban foglalt föltételeket elfogadja: végre az udvar is inkább a békés kiegyenlítésre hajlik, mint a kétes kimenetelű háborúra Így beszélt ő, miként egy hátrahagyott iratában bizonyítja, már Bécsben is Ferencz Károly főherczegnél, így Wessenberg osztrák ministernél“ stb. (Függetlenségi Harcz I. Genf, 1865. 423—446. 1.)*

Erre vonatkozólag nyomatékosak még amaz időkben fontos állást betöltött s a tényeket a maguk mivoltában fölismerő Kovács Lajosnak a következő nyilatkozata: „Nekünk a dynastia és a bécsi kormány föltételei gyanánt egyebet nem szabad elfogadnunk, mint azokat, melyeket ez ünnepélyes alakban, illetékes helyen okiratban kimondott. A dynastia és a bécsi kormány követelte a monarchia egységének épségben tartását; ez ránézve létkérdés volt. Ennek garantiáit igyekezett megnyerni a martiusi törvények fölötti tractatusokban. A mi azonban akkor a törvényekbe iktattatott, nem mutatkozott elégségesnek a gyakorlatban, sőt a magyar kormány, meg az országgyűlés is az olasz segély kérdésében a pragmatica sanctio érvényét is kétségessé tette“ (Budapesti Szemle 1883. 74. sz.)

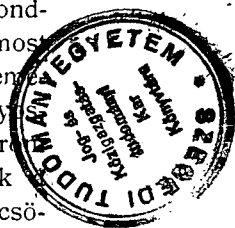
A képviselőház 1848. évi szeptember hó 24-én délután tartott ülésében a Staatsschifftre nézve a ministerium oda utasította, hogy valamint mindenben, úgy a jelen tárgy körüli eljárásban is Magyarország területi épségének, független önállásának, polgári szabadságának és alkotmányának, Ő Felsége is. szentesi-

tette 1848-iki törvényeknek, melyekhez a képviseleti ház mindenkor és mindenben szorosán ragaszkodik, — értelmében leendő szigorú megóvását és fentartását elmulaszthatlanul szeme előtt tartandó, attól egy hajszálnyit sem távozzék el; hasonlóan jártak el 1865—67-ben.

Most már vegyük figyelembe az emlékirat főbb pontjait, úgy az 1865—68. évi országgyűlésnek a fönti declarációhoz való ragaszkodását, eltekintve az eltekintendőktől, méltányos egyezkedés alapjait Magyarország minden sérelme nélkül képezhette volna ez emlékirat, mint képezte annak a viszonyok által redukált általános értelmezése 1865—68-ban s bizonyos, hogy higgadt megítélés és tárgyalás után eredményre is vezetett volna. (A Staatsschriftet méltatja igen érdekes vonásokban Springer Gesch. Oesterr. II. 501. s k. 1.)

Batthyány Lajos gróf még ezek után is: „hajlandó volt a körülményekkel némileg megalkudni; engedményezni a kevésbé lényegesekben, hogy a lényegest biztosan megtarthassa; kapcsolatunknak Austriával az igazgatási formákban egy némit eszélyesen föláldozni, hogy az ország sarkalatos jogait megőrizhesse.“ (L. Horváth Mihály id. mű 407. s k. 1.) *1865-ben Deák ott vette föl husvétii cikkében a kiegyezés fonalát, a hol azt gr. Batthyány Lajos 1848. szeptember havában a viszonyok kényszere alatt tovább nem folytathatta. Deák tehát csak azt végezte be, a melynek útját gr. Batthyány Lajos már eleve kijelölte.* Méltán mondhatta 1866. február 17-én Lónyay Menyhért: „hol állana most a birodalom anyagi tekintetben, ha az 1848-iki szomorú események után előbb az absolutismus, később pedig az alkotmányosság útján, az annyira nem sikerült beolvasztást és minden árú centralisatiót meg nem kíséri? ha azon milliardok, melyek fölemelt adók által és a deficitek fedezésére kötött drága kölcsönök útján beszedettek, a monarchia népei kezében maradvá, a nemzetgazdasági erők gyarapítására fordítottak volna.“

A magyar országgyűlés azonban 1848. augusztus havától kezdve erre nem volt képes, mert már ekkor messze eltért az 1848. márcziusában elismert alaptól s Magyarország állását, a mint az az 1848. augusztus havában tárgyalt had- és pénzügyi javaslatokból is kiderül, az osztrák tartományok s a dynastia érdekeivel mindinkább ellentétbe helyezték, a szakításnak 1848. év október havában az ilykép — mindkét részről — előerősakolt körülmények közepett mulhatlanul be kellett következnie.

„A történésznek a chronista szerepén kívül bíráló szerepe is van, mely a tettek erkölcsi értékére a cselekvés rúgóinak vizsgálatával vet világot.“

Kossuth. (Iratái IV. 231. 1.)

E szakadásnak be kellett következnie annál is inkább, mert oly viszonyok állottak be mindkét részről, melyek a békülést nem segítették elő — sőt ellenkezőleg, azt egyenesen lehetetleníték — és e szakítás bekövetkezésekor vajjon Austria jobb helyzetben volt-e, mint Magyarország, feleljen erre az akkori idők kissé bizar történésze, Walter Rogge, a ki szerint ez volt a situatio helyes váza: „Ein Feldzug in Ungarn in vollem Gange; ein anderer in Italien vor der Thüre; Belagerungszustand in Wien, in Galizien und Istrien, bald auch in Prag; die gesammte Verwaltung in heillosester Verwirrung, die Bureaucratie ohne Disciplin und Muth, die Finanzen dem Bankerotte nahe, die alten Gesetze durch die Peripetien der letzten Jahres unbrauchbar und die neuen nirgends fertig“ (Oesterreich von Világos bis zur Gegenwart I. k. 89. 1.) A szakadás bekövetkeztét sietette azon állapot is, melyet Taine ekként illusztrál: „Dans cette société dissoute ou les passions populaires sont la seule force effective, l'empire est au parti qui saura les flatter pour s'en servir. Par suite, à côté du gouvernement légal qui ne peut ni les reprimer ni les satisfaire il se forme un gouvernement illégal qui les autorise, les excite et les conduit. A mesure que le premier se decompose et s'affaisse, le second s'affermir et s'organise, jusqu'à ce qu'enfin, devenu légal à son tour, il prenne la place du premier.“ Ilyen volt a helyzet nálunk 1848. szeptember—október hóban. A kibontakozás lehetetlenültét báró Kemény még a következőkre vezeti vissza: „ehhez (t. i. a kiegyezéshez) a Lajthántúl szilárdabb helyzet, a Lajtháninnen rövidebb mámor, minden oldalról több mértéke a kölcsönös bizalomnak és Európában a forradalmi szellem gyorsabb csökkenése lett volna szükséges.“

Igen érdekes e tárgyra nézve gr. Batthyány Lajos 1848. október 2-áról kelt levele a képviselőházhoz, a melyben a miniszterelnökségről s a képviselőségről lemond; e levélben kimélet nélkül fakadt ki mindazok ellen, kik túlzásaik által a haza jelen sorsát siettették s az udvarnak ürügyet szolgáltatnak törvény- s alkotmányértéseit tényekkel indokolhatni. (L. Horváth Mihály: Függetlenségi harcz. Genf, 1865. I. k. 557. l.)

Deák Ferencz egyik magánlevelében ezt olvassuk: „Hónapok óta kinos aggodalomban élek itt, mert hónapok óta láttam, miként dolgozik titkon és nyíltan egyik rész az alkotmányos szabadság és nemzetiség megdöntésén s miként segítik ezeket törekvéseikben akaratlanul azok, kik forradalmi térére lépni, forradalmi lépéseket előkészítgetni óhajtanak idétlen könnyelműséggel s kik talán csak most sejtik, hogy számításaik a nemzet erejére s a nép rokonszenvére alaptalanok voltak. Így álltam én a kettős erőnek vészes működése között, fokról-fokra közelíteni láttam a veszélyt, szóltam, figyelmeztettem, de sikertelenül, míg végre bekövetkezett, mitől minden pillanatban rettegtem . . . Ez az, mit hónapok óta jövendöltem, de pessimistának tartottak s azt mondták, felette feketén látok. Szavaim itt is elhangzottak némelyek örömmámorában, mások, különösen egy, forradalmi számításai közben nem akart hallgatni reám s most együtt isszuk meg a levét e menthetetlen bajnak.“ (1848. szeptember 22., I. Beszédei II. k. 128. l.)

E balviszonyok elsője, csak magunkról szólva elsője, az volt, hogy a Batthyány ministeriumban nem volt összhang s a leglényegesebb kérdésre a legszélsőbb elvi differentiák forogtak fönn, pedig Széchenyi már 1848. márczius 27-én irt cikkében előre ezt jelzi a ministerium követendő politikájaként: „Most hazánkban igazi baj csak az által keletkezhetnék, ha a fennálló ministerium szava elhangzik. Új rendnek kell keletkezni. Sok érdek meg van sértve . . . Mindezt rendezni, mindezt provideálni kell. Úgyde ehhez idő szükséges s mindenek fölött egybehangzó concentricus működés.“

„En temps ordinaire, le cabinet Batthyány, malgré sa composition un peu disparate, aurait certainement pu se maintenir et consolider les institutions nouvelles. Mais, en présence des révoltes intérieures et des intrigues de la cour, la désunion ne devait pas tarder à se produire entre ceux qui le composaient les uns et les autres n'ayant ni le même point de départ ni le

même but, ceux-là reculant pendant que ceux-ci avançaient. Kossuth et Batthyány, — Kossuth représentant des idées populaires, des aspirations à l'indépendance absolue; Batthyány incarnation du libéralisme modéré, qui redoutait une rupture avec l'Autriche non moins que l'avènement du peuple; — ces deux chefs allaient bientôt se heurter fatalement et se briser.

„Les cabinets de transaction peuvent être nécessaires par moments; mais ils sont toujours condamnés à l'impuissance.“
(L. Irányi Dániel: Hist. polit. de la révolution de Hongrie, 1859. I. k. 177. l.)

Iszonyú szerencsétlenség volt továbbá, hogy az első magyar ministeriumnak programja nem lehetett. Itt én nem írott és formulázott irányeszmeket értek . . . a magyar ministeriumnak nem az volt a hibája, hogy tintát nem fogyasztott egy hivatalos vezérczikk megírására; de az, hogy semmi vezéreszmével, semmi kitűzött iránnyal már szerkezeténél fogva sem birhatott . . . az egész miniszterium együtt — mint minden kormány, mely a koalíciókból szokott támadni — nem nehéz időkre való volt. Ott voltak egy ministeriumba zárva, — hogy példákat idézzek, Széchenyi és Kossuth, oly ellentét a szellemvilágban, mint földünkön a Zenith és Nadir . . . Batthyány gróf idegenkedett Széchenyitől, nem annyira az életben, mint a doktrinákban. Batthyány szintűgy összeférhetlen volt Szemerével. Személyesen is majdnem ellenségek valának . . . Szemere nem szerethette Széchenyit és Batthyányt elvnel fogva, haragudott. Klauzálra régi versenyzések miatt, hideg vala Eötvös iránt és Deákban akadályt látott az ügyek fejlődésére nézve. (Kemény: Forradalom után 148. s k. l. — L. Horváth Mihály: Függetlenségi harcz 1865. Genf, I. k. 289., 296., 299., 319., 324., 326., 446.) A meg hasonlítás legfőbb oka azonban ott keresendő, mikép a ministerium legmerészebb tagja meggyőződve arról, hogy a Habsburgok monarchiája végnapjait éli, oly politikára ragadtatta magát, mely a ministerium és parlament nagy többségének állását lehetetlenné tette s minden békülési igyekezetét paralysálta. Kossuth helytelen s a törésre késztető politikájának indoka tehát abban keresendő, hogy ő Austria közeli végveszélyét látta s ettől várta Magyarország sorsának más irányba leendő tereltetését. *Kossuth meg volt győződve, hogy az osztrák belső mozgalmak, az olasz forradalom, a német bonyodalmak Austriát rövid időn megsemmisítik.* A küljelek határozottan erre vallottak, — maga az egykorú b. Eötvös, ki

amaz időkben magas állásánál fogva is szintén beleláthatott a dolgok valódi állapotába, így ír: „Das Jahr 1848. war eine Epoche revolutionärer Bewegungen in ganz Europa . . . Oesterreich war durch einen doppelten Bürgerkrieg im Innern zerrissen, von aussen gefährdet, und überall zeigten sich Richtungen, die mit dem Bestehen des österreichischen Staats nicht zu vereinen sind.“ (Die Garantien der Macht und Einheit Oesterreich.) Kossuthot ez tévútra vezette, nem hitt a monarchia és dynastia ellenálló képességében. „Kossuth wollte mit aller Gewalt die oesterr. deutschen Provinzen in den grossen deutschen Bund verschmolzen sehen, was nicht nur die Dynastie nicht wollte, sondern auch ein grosser Theil des Österr. Deutschen nicht.“ (Szemere: Ludwig Kossuth 100. l.) 1848. augusztus hó 3-án Kossuth ugyanezt a tételt a képviselőházban, a többi miniszter tudta és beleegyezése nélkül, kifejti, — beleszöve azt is, hogy ha a dynastia Németországgal harczba keverednék, Magyarország segélyére nem számíthat. Szemere ezt főnnebb említett művében nyílt hadüzenetnek tekinti. Az akkori viszonyokat illusztráló, Horváth Mihály ezt írja: „A bécsi zavargások következtében a dynastia súlyosabb körülmények közé jutott, mint bármikor volt eddigelé. Olaszországban, hol a milánói forradalmat a piemonti király egész erejével támogatá, a győzelemre alig volt kilátás. Csehország, a német örökös tartományok, maga Bécs is egyre forrongott. Frankfurtban lépésről-lépésre látszék haladni megoldása felé a nagy német egység kérdése; minek, ha valóban létesül, mulhatlan következménye az austriai császárság felbomlása s a nagy Németbirodalomba olvadása. A magyar ministerium e pillanatot méltán forduló pontnak tartá a dynastiára nézve. Úgy látta, hogy Bécs azontúl valószínűleg németbirodalmi tartományi város, különben is folyton forrongó, — nem lehet tovább a magyar királyi szék városa.“ (Függetlenségi harcz I. Genf, 1865. 184. l.) „Már pedig Austraának a nagy Németbirodalomba olvadása olyannyira mulhatatlanná tette Magyarországot minden kormányügyeinek teljes elválasztását s függetlenítését az austriai közügyektől, hogy azt magának a bécsi kabinetnek kell vala sürgetnie, ha az új pozsonyi törvényekben elintézve még nem volt volna.“ (Id. mű 75. l.) *E tévhitre épült Kossuth politikája. E tévhitre magyarázza meg ministertársaival szembeni viselkedését.* Tény, hogy Austria helyzete 1848. tavaszán súlyos volt. Lombardia s Velenczében forradalom tör ki, Carlo Alberto tudván

Austriának Párma és Modenával való szövetségét, megszállja Milánót 1848. márczius 26-án, lépéséről a bécsi kabinetet csak utólag értesíti. Austria nagy veszélyt látva, fölkéri Palmerston közbenjárását és a Hummelauer által május 24-én átnyújtott jegyzékben kimondja, hogy kész Lombardia függetlenségét elismerni és vagy Piemont, vagy más statushozi csatlakozását eltérni. Velenczének pedig külön felelős kormányt adni. De Palmerston a közbenjárást nem fogadta el, mert sem Londonban, sem Párisban, sem Milánóban nem tartották emez engedményeket elegendőknek. Vegyük most hozzá az osztrák, német és cseh mozgalmakat. Vegyük hozzá, mit Kemény mond (1850-ben), hogy: „A centralisták (Eötvös, Szalay) nem vették tekintetbe az összes birodalom érdekét és az ellenzék zászlója alatt állottak, melynek iránya homlokegyenest ellenkezett a magukéval“, hogy „külzavarok következtében a conservatívek elvesztették eszméletüket és Kossuth ura lőn mind a felső, mind az alsó háznak.“ Ekkor tehát Kossuthnak elég oka volt hinni, miként az ő politikája lehet Magyarország számára az egyetlen helyes út. Ekként tételt lehetetlenné Széchenyi terve, mikép e kétséges napokban a nemzet föltétlenül ajánlja föl a dynastiának segélyét, így vált lehetetlenné Széchenyi politikájának elvetése után, hogy Magyarország legyen a Habsburgok monarchiának életadó eleme. Kossuth 1848. július 20-án elismeri, hogy a dynastia oda fog fordulni, a honnét segélyt kap, de Kossuth még ekkor is makacsul hisz Austria romlásában, még akkor is, midőn Radetzky döntő győselmei Austriát a külpolitikai zavarokból kimentették s megerősödve oly helyzetbe juttatták, miként Kossuth politikája ellen határozottan és támadólag léphetett föl. Kemény a történelemből vett adatok segélyével kimutatja, miként: „Austriának, hogy középkori babonás kifejezést használjon, — külön szerencsecsillaga van, mely minden homály után nagyobb ragyogással tör ki. Talleyrand megjegyezte, hogy mikor gyökere fenyegettetik, akkor virul föl. Midőn elhagyatva volt, emelkedék. A történezszt a legregényesebb és csodálatos módon tesz tanúságot a dynastia s a birodalom ily rendkívüli sorsáról. I. Napoleon fénykorában Talleyrand egyáltalán nem tanácsolta neki a hódító Oroszország szövetségét, hanem a conservatív Austriáét, hogy az új császárság megerősödhessék. Austria pedig akkor ép Napoleon által több ízben legyőzve és súlyos körülmények között létezett.“ Napjainkban is a nagygyá lett Németország a conservatív Austriára

s nem a hódító Oroszországra támaszkodik, tehát követi Talleyrand tanácsát; mindez azt mutatja, hogy Austria nem oly korhadt és omlatag, minőnek azt Kossuth hitte és elhítenni szerette volna. „Kossuth a pillanat embere volt s nem történész. Ez volt a fatalitások egyik oka.“

Berthelot André a párisi „Matin“-be 1901. évi augusztus havában többek közt ezt írja, André Cheradame tendentiosus művét, a „Question d'Autriche“-t ismertetve: „Hogy a trónöröklés rendje Austriában és Magyarországon a *pragmatica sanctio* által már a múlt század óta rendezve van; hogy a monarchia két államában nem csupán a hadsereg, hanem a kormányzat, az egyház, sőt maguk a népek is teljesen dynastikusok; hogy a csehek és németek közötti viszálykodás, mióta a parlamentarismus a szónoklati nyilatkozványoknak ajtót tárt: bizonyára zajosabb alakot öltött, de ezen viszálykodások oly régiek, mint Austria maga.“

„Az osztrák-magyar monarchia szívós életképességgel bír, kiállotta a legerősebb válságokat a nélkül, hogy a nagyhatalmak közt elfoglalt rangjáról leszállott volna s mindez nem jögsit föl annak elfogadására, hogy most egy újabb válság volna készülőben.“

A 67-es alap megalkotásakor tehát Deák egész politikáját Kossuthéval teljesen ellentétes fölfogásra alapítá, ő az 1859—1866. évi catastrophák után is nem hitt Austria végbomlásában, sokkal inkább mint mások, élénken megfigyelte a külpolitikai constellatiókat s abban Austria helyzetét, akkori jelenét és jövőjét. Deák javaslata támogatására, ép e kérdés megvilágítására, a következőket hozza föl: „Azon aggódnak némelyek, hogy az osztrák birodalmat fölbomlás veszélye fenyegeti és azért nem kívánják Magyarország sorsát hozzákötöni. Állítják, hogy ha egykor Európa politikai szükségnek tartotta is az osztrák birodalom fönnállását, most ezen nézet nagyrészt megváltozott. Szabad legyen megjegyznem, hogy nagy birodalom végfölbomlása nem oly könnyen és nem oly hamar történik, kivált ha annak fejedelme népeinek alkotmányos szabadságában keresi trónjának legerősebb támaszát. Megjegyzem azt, hogy azon politika, mely figyelembe nem veszi a jelent és egyedül eshetőségekre akar építeni és pedig oly eshetőségekre, melyek el is maradhatnak, másképp is alakulhatnak — nem czélszerű politika. Van-e, ki óhajtja Austria fölbomlását, nem tudom, de ha vannak is ilyenek, azok azt bizonyosan nem

a mi érdekiinkben óhajtlják. Félek, nagyon félek, hogy e fölbomlás által nem mi nyernénk s a mi sorsunk jobbra nem változnék.“

Deák ezen fölfogása napjainkban ép úgy korszerű és irányadó, mint volt 1867. elején.

Az 1848. nyarán lefolyt eseményekre Mészáros Lázár emlékirataiban jellemzőleg ezeket írja: „A mindent akarás, kevés eszköz és szer, a pénzhiány, az austriai központi kormány barátságtalan indulata s az azt viszonzó törvényes magyar barátságtalanság sem segített módosítani a helyzetet. A függetlenségnek tán törvényentúli értelmezése nyers új magyar modorban és mégis egy austriai sipka alatti maradás A malasztatlan alkudozások, az ármány elleni fél ármányos, fél nyílt ügyvezetés, a külfölddeli koketirozás a belső barátság színének megtartása mellett — ez a mintaképe volt egyrésről a juniusi eseményeknek.” Mészáros Lázár szerint „Kossuth eszméi voltak Magyarhon függetlenségét, szép reményeit kiemelni, Austriának mit sem ígérni; pénzt, haderőt kérni az országtól s mégis mindent eltávolítani, mi bent heves vitatkozásokra adna alkalmat, künt pedig a ministeriumot hátsó szándékkal gyanúsíthatná.” (Heeren, az egykor nagyhirű történész, egy jeles művében (Handbuch der Geschichte des europäischen Staatensystem) VIII. Károly francia király olaszországi táborozásáról szólva, ezt írja: „Weit aussehende Pläne gehören für die Kindheit der Politik, die es nicht versteht, die Mittel zur Ausführung und die Schwierigkeiten zu messen.”)

Balfogása volt az akkori kormánynak az, hogy parlamenti képviseletével Kossuthot bizta meg, — erre nézve Mészáros Lázár így ír: „Mivel a ministerium jószívű volt, Kossuthot bizta meg a képviselőház vezetésével, hogy a hatalmas minister még hatalmasabb legyen s mint ilyen, spiritus rector köteleztetett a véleményt kipuhatolni s a szerint az olaszországi kérdést vagy lovagias segítség megígéréssel eldönteni, vagy többé-kevésbé elclausulázní. E kettő közül az utóbbit hozta Kossuth javaslatba.” Majd így folytatja Mészáros: „A képviselőház vezetésében is volt hiba, mert az a finánczministerre bízott Jellege pedig a népszerűséget annyira vadászó volt, hogy a legkisebb ellenvetésre is figyelt, mindenkinek eleget akart tenni, azaz popularitását meg akarván mindenütt tartani s belsejében úgys a minoritáshoz szítván: az ellenkező véleményt inkább engedélyességgel akarta eldönteni, mintsem határozott föllépéssel, s így kit sem elégített ki.”

„Der Finanzminister Kossuth war die Seele des Ministeriums, er war der Lenker des Reichs. So oft die übrigen Minister ihm widersprachen, drohte er immer, das Ministerium zu verlassen, und die Minister gaben nach, denn sie fürchteten ihn als Haupt der Opposition, und fürchteten dann mit Recht den Ausbruch der Revolution; den Kossuth's Einfluss war unermesslich, er lenkte die Massen nach seinem Willen Die Masse war Ministeriell gesinnt, und folgte dem Impuls der vom Ministerium ausging. Das Ministerium selbst aber stand unter dem Einfluss der Finanzministers Kossuth. Die Minister waren wiederholt mit ihm nicht einverstanden; denn sie waren gemässiger, als er; in solchen Fällen aber drohte Kossuth zurückzutreten, und dann gab das Ministerium nach, weil es von Revolution fürchtete. Und so wurde dass Ministerium Schritt für Schritt, wenn gleich widerstrebend, fortgerissen, bis zu dem Punkt fortgerissen, dem es durch Nachgiebigkeit eben ausweichen wollte. Die Leitung des Reichstags lag also in den Händen Kossuths; in seinen Händen lag das Wol und Weh Ungarns. Er konnte durch seiner allmächtigen Einfluss auf dem Reichstag einen für Ungarn haltbaren Zustand herbei führen, er konnte die Revolution heraufbeschwören: er wählte das Letztere.“ (L. Mayláth id. mű 14., 16., 54. l.)

Horn Ede irja 1851-ben: „Auch zeigte es sich schon im Laufe des Juli, das die Wahl Kossuths zum Sprecher des Ministeriums nur eine nothwendige aber keine glückliche gewesen. Sie wurde oft ihm eben so lästig als seinen Sendern gefährlich Kossuth müsste hier zum ersten Mal in „gebundener Rede“ sprechen müsste sie Heute in der Nationalversammlung gegen dieselben Einwendungen verfechten, die er gestern in Ministerrath aber vergeblich, erhoben hatte. Und auch beim besten Willen konnte es nicht verhütet werden, dass er nichts zuweilen, wenn von den Radicalen in die Enge getrieben, aus der erborgten in die naturliche Rolle zurückfiel, — und da durch das Ministerium welches wollend oder nicht wollend die einmal von seinen officiellen Vertreter ausgesprochene Ansicht adoptiren musste, in arge Verlegenheiten brachte Für den Zwang den ihm diese Sprecherrolle auflegte, suchte er sich einigermaßen auf einem andern Gebiete zu entschädigen, nämlich in der Journalistik.“ Ekkor alapítá a „Kossuth Hirlapja“ czimű napilapot, ebben azután teljes nyíltsággal hirdette a ministertanács

többségével ellenkező s a radicalisokra nézve oly hizelgő politikai véleményeit. (Horn Ede után.) E viszonyokra vonatkozólag pedig Falk Miksa ekként nyilatkozik: „Magában a ministeriumban hiányzott az egyetértés és a ministerek egyike, Kossuth szorosán véve ellenzéki vezér volt, ki egyúttal a kabinetben helyel és szóval birt.” De ez még magábanvéve nem lett volna nagyobb baj, de Kossuth nemcsak ellenzéki elvű volt, hanem az ellenzék szekerét tényleg ő tolta. A forradalmi „Martius tizenötödike” 1848. július 25-én ezt írja: „Legfőbb, legörvendetesebb az, hogy Kossuth nincs egy véleményen a többi ministerekkel.” Július 30-án így ír: „A ministerium beljében a legkomolyabb szakadás van. Kossuth nem érez úgy, mint a többi minister . . . Kossuth elvégre eljöttek hiszi a perczet, melyben saját egyéni nézetével bátran előlépjen s egyszersmind eleget tegyen azon reményeknek, melyeket a haza nevéhez csatol.” Kemény értesít, miszerint: „ő már augusztus elején titkos összejöveteleket tartott a minoritással s annak érdekei szerint compromitálta mindig a ministeriumot, a mely, minél inkább nehezdedtek a viszonyok, annál kevésbé mert a tárczákról lemondani.” Széchenyi így egy ministertanácsban Kossuthot nyíltan a forradalmi párttali egyetértéssel vádolja. (1848. augusztus 29-én.) Ily viszonyok között a ministerium mérsékeltebb tagjainak minden igyekezete hiábavaló volt, a dolgok természeténél fogva *minden hatalom Kossuthra ment át, ki már 1848. szeptember 14-én nyíltan oda mondá Batthyánynak: „Batthyány Lajos, kinek politikájában nem osztozom, azon férfiu, ki öt nehéz hónap tapasztalásain keresztül nem tanulta volna meg azt, hogy szavakkal többé száját betömetni egy magyarnak sem szabad engedni.”*

István főherceg nádor 1848. ápril hó utolján Szögyényvel szemben igen nyomott hangulatban kijelenté azt, hogy: „nehéz föladatnak nézek eléje; a legnagyobb veszélyeket látom föltornyosulni; nem hiszem, hogy sokáig fogok egy úton haladhatni Batthyányval és ministeriumával, illetőleg, hogy ezt Ő Felsége sokáig megtarthassa.” stb. (L. Szögyény Emlékirafai 85. 1.)

Ha Batthyány erőszakkal el nem tudja Kossuthot távolítani, úgy ez lesz a ministerium lelke, akkor azután minden attól függ, hogy Kossuth tudni fog-e magán uralkodni. Ha legyőzi képzelgéseit, ha fékentartja határtalan hiúságát, sőt annyira diadalmaszkodnék maga fölött, hogy Olaszország ellen hadsereget állítson ki, akkor ő nagyon veszélyessé válhatnék a monarchiára nézve,

mert . . . elszakadási terveit annál észrevétlenebbül készíthetné elő. De, a mint őt én ismerem, ő mindezekre nem lesz képes és így egész biztosan el fogja vetni valamelyik irányban a sulykot. (L. Ambrózy b. Emlékiratai. Budapesti Szemle 1898. 259. sz.)

„Kossuth der Minister gab ein Blatt heraus, unter dem Titel, „Kossuth Hirlapja“ in welchen er den Geist der versöhnenden Politik des Ministeriums selbst angrif; er verband sich in Geheimen mit den Oppositions Blätter, und lies das Ministerium, mit Ausnahme seinen selbst fortwährend angreifen.“ (Graf Ludwig Batthyány. Irta Szemere Bertalan. Hamburg, 1852. 64. 1.)

Kossuth, mint minister, egyik vigyázatlan beszédet a másik után tartá, így p. o. már 1848. jul. 20-án ezt mondá: „Nem tehetek belőle titkot, gyakran megtörtént, ha hallottam, hogy győztek az olaszok valamely csatában, lelkem örült s sympatiámban el tudtam arról feledkezni, hogy saját magyar vitézeinknek vérén van megvásárolva győzelmök.“

Irinyi József radical képviselő 1848. jul. 20-án ezt mondja: „A ministeri politika azon föltételeken nyugszik, hogy Magyarország a pragmatica sanctiónál fogva kötelezve van Austria háborúiban részt venni.“ Kossuth Lajos közbeszól: „csak politikán nyugszik.“

Kossuth Lajos válaszol 1848. jul. 20-án Halász Boldizsárnak, s ezt mondja: „Azt jegyzem meg, miként nincs arra szükség, hogy mi itt defineálgassuk azt, hogy a pragmatica santióból minő kötelezettségek háramolhatnak a magyar nemzetre; sőt kérem a házat, hogy ebbe ne bocsátkozzék, hanem maradjon egyenesen a jelen specialis kérdésnél, s csak azon egy esetre nézve intézkedjék, a nélkül, hogy a pragmatica sanctiónak abstract értelmezésébe bebocsátkoznék; mert ebből kétség kívül oly határozat következnék, mit senki nem köszönne meg az országban.“

Kossuth jul. 20-án még azt is mondja: „Ha az országban rend, csend s béke lesz, nem fogjuk mi simpliciter azt mondani: tessék seregeinkkel disponálni, hanem megkérjük az austriai ministeriumtól, mit adtok az olaszoknak? Itt mindenekelőtt kikötjük azt, hogy az olasz nemzetnek a legszabadabb institutiók garantiroztassanak stb., — mi ezen alapon fogjuk a kibékítetést megkísértetni. Azt nem akarjuk mondani, hogy az austriai kormány alatt az olasz tartományokból semmi sem maradjon, hanem azt fogjuk mondani, hogy Austria assecuráljon magának egy oly strategicus vonalat, legyen az Etsch folyó vagy bármi egyéb

határvonal stb. — én az olasz nemzet szabadságának elnyomására nem nyujtok segédkezet“ stb.

Erre mondá a radical ellenzék egyik tagja, Nyáry Pál: „vajjon a ministerium politikája az-e, mi Kossuth Lajos úré? Ha az, akkor az én politikám is az a jövődre.“ Erre Kossuth kijelenté, hogy Nyáry Pállal egyetért.

Ez incidens azonban már az eddig nyugodtan tűrő Batthyány Lajos miniszterelnököt is fölizgatta, — tudnivaló tény, hogy az elnök és pénzügyminiszter közt már 1848. ápril közepe óta ép a közös ügyekre nézve és miatt a legfeszültebb ellentét volt, — ez ellentét most közöttök elementáris erővel tört ki, annál is inkább, mert Batthyány, a hadsegélyt az udvar részére direct megigérté. Kossuth e közbejöttök után másnap, azaz július 21-én az alsóházban kijelenté, hogy: „a mit tegnap mondtam, azt magam mondtam.“

Nem szorul bizonyításra, miként Kossuth, a vezérember hasonló szavai mily deprimálólólag hatottak miniszter társaira, mily bátorítólag Magyarország ellenségeire. De Kossuth nemcsak beszélt, de cselekedett is, cselekményei többé-kevésbé megfelelték beszédeinek. Kossuth mindenekben úgy járt el, a mint azt Széchenyi 1846-ban a Politikai programtörvényekben megmondotta: *„mi köze van az önálló, független, vérrel szerzett Magyarországnak Auszriához, természetesen oly visszatörést idéz elő, mihez képest a hasonlólag önálló, független Austria elvégre szintoly phrasisokra fakadni kénytelenítetnék, hogy neki viszont mi gondja Magyarországgal, s így tovább; míg azután szorul teltre, teltől erőszakra, innen végre felette idétlen „kudarczra“ fejíhetné ki magát.“* . . . stb. „Ha ő a szavakat nem tekinti vala szavaknak, hanem tényeknek, melyek Babington Macaulay szerint: „ha czélt nem érnek, absurdumok“; ő, ki a politikát az exigentiák tudományának nevezte, s az expediensekben nem volt válogató, hanem azokat, melyek czélra vezetnek, megragadá, — bár a logica mi kiegyenlítést sem enged: terjedelmes olvasottságában kiszemelhetette, s már azért is, mivel a politikának sui generis vagy eltérő logikája van, alkalmazhatta volna épen azon Macaulay mondását: „the essence of politic is compromise,“ — azaz: a politikának essentiája a kiegyengetés.“ (Mészáros Lázár.)

Kossuth azonban a pénzügyi téren is oly rendszabályokhoz nyult, a melyet csak a megízent háború esete igazolhat, p. o. följelentetett neki, hogy egy pesti kereskedőház egy más bécsi háznak fizetésképp ércpénzt küld gőzhajón. Kossuth emez ércpénzküldeményt a hajón lefoglaltatta és betiltotta, hogy az országból készpénz kivitessék. Erre mondja az egykorú Kovács Lajos: „Nem hihetem, hogy Kossuthnak magának sejtelve lett volna ily rendszabály kényes voltáról Ily rendszabály gyűlöletessége által mondhatlanul ártott. Nemcsak hogy Bécsben a tőzsde és kereskedelmi köröket rendkívül fölizgatta, hanem magára a pesti kereskedés hitelére is kártékonyan hatott, mert azon időben épen fontossá vált, hogy fizetések fejében a kereskedők ércpénzt is kössenek ki és ez úton ahoz jussanak, (Kossuth pénzügyi politikáját ismerteti osztrák fölfogásból kiindulól, de elég tárgyilagosan Springer, Gesch. Oest. II. 464—466: 1.) Hogy az ily rendszabályok gyűlöletessége a bécsiek és köztünk fenforgó érdekek kiegyenlítését fölötte megnehezíték, sőt gróf Batthyánynak s társainak kibékítési erőfeszítéseit paralysálták — ez természetes.“

De még ekkor Kossuthnak ily kényszer-eszközökhöz nyulnia nem kellett, ő a magyar állam pénzügyi függetlenségét nemcsak a bankoprések működtetése, hanem sokkal erőteljesebben documentálhatta volna, ez leendett p. o. egy nagy államkölcson fölvétele, illetve az új Magyarország bevezetése az európai pénzpiacra, s erre az alkalom is kínálkozott. Az időközben Pesten megfordult, akkor európai híré és tekintélyű b. Sina György bankár javasolta Kossuthnak a kölcsönt és ennek megszerzésére közvetítését is följánlotta. Erre mondja ismét az akkori viszonyokat annyira ismerő Kovács Lajos: „Kossuth ismerte az erkölcsi osztalékot, mely épen a magyar önálló pénzjegyek kibocsátásából neki is jutand és a mellett maradt.“ Salamon Ferencz pedig erre nézve ezt írja: „Alapulnna csak a magyar forradalmi financia egy európai kölcsönön, alig hiszem, hogy 49-ben a magyar papírpénznek semmis voltát kimondta volna Haynau és Schwartzenberg.“

Az apró pénzügyi újhúzások közé tartozott az is, hogy a bécsi financia-minister a független magyar kormány szentesítése után is Bécsbe rendelte fölszállíttatni a magyar bányák termékeit. A bányatisztek e rendelet folytán meg is indítottak volt Bécs felé egy arany és ezüst szállítmányt; midőn a dolog magyar pénzügy-ministernek tudtára esett, egy april hó 20-án kelt rendeletében

tehát a szállitmányt nyomban visszaútasította, s Géczy Péter honti főispán, mint e végre kinevezett kormánybiztos által az érczkészletet a bányavárosokba számbavétette s felelős biztosíték alá helyeztette, egyszersmind az aranynek s ezüstnek pénzzé veretése iránt is intézkedvén. Ebben Kossuthnak volt igaza.

Fokozta a vizsályt még a magyar bankjegyek kibocsátása is. A papír pénzjegy kibocsátására nézve az osztrák pénzügyminister a bankkal egyetértve oda nyilatkozott, hogy a magyar pénzjegyek kibocsátása a monarchia pénzviszonyaira kellemetlenül hat, hogy ez ügy iránt a határozatot kölcsönös értekezésnek kellett volna megelőznie. (Exposé, 1848. aug. 28.)

A bécsi bank hivatkozott 1866. december végeig terjedő szabadalmaira. Ez álláspont azonban alaptalan, a bécsi bank a magyar törvénytárba becikkelyezve nem volt, neki hasonló jogigényei nem lehettek. A bécsi bank a pénzügyminister fönnebb említett nyilatkozatát azon ajánlattal kísérte, hogy kész Magyarországnak 12¹/₂ millió forintot egy és két forintos bankjegyekben kölcsönözni és pedig kamat nélkül, oly föltétel alatt, hogy a kormány és törvényhozás kezességet vállaljon arról, hogy a bécsi bank szabadalma elismertessék, s más papiros-pénz Magyar-s Erdélyországokban nem fog kibocsátatni.

Igaz, hogy kincstárunk jelen állapota az austriai kezelés következtében a szükségnek meg nem felelt, és a 12¹/₂ millió kölcsön, kivált ha érczben ajánltatnék, a nemzetről sok pillanatnyi gondot elhárítana stb. . . .

Ez ajánlat nem volt illoyalis, higgadtan bizonyára eredményt lehetett volna elérni, de Kossuth az egyezkedésnek még a látszatát is kerülte, hanem phrasisokkal üt é a dolgot, mondván: „bizik a pénzügyminister nemzetünk hazafiúi gondoskodásában, hogy kész lesz a szükségét pénzügyi függetlenségének feláldozása nélkül elhárítani, ha nem, úgy szükség lesz mást megajándékozni a pénzügyministeri tárcza bizalmával.“ Hasonló nemzetközi jellegű egyezkedések pedig az 1848-iki törvényekben irt függetlenséget nem alterálták volna.

Kossuth fináncz-műveleteire írja Lukács Béla (későbbi kereskedelmi minister) 1871-ben: „Joga volt-e a magyar kormány-nak Magyarország jövedelmei megtartásához és az itt talált pénzkészlet lefoglalásához? Kétségkívül. De másrésről azonban azt sem tagadhatjuk magunk részéről, hogy a magahelyén lett volna a két pénzügyminister közt a kölcsönös egyezkedés. Utó-

végre is a három százados kapcsolatból a közös érdekek és a közösen érdeklő viszonyoknak sokkal több és sokkal szívósabb szálaí fűződtek, mintsem azokat a pillanat parancsszava azonnal szétszakíthatta, egy tollvonás megsemmisíthette volna. E közös viszonyoknak tekintetbevétele elodázhallan követelmény volt. Kölcsönös méltányosság és igazságérzet kiegyenlíthette volna azokat. Kossuth Lajos — kinek vezetésére bizáltak akkor pénzügyeink — épen nem volt ez egyezkedésnek és alkudozásoknak barátja. Igy történi, hogy megoldatlanul maradtak a pénzügyi kérdések legfontosbbjai s ez a mulasztás okozta azután első sorban, hogy az érdekkiegyenlítés a fegyveres eldöntés sorsára lön bizva.“

*

Az 1848. nyarán s őszén bekövetkezett szakadás indokai közt nem csekély tényező az államadósságok ügye sem, a mely kérdésnek vizsás eldőlte szintén hátrányosan esik részünkre az események mérlegébe. (L. e kérdést minden irányban kidolgozva „1867. évi kiegyezés“ című művem 56—59., továbbá 131—138 l.; „Közös ügyek előzményei“ című művem 145—149. lapjain.)

Az osztrák kormány már 1763. óta ismételten be akarta vonni Magyarországot az államadósságok terhei viselésébe, azonban minden kísérlete az országgyűlések magatartásán megghiúsult. Alig alakult meg a magyar ministerium, még a törvények szentesítve sem voltak, már 1848. april hó 7-én V-ik Ferdinánd fölhivja István főherczeg nádort, hogy az államadósságokbani részvét iránt nyilatkozzék a magyar kormány. Ugyanakkor meg van jelölve az is, hogy 10 millió forint évenkénti hozzájárulás szükségeltessék Magyarország részéről. (L. Pesti Hirlap 1848. IV./20.)

Az akkori helyzetet osztrák szempontból megismerendő, utalok Springer következő soraira: „Aber auch in österreichischen Kreisen erregte das kaiserliche Schreiben, dessen Natur, ob Privatbrief, ob Regierungssact, Niemand ergründen konnte, grosses Aufsehen. Man erschrack über die Kluft, welche schon jetzt Ungarn von den übrigen Erbländern trennte. Nicht für das österr. Ministerium allein ist Ungarn ein fremder Staatskörper geworden, über dessen zustände es erst aus den Zeitungen unterrichtet wird; auch der österr. Kaiser selbst unterhält mit dem ung. Ministerium keine amtlichen Beziehungen, sondern muss seine

Bitten an den Palatin als wäre dieser ein gleichberechtigter Regent, richten. Man erschrack aber noch mehr über das unverhüllte Geständniss eigener Hülflosigkeit, über den Traurigen Muth, im Angesichte der ganzen Welt die Wahrscheinlichkeit eines Bankerotts zu erklären. Denn nur auf diese Art dass wiener Ministerium die Verantwortlichkeit von sich abwälzen wollte, liess sich die Veröffentlichung des kais. Briefes entschuldigen.“ (Gesch. Oest. II. 274. 1.)

Az államadósságok kérdése sem akkor, sem most nem volt jogi kérdés. Nem volt ugyan ahhoz jogilag semmi közünk, de közgazdasági, nemzetközi jog szempontjából az alól menekülni nem lehetett.

A tárgyilagosságot a helyzetet ismerő Blackwell angol ügyvivő ugyanakkor így ír: „A magyarok ha meg akarják tartani a kapcsolatot Austriával (mire pedig a 48-ik évi törvényekben nyílt utalás van), készen kell lenniök, hogy p. o. az austriai államadósság egy részét magukra vállalják“ stb. (L. Budapesti Szemle 1895. február.) Mészáros Lázár 1848. évi honvédelmi miniszter, mielőtt tárczáját ténylegesen átvette volna, ezt írta Kossuthnak: „Az államadósság egy részének át nem vállalása bennünket törvényen kívül tehetvén, veszélyünket okozhatja.“ stb. (Emlékiratai.)

A különben oly mérsékelt Pesti Hirlap 1848. IV/23. és V/11. számaiban megtagadja az államadósságokbani részvételt, a mire a Wiener Zeitung kijelenti, hogy e cikkeket ellenséges indulatúnak tartja s válaszáat a következő fenyegetéssel végezi: „Ha Magyarország a státusadósságnak reá eső részét fizetni nem akarja s azt a többi provinciák magukra át nem vállalják, mi lesz annak következése? Semmi egyéb, mint nyílt háború, semmi egyéb, minthogy Magyarország másodszor is német vérrel meghódítottassék.“

A magyar miniszterium ennek tudatában elsősorban nem is foglalt el negatív álláspontot, csak óvást emeltek az ellen, mintha ez Magyarországtól, mint jogszerű kötelezettség követeltetnék. (L. bővebben e tárgyat Horváth Mihály: Függetlenségi harcz I. k. 93. l. Genf, 1865.)

Ma már tudjuk, hogy ha ezen kérdés kellő időben s megfelelő formában jut a magyar kormány és országgyűlés elé, bármely súlyos lett légyen is a kívánt áldozat, ép úgy el lett volna a politikai eszély kívánalmainak megfelelőleg intézve, mint az

1867-ben megtörtént. István főherceg fölismerete az időpont alkalmatlan voltát; e tárgyban következőleg irt id. Szögyény László alkanczellárnak: „Ich bitte Ihren ganzen Einfluss darauf anzuwenden, dass die Staatsschuld jetzt nicht erwähnt werde; die Erwähnung derselben wurde das Ministerium zur Resignation zwingen, eine rein abschlägige Antwort nach sich ziehen; daher es unumgänglich nothwendig ist, dass dieser Passus einstweilen ausbleibe, indem er später, *wenn die Stände Österreichs zusammenkommen, denselben freisteht, selbst deshalb Ungarns Stände aufzufordern, wo dann ein Erfolg zu hoffen ist, während jetzt ein Riegel vorgeschoben wäre.*“ (Kelet nélkül, valószínűleg 1848. ápril 4., 6. közt., 1. id. Szögyény László Emlékiratai 231. l.)

Hogy mennyire igaza volt a nádornak, azt a következők mindenben igazolták, — a dolgokba beavatott Pulszky Ferencz, akkor még pénzügyi államtitkár, ezt írja: „A nádor mindjárt az első ministertanácsban előhozta azon királyi kéziratot, melyben a fölség felszólítja, gondoskodjék arról, hogy Magyarország méltányosság tekintetéből az államadósság egy részét vállalja el: körülbelöl tizmilliomot évenként. A ministerek ismerték ezen leiratot már Pozsonyból, mert ápril 7-ről volt keltezve, de minthogy ellenjegyezve nem volt, mint magánlevelet ignorálták, most azonban égető kérdéssé vált, mert a német ministerek a bécsi hivatalos újságban tették közre minden megjegyzés nélkül. Kiváncsi voltam a discussióra, éreztem, hogy a szabadságot áldozat nélkül nem lehet megnyerni, hogy azt vagy vérrel vagy pénzzel kell megvásárolni, többnyire mind a kettővel; tudtam, hogy a pénzvilág kérlelhetetlen ellenünk lesz, ha e kérdést elejtjük s magánbeszélgetésben mindezt ki is fejtettem *Kossuthnak, kinek ellenzését vártam, ő pedig a ministeri tanácsban egy szót sem szőtt ellene. Széchenyi támadta meg a fölség kivánságát, mint méltánytalant, hiszen Magyarország eddig a kormány mostoha gyermeke volt, állami beruházásokra nézve elmaradt a többi tartományok megett, most szüksége van minden jövedelmére stb. Deák is ellene nyilatkozott s kifejtette, hogy Magyarország nem köteles oly adósságokban résztvenni, melyek csinálásában országgyűlése nem vett részt, melyeknek szükségességéről, céljáról s kezeléséről soha nem értesült s ez is lett a ministertanács határozata.*“ (Emlékiratai I. k. 311. l.) Mészáros Lázár írja, hogy csodálkozott, midőn hallotta, hogy az országgyűlésen az austriai államadósság egy részének átvételét Deák Ferencz ellenezte. (L. Emlék-

iratai I. 45. 1.) Deák elég őszinte volt akkori végzetes tévedését — 1867. évi december hó 14-én, a képviselőházban mondott beszédében — beismerni. Kossuth a képviselőház 1848. évi július 20-iki ülésén vitatta, hogy a kormány a legkisebb mérvben is kötelezve érezné magát az államadósságok födőzetéhez járulni.

Falk Miksa írja: *„Hogy ha akkor Magyarország az államadósság egy részének átvételére készséget nyilatkozta, erős meggyőződése, hogy az ország sorsa hihetőleg nem vette volna azon tragikai fordulatot, melynek következményei alatt majd két évtizeden át annyit szenvedett.“* (L. Széchenyi István és kora 259. s k. l., Oesterr. Revue. 1865. II. d. 33. l. — L. hasonló felfogását Deáknak a szakadás okaira nézve, id. beszédében.)

*

Ily lejtőre jut Kossuth a hadügyi kérdésben is, a hol a tények s történelmi folyamat ellenére szintén erőltetve s a helyzet követelményeit teljesen félreismerve lépett föl.

A történelmi folyamat pedig ez. Az 1790—91. évi országgyűlés bár igen fontos és nyomatékos alkotmányos garancia-törvényeket alkotott, főleg a közjogi önállóság tekintetében, de a katonai kérdések terén sem nem tudott, sem nem birt változtatni, vagy alkotni valamely alaposat. A már akkor egészen osztrák hadsereggé változott állandó rendes katonaság, melynek ügy vezény, mint szolgálati nyelve német volt, magyar szempontból sok gravamenre adott okot, a mivel az 1790. évi országgyűlés is foglalkozott. E panaszok azonban soha nem az ellen irányultak, hogy a hadsereg teljesen német lábra állított, hanem vonatkoztak arra, p. o. 1751-ben, hogy a magyar ifjak tisztí előléptetését minden ok nélkül akadályozzák. Az 1764. évi sérelmek 21. pontja kiemeli, hogy a magyar ezredeknél több idegen van alkalmazva, mint magyar; hogy nincs magyar egyenruha stb.

A harminczas és negyvenes évek országgyűlései a hadsereg, mint ilyennek kérdésével nem foglalkoznak. A hadi-adó s az újonczok az 1715. VIII. t. cz. alapján megszavaztatnak; a régi gavamenek, hogy a magyar ezredek ne vitessenek ki az ország határain kívül, hogy a magyar ezredek tisztjei magyarok legyenek, hogy az országban idegen katonaság ne legyen, figyelembe nem vétetnek. Az 1832—36. évi országgyűlésen némelyek óhajtják a

magyar katonaság elválasztását az osztrák hadseregtől, de a karok és rendek túlnyomó többsége ennek tárgyalását mellőzte.

A harminczas és negyvenes évek politikai programjai, követi utasításai, Széchenyi Programtöredékeiben, az ellenzéki nyilatkozatban, Kossuth összes agitációiban a hadsereg kérdése nem fordul elő. Az 1847. évi országgyűlési föllirati vitákban a hadsereg kérdése nincs érintve. 1848. márczius 3-án merül föl a katonai kérdés. A királyi leiratra adott válaszban előfordul: „honvédelmi rendszerünk nemzeti jellemünknek s a honlakosok különböző osztályai érdekegységének alapján gyökeres átalakítást kíván.“ 1848. márczius 14-én Kossuth Lajos indítványozza, hogy: „egy más bizottmány ne napok, hanem órák alatt a hon védelme iránt terjesszén elő javaslatot.“

A márczius 15-iki 12. pontban az 5. és 10-ik vonatkoznak katonai ügyekre. Az 5-ik pont a nemzetőrség felállítását követeli, de ez sem akart lenni egy külön önálló hadsereg, kívül állott a katonai szervezeten, nem a honvédelmi, hanem a belügyminister alá volt rendelve. A 10-ik pont sem érinti a tényleges viszonyokat, hanem csupán azt követeli, hogy a katonaság esküdjék meg a magyar alkotmányra, a magyar katonákat ne vigyék külföldre.

Igen érdekes ezekre nézve egy meglehetősen pártatlan német írótól a következőket olvasni: „Die Zerwürfnisse zwischen den Kriegsministerien beider Länder waren zwar Anfangs nicht so erheblicher Art, offenbarten aber doch die gleiche Wurzel und nahmen schliesslich den gleichen verhängnissvollen Ausgang. Hier spielte das ung. Ministerium die Rolle des Anklägers. Es beschwerte sich ^(26/IV.) über die Eigenmächtigkeit der Wiener Behörden, welche über die ungarischen Truppen verfügten, verbot allen einheimischen Commandanten, Befehle von den ersten anzunehmen, und drohte mit „dem Ausbruche der öffentlichen Meinung“, wenn die Rückkehr der ung. Truppen aus Italien noch länger verzögert bliebe. Da das Wiener Ministerium beharrlich schwieg, die Militärcommandos ohne Instruction liess, sie von ihren Pflichten gegen den österreichischen Kriegsminister nicht entband, aber auch gegen ihre Unterordnung unter die ung. Regierung nicht protestirte, da in den militärischen Kreisen eine bedenkliche Anarchie einriss, so richtete das Pesther Cabinet eine neue Note an das Wiener Ministerium. Es verlangte zunächst die Rücksendung der in Mähren und Galizien stationirten National Truppen, sonst müsse es jede Verantwortlichkeit von sich

ablehnen; es gab die Zahl der im Lande anwesenden Soldaten auf 18,000 an, eine unzureichende Summe, um die Ruhe im Lande zu erhalten. . . . In Wien wurde in einzelnen Punkten nachgegeben, in anderen, wenn auch in höflicher Form, das eigene Recht behauptet, oder wenigstens jede bestimmte Erklärung vermieden. Es kam nicht zu einen offenen Bruche, es erfolgte aber auch keine klare Auseinandersetzung über die Grenzen des gegenseitigen Wirkungskreises, es geschah mit einem Worte nichts für die Möglichkeit einer dauernden Regierung auf den festgestellten verfassungsmässigen Grundlagen, weder in Oesterreich noch in Ungarn.“ (L. Springer. Gesch. Oesterreichs II. 275. 1.)

Ily körülmények közt jelent meg az 1848. V/7. kelt s Latour osztrák hadügyministerhez intézett legfelsőbb kézirat, a melyet közöl Horváth Mihály is és megjegyzi, hogy: „azt kelle hinni, hogy ez által katonai ügyekben minden további nehézség elhárított s komolyabb összeütközésnek nem lesz többé helye.“ (L. Függetlenségi harcz I. k. 108. 1. Genf, 1865.) *E királyi kézirat ellen. az akkori magyar kormány (a mennyire a helyzetet kinyomoznom sikerült, tudtommal) semminemű ellenvetést nem tett. E királyi kéziratból, mely ép a kedélyek lecsillapítását czélozta, egy külön magyar hadsereg fölállítását ki nem magyarázható,* de nyílt utalás volt az oly helyzet teremtésére, mely 1867. után létesült, t. i. hogy a közös hadsereg mellett a magyar honvédségnek is teljes létjogosultsága van; vagyis igazat kell adnunk a helyzetet mindenkép jól ismerő gr. Andrássy Gyulának, hogy: „az 1848. évi törvény sem szüntette meg jogilag a közös hadsereget, hanem csak honvédséget állított föl.“ (1868. VIII/1.)

Kossuth föllépteig, vagyis 1848. augusztus 19-ig nincs is szó külön és önálló magyar hadseregről. Időközben gr. Batthyány Lajos miniszterelnök sürgette az országon kívül állomásozó magyar ezredek hazahozatalát, — de kénytelen volt elismerni, hogy az Olaszországban harczoló magyar ezredek, — a 19., 32., 33., 37., 48., 52., 53., 61. sz. gyalogezredek, az 5. és 7. sz. huszárezred — nem követelhető haza, mert a sanctio pragmaticában kimondott kölcsönös védelmi kötelezettségnél fogva, ha a monarchia másik államának területi integritása van megtámadva, azt a magyar hadseregnek is védeni kellett és így a miniszterelnök sürgetésére csak a Galicziában s Morvaországban elhelyezett magyar ezredek voltak hazáhozhatóak.

A külön magyar hadsereg csak 1848. november havában alakul meg, midőn a honvédelmi bizottmány és a hadügyminister kiadta a rendeletet, hogy miután a hazánkban levő magyar sorkatonaság mind megesküdünt az alkotmányra és fölvette a magyar színeket: *köztük és a honvédség közt helytfoglalt minden különbség megszűnt, az ezredek eddigi nagyobbrészt idegen nevei s a tulajdonosok jogai eltöröltetnek s az egész régi és új magyar hadsereg a honvédség neveit és számaint viselendi.* (L. Közlöny 1848. 172. sz.)

*

Kossuth újabb hadügyi programját 1848. augusztus 19-én a következőkben fejti ki: „Az 1848. III. t. cz. Magyarországnak visszaadá az önálló kormányzatot, melyre mindig joga volt s melyet ötven év előtt különös és igen világos törvénytől is biztosított maga számára. Ezen törvénynek véleményem szerint természetes következése, hogy Magyarország minden beldolgainak önállólag kell intéztetni s kormányoztatni; a külviszonyokba pedig Magyarország érdekeinek szempontjából azon befolyással kell birnia a magyar kormánynak a külügyek elintézésében, mely nélkül nemzet önállónak nem mondathatik.“ Ezt az 1867. XII. t. cz. is kimondja és érvényre emeli, de itt jó a lapis offensionis.

„Ennek, nézetem szerint, természetes következése, hogy valamint a polgári igazgatás, úgy a katonai igazgatást is önálló kormányzatot biztosító törvény értelmében magyar önálló szellemenben kell intézni. Ennek két módja van elvben. Az egyik mód az, hogy a hadsereg, mely van, magyar lábba állitassék és ezen magyar lábba állított hadsereghez csatoltassék mindaz, mit a nemzet az ország védelmére újlag fölajánl. A másik mód, hogy ha a főnnálló seregnek, mert ellenség előtt áll, teljességgel nem alkalmas az idő arra, hogy most tanitási átalakulással rögtön foglalkozzék a végrehajtó hatalom, ha mondom, a körülmények meg nem engedik, tehát a mi újonnan állitattik, az állitassék magyar lábba, nehogy ismét először más lábba állitattván, később át kelljen alakulnia A háznak és a ministeriumnak közvéleménye, mert kivétel nélkül a hadügyminister úr is többször kijelentette, hogy a magyar sereget, az önálló törvény természetes következménye gyanánt, magyar lábba kell állítani. In thesi e véleményben nincs különbség, hanem csak az alkalmazásról, a

kivitel idejéről és módjáról van szó.“ De Kossuth feledi, hogy ép azon, a mit most mondott, fordult el és pedig balra az egész vérendszeri kérdés.

Ép Kossuth volt az, ki az alkalmazás, a kivitel idejére és módjára nézve már messze állott az önálló kormányzást behozó törvénytől. Ez pedig az olasz hadsegélyt megtagadó magyar ministeriumra fölöttébb végzetes volt. Az olasz hadsegély megtagadása után való, a Kossuth által projectált hadszervezés még nyugodtabb időben is gyanúsítható lett volna elszakadási tendenciákkal, hát még 1848. augusztusában minő hatása lehetett ennek? Hiába tiltakozott Kossuth a szakadási törekvések ellen, hiába volt újra dynasticus, hiába ígérte az Austriával leendő egyezkedést, — 1848. augusztusában valamely elfogadható egyezés létrehozására Kossuth nem volt többé alkalmas egyén.

1848. évi augusztus hó 16-án kezdték meg a képviselőházban a Mészáros Lázár által benyújtott honvédelmi törvényjavaslat tárgyalását, ugyanekkor már két élesen elkülönzött irány volt tapasztalható. A honvédelmi minister s a kik vele egyetértettek, ama szempontból indultak ki, hogy e tárgyban minden rögtönzés veszélyes leend, az új sereget ez okból a régi ezredek modorában, az osztrák hadrendszer és szervezet szerint akarták fölállítani, csak a helyreállandó béke idejére halasztván a magyarrá alakítást. Kivánták különösen, hogy a német vezénylet, mint a régiben még mindig létezett, az új seregben is megmaradjon.

E helyütt tartom megjegyzendőnek, hogy a vonatkozó törvényjavaslatot a honvédelmi minister ily czim alatt nyújtotta be: „Törvényczikk az ország védelmére szükséges katonai erőnek kiállításáról“ (1—12). A központi bizottság, melynek előadója Farkas Károly volt, e czimmal cserélte föl: „A magyar hadseregről.“ Perczel Mór e törvényjavaslatra nézve azt mondá: „1848. augusztusában a kormány törvényjavaslatot terjesztett az országgyűlés elé a hadügyről, a melyben még a magyar hadsereg czimét sem használta, a mely a főnálló magyar ezredekkel meghagyta régi állapotukban s csakis az új hadi ezredekbe kívánta a magyar nyelvet és magyar vezényletet behozni. Artilleriáról a törvényjavaslatban szó sem volt“ stb. (Képviselőház 1868. VII/30.)

Kossuth és hivei ellenben nagy hévvel követelték, hogy a hadsereg azonnal teljesen magyar lábba állíttassék és szerveztesék, okul adván azt, miként az ország függetlensége különben

is igényli, hogy a seregnek nemzeti vezénylete és szervezete legyen.

Az országgyűlés tanácskozásait megelőzőleg a minister-tanácsban e kérdésre nézve több ízben heves viták folytak le s a ministerium tagjai közt egyetértés nem volt. Mészáros Lázár, minden hazafiassága mellett, nem volt hajlandó a védelmi kérdésben az ultraradicalok álláspontjára állani. Batthyány, a ministerek többségével, úgy volt meggyőződve s ezt nem is titkolta, hogy ha a sereg azonnal magyar lábra állittatik, ellenségeink előtt ez újabb botránykő lesz s azt méginkább felingerlende az ország ellen. Batthyány és társairól tudjuk, hogy az ország vitalis érdekeit merészen és szívóssággal védték, de a haza békéjét tekintve, hajlandók voltak engedményekre. Így voltak e kérdésre nézve is.

Kossuth szóval, tettleg, hirlapilag s minden más módon működve hozta fölszínre saját — fönnebb elmondott — álláspontját; ugyanekkor a képviselőháznak már Batthyány megbocsáthatlan közönye folytán előbb szétmállott, majd radical irányúvá lett többsége Kossuth mellé állott s Mészáros Lázár meglehetősen népszerűtlenséggel állott szemben 1848. augusztus 16-án. De azért kimondá nyíltan: „Ha talán a ház, sőt az egész hon kívánatának megfelelni nem lehetek szerencsés, mégis gyávának tartanám magamat, ha meggyőződésemet ki nem mondanám.“ *Kimutatta Mészáros az ő sajátos, keresetlen egyszerűségével, hogy: „az új sereget magyar rendszer szerint, mely még ma nem is létezik, melyet csak békében, hosszabb idő alatt nagy munkával lehet majd teremteni, kivált háború idején a lehetlenséggel határosnak tartja fölállítani. De ha talán a haza nagyobb veszedelme és idővesztés nélkül le lehetne győzni a technikai nehézségeket, mintán szomszédainkkal egy kalap alatt állunk, politikai okokból nem tanácsos. A hazának joga van ugyan, hogy magyar legyen hadserege, de e jogot úgy tanácsos csak gyakorolni, hogy rögtönzés, hevenyészlet által kárára ne váljék.“*

Batthyány Lajos miniszterelnök arra figyelmezteti a házat, hogy e tárgyban nem egyedül a nemzeti jogokat, sem nem azt kell tekinteni, mi kívánatos hazai szempontból, hanem szem előtt kell tartani azt is, mikép arra, hogy a ház határozata törvénytényé legyen, a király hozzájárulása is szükséges. Ha oly alakba öntetik a határozat, hogy Ő Felsége el nem fogadja, leléphet ugyan egy vagy más minister, de törvény nem lesz a végzésből s a nemzetnek nem lesz hadserege. Kossuth azonban az oppositíóhoz hajol-

ván s Batthyányval, kivel csak színleg békült ki, ismét ellentétbe keveredett. Még ellenem is beszélt, írja Mészáros Lázár. Mivel azonban Batthyány és Mészáros szoroson ragaszkodtak a szükséges összhangzashoz a monarchia másik államával, törekvéseiknek legalább pillanatra lón is sikere. (A képviselőház 1848. aug. 18-án tartott ülésében Schmidt H. (erdélyrészi szász képviselő) kijelenté, miszerint a *pragmatica sanctio*ban benne levén az „ad mutuum et reciprocum defensionem“ és ezt kétféle komandó alatt sikeresnek nem képzelheti, a felállítandó katonaság magyar lábra állítása ellen nyilatkozott.)

Vége 1848. augusztus 19-én, az imént említett két vélemény közt, egy középúton, megegyezés jött létre. Eme megegyezés szerint az országban levő magyar ezredek harmadik zászlóaljai egészítessenek ki a régi rendszer értelmében, mi mintegy 12,000 újonczot veendő igénybe, a többiekből szaporittassanak a honvéd-zászlóaljak, szintűgy magyar lábbon szerveztetvén, mint a már létező tiz honvéd-zászlóalj.

A katonai javaslat tárgyában létrejött *compromissum* után mondá Kossuth: „Nyíltan kijelentem, hogy a gyalogságnál a 3-ik zászlóaljak teljes lábraállítatván, a többiekből honvéd-zászlóaljak képeztessenek, egyáltalában nem azon okból indulok, mintha a hadsereg iránt bizalmatlansággal viseltetném“ Majd így folytatta: „szaporítsuk a honvéd-zászlóaljakat s idővel az ütközet megszűnván, intézkedéseket lehet tenni, ez ide, ez oda megy.“ (1848. aug. 19-én a képviselőházban.) Nagyon világosan megmagyarázza ez azt, hogy maradjon meg a fennálló hadsereg, de mellette honvédség szerveztessék.

*

Kellő időben a történetek előtt, kellő bizalom mellett, mely már akkor mindkét részen erősen meg volt ingatva, eme megegyezés alapul szolgálhatott volna annak, mi 1868-ban meg is történt, hogy t. i. a közös hadsereg mellett főnállhat a honvédség is s a souverain nemzetnek a hadügy körüli minden alkotmányos jogai épségben maradhatnak. Gróf Andrássy Gyula 1868. aug. hó 1-én kinyilatkoztathatta, hogy: „az 1848. évi törvény sem szüntette meg jogilag a közös hadsereget, hanem csak hon-

védtséget állított föl.“ Az 1868-ban fölállított honvédségre vonatkozólag 1901. márczius 4-én a képviselőházban Széll Kálmán miniszterelnök ezt mondta: „A magyar honvédség megtartotta azt a nemzeti karaktert, melyet a törvény rendelt és a honvédelmi miniszternek nagy érdemei közé tartozik az is, hogy a mellett, hogy ő fenntudja tartani azoknak az érintkező viszonyoknak ápolását, amelyek szükségesek a honvédség és a hádsereg között, megóvta teljesen a honvédség nemzeti karakterét, önállóságát és önálló szervezetét is. Ha meg nem óvta volna, a honvédség nem állana ott, a hol ma áll. Elismeri mindenki, minden tényező, külföldi és belföldi, magyar és nem magyar, a honvédség csataképességét, szervezete helyességét és azt a véghetetlen örvendetes módot és mértéket, a melyen és a melyben a honvédség a mult esztendőkhöz és a kezdet esztendőihez képest haladt. A honvédség működésében, egészen önálló hadosztályokban az első csatasorba van elhelyezve a hadsereg mellé, úgy, a mint a törvény rendeli és az megtartotta nemzeti karakterét úgy, a mint a törvény akarta. A honvédség tökéletesen olyan színvonalon áll, a mely méltó kiegészítő részévé lesz a fegyveres erőnek“

Batthyány és Mészáros ezt annakidején még elő is tudták volna állítani, illetve előkészíteni, de Kossuth és az uralomra került radikálokkal, a megijedt s kellőleg nem informált osztrák kormányynyal többé ily czélokat elérni nem lehetett.

A pactumot ugyan a ház elfogadta, de súlyossá tették Mészáros honvédelmi miniszter állását, ki a katonai hatóságoknak ígéretet tón, hogy az újonczokat a régi rendszerben szervezendí. Kossuth reábeszélésének ő is engedett, de kijelentette, hogy: „midőn meggyőződésemet, melytől elállani nincs hatalmamban, a ház akarátának alája vetem, személyemre nézve komoly egy szót mondtam, mert multamnak nagyobb részét az által elvágtam a jelentől; adott szavamat be nem váltottam s mikor ezt tettem, mint katona sokat tettem.“

Ezen végződött a honvédelmi törvényjavaslat tárgyalása, a mely javaslat, a pénzügyi javaslattal együtt, soha nem lőn királyilag szentesítve, de erre már akkor szükség sem volt, mert a bekövetkezett forradalmi időszak azután egészen más irányban, egész más fejleményben, egészen Kossuth intenióinak megfelelőleg teremtett magyar hadsereget és pénzügyet.

Hogy azonban 1848. aug. havában sokan, főleg Kossuth és a radícál-párt, a külön magyar hadsereg eszméjéért sikra

szálltak, annak főoka nem annyira a közjogi jogosultságban, hanem Austriának a német birodalomhozi viszonyában keresendő, ugyanis a Frankfurtban székelő német birodalmi ministerium meghagyta a bécsi kormánynak, hogy az austriai katonaság sárga-fekete színeit a német birodalmi három színnel cserélje föl; mi azután 1848. aug. hó 6-án ünnepélyesen végre is hajtattott. E rendelet következtében alig lehetett többé kételkedni, hogy az osztrák örökös tartományok beolvadása a német birodalomba rövid időn ténynyé váland. Ezen körülmény pedig viszonyainkat, az ekként tartományivá leendő bécsi ministerium iránt, sokkal élesebben meghatározta, mint volt előbb, midőn e ministerium azért látszék magának befolyást igényelni Magyarország ügyeire, mivel magát császárinak nevezhette. Austria tartományként olvadván be a német birodalomba, még azon esetben is, ha Magyarország eddigelé külön kormánnyal nem birt volna; nemcsak katonaságunkat egészen el kellett volna különböztetni az osztráktól, mely azontúl Frankfurtból veendő parancsait, hanem külképvisel-tetésünk sem maradhatott volna tovább egyesülve a Frankfurttól függő Austriával.

Kossuth Hirlapjának egy czikke (1848. aug. hó) fejtegetvén az önálló magyar hadsereg fölállításának szükségét, első indokul is a most vázolt viszonyokat hozza föl, majd indokolja azon feszült viszonyokkal, mely Magyarország és a dynastia, úgy Austria közt fonforog s végeredménykép jut erre a conclusióra: „Magyarországnak Austriától független önállása, mint jog, nem a martiusi napok új szerzeménye. Ezen önállásánál fogva nemzetünk hadseregének mindig önálló nemzeti lábbon kellett volna állani; *annyival inkább kell most e lábra állittatnia, midőn az austriai hadsereg lenni megszűnik s német birodalmi hadsereggé változik*“ . . . E fölfogásnak akkor volt némi jogosultsága ez alapon. (Teljesen reállik a most vázolt viszonyokra s Kossuth akkori politikai felfogására Guizot következő tétele: „Politikusok ép oly gyakran csalódnak az előnyök iránt, melyeket reménylenek, mint a bajok iránt, melyektől félnek.“)

De 1867-ben azonban ily viszonyok már nem forogtak fönn, vissza kellett tehát menni az 1848. tavaszán elfoglalt álláspont-hoz, így azután mind eme körülményeket tudva s a megváltozott helyzetet figyelembe véve alkotott meg az 1867. XII. t. cz. s ennek kapcsán az 1868. XL. és XLI. törvényczikkelyek.

Az 1848. évi mart. hóban külön és önálló magyar hadsereg, minőt 1848. augusztus havában s utána contempláltak, senki nem gondolt, még jobban bizonyítják a következők:

Az 1848. mart. 31-iki epochalis kir. leiratra ezt írja Irányi Dániel: „Grâce aux démarches du palatin, la cour avait donc accordé à la Hongrie l'indépendance de ses finances (l. 1867. XII. t. cz. 16. és 17. §§.) et de son armée. Pourtant, comme l'armée restait partie intégrante des forces militaires de l'empire (l. 1867. 9.—15. §§.), les corps spéciaux, génie, artillerie etc. demeuraient sous la direction du ministère impérial. Il importait de pourvoir au plus tôt à la liste civile et à l'entretien de ces armes spéciales, ainsi qu'aux frais communs de diplomatie.“ (Mennyivel tisztázottabb a mai helyzet és pedig a mi előnyüinkre.)

Kossuth mart. 31-iki idevonatkozó beszédjére azt írja Irányi: *„Kossuth prit la parole. Par un discours admirable, il approuva les résolutions royales, et déclara s'y soumettre sans arrière-pensée.“*

A monarchia két állama közt fönnforgó közös ügyek elismerése még egyebekben is nyert akkor kifejezést, p. o.: *„dés le 2. avril, la diète s'empessa de voter des fonds nécessaires, afin d'enlever au gouvernement tout prétexte de reculer devant l'exécution de ses promesses. Considérant la Hongrie comme formant le Tiers de toute la monarchie autrichienne, au point de vue des ressources et revenus; — sous le rapport de l'étendue, le royaume de Hongrie égalait les provinces soumises au gouvernement impérial; — elle accorda une somme brute de trois millions, sauf rectification de compte en cas de besoin.“ (L. Irányi et Chassin: Histoire politique de la Révolution de Hongrie. Paris, 1859. I. k. 185 l.)*

Igen érdekesen mutat reá Irányi a bekövetkezett szakadás egyik főokára, mi a famosus olasz segély kérdésében tényleg bekövetkezett, nevezetesen: *„Voici qu'un dissentiment se produit sur un fait de politique extérieure. Le parlement autrichien approuve telle ligne de conduite. Le parlement hongrois ne veut*

suivre que la ligne contraire. Que fera le monarque? — Prés de lui, il est vrai, se trouve un ministre hongrois, chargé de représenter les intérêts de son pays dans les relations extérieures de la monarchie entière. Mais comment admettre son avis ou le rejeter, quand les Hongrois et les Autrichiens professent et maintiennent des opinions diamétralement opposées? — Une guerre éclate. La Hongrie la trouve injuste. Elle refuse d'accepter les conséquences des fautes de l'empire. Elle ne veut lui donner ni argent, ni soldats. Que pourront faire l'empereur et ses ministres? — Rien, absolument rien, en droit. En fait, le roi de Hongrie pourra violer ses serments, et si, comme empereur, il est assez puissant, contraindre son peuple à lui obéir par la force des armes victorieuses" . . . stb. (id. mű I. k. 187., 188. 1.) A XXII. fejezetből általán kiderül, hogy az incomplet szövegezett 48. évi törvényeknek betűszerinti értelmezése és végrehajtása rövid idő alatt előbb összeütközésekre, majd szakadásra vezetett. Az osztrák jobb fölfogás szerint pedig: „Das Ministerium der Finanzen und des Krieges war wohl dem Wiener Hofe abgerungen, aber eine scharfe Abgrenzung der Geschäfte, eine klare Auseinandersetzung mit den Wiener Behörden nicht versucht worden. Jetzt nach vollendeter Revolution war eine friedliche Ausgleichung kaum noch zu erreichen. Die Ungarn wollten kein weiteres Zugeständniss machen, da sie keine Gegenleistung als Preis fordern konnten, sie besaßen bereits Alles, dessen ihr Herz begehrte; die österreichischen Staatsmänner dagegen waren geneigt, ihre Forderungen jetzt höher zu stellen. Auf die Nachgiebigkeit der Ungarn konnten sie doch nicht rechnen; die schroffe Abweisung der österreichischen Wünsche, die eigensinnige Sprödigkeit der magyarischen Minister gab ihnen aber wenigstens einen glaubwürdigen Vorwand, den letztern auch der Verantwortung für den schlimmen Gang der Dinge, für die allgemeine Zerrüttung der Verhältnisse aufzubürden.“ Így fogja föl a dolgot a szakadás kezdeményeit az irántunk nem rossz indulattal viseltető Springer. (L. Gesch. Oest. II. 273. 1.)

*

Kétszáz évvel az előtt az angol, s még nem is hatvan esztendeje, a francia forradalom kérdése szintén a körül forgott, kit illet a had és pénzügy? Most Magyarország volt abban a

helyzetben, hogy parlamenti hadseregről s a parlament ellenőrzése alatt álló pénzügyről kellett gondoskodnia. De Magyarország helyzete súlyosabb volt amazokénál; mert neki nem csupán a királynak a hatalom megszokott eszközéhez való ragaszkodása, hanem egy szövetséges állam féltékenysége ellen is kellett küzdenie. (M. O. T. X. k. 121. l.)

De épen ezt tudva, nem szabad felednünk, hogy: „nincs ember és közvélemény azt be nem látó, hogy ha a mártiusi törvényekkel együtt nem kerekítették ki a birodalmi összeköttetést rendező szabályok, akkor majdnem fölszólítás intéztetik a mellőzött s jövődők iránt kétséges érdekeltekhez egy ellenforradalom által befolyásukat visszaszerezni. Mert minden nagy érdeknek joga van el nem tűrni, hogy provisorice is kirekesztessék oly szervezetből, mely a többi érdekek iránt tekintettel volt.” (B. Kemény: Forradalom után. 84. l.)

Mindezeket összevetve, amaz időket jellemzendő, nem szabad még azt sem felednünk, s itt tartom alkalmoszerűnek megjegyezni s idézni Macaulay következő sorait, melylyel az 1688. évi kitörést indokolja. Szerinte: „az a jog, a melylyel a nép bir, hogy rossz kormánynak ellenálljon, szoros rokonságban van azzal, mely az egyes embert illeti, hogy törvényes oltalom hiányában megölje, a ki őt megtámadja. Mindkét esetben súlyosnak kell lenni a rossznak. Mindkét esetben ki kell merítve lenni a védelem minden rendes és békés eszközének, mielőtt a sértett fél végletekhez folyamodik. Mindkét esetben roppant felelősség forog fönn. Mindkét esetben arra háramol a bizonyítás terhe, a ki ilyen kétségbeesett segélymódhoz nyúlt, s ha nem bírja magát igazolni, méltán esik a legsúlyosabb büntetés alá.” Maga Kossuth is (Iratái IV. 263. l.) ezt mondja: „*a forradalmat a szabadság oly végesezőkének (ultima ratiójának) tekintetem, a mint most is annak tekintem, melyhez csak akkor szabad folyamodni, ha minden más eszköz eredmény nélkül kimerítetett.*”

Batthyány Lajos miniszterelnök (1848. szept. havában) a képviselőház ülésén kijelenti, hogy két lehetetlenség közé vagyok állítva. Bécsben nem oly emberek vannak, kikkel valamire lehetne menni, Pesten nem oly emberek, kiket Bécsben szeretnének. Minek egy kis respirium kedvéért néhány napig meghosszabbítani a provisoriumot? Mert nem tudja, képes lesz-e oly miniszteriumot alakítani, mely ott fönn és itt lenn lehető legyen. *Fölszólítja a házat, gondolja meg komolyan: nem jött-e még el*

azon utolsó percz, melyben többé a törvényesség korlátai közt a hazán segíteni nem lehet. (L. Budapesti Szemle LXXXI. sz. 376. l.)

Lehetetlen e helyütt és ezek után érintetlenül hagyni — tudva azt, hogy Kossuth 1848. martiusában miként beszélt — Kossuth későbbi vallomásait. (Iratái V. k. 221. l.)

A most jelölt helyen ezeket olvassuk: „Az ellentétes érdekek kiegyeztetésére 1848-ban megkísérlett mód sikerülhetése felől az utolsó szó még nincs kimondva, minthogy az akkor hozott törvények erőszakos hatalommal megtámadtattak, hatályosságukat ki nem fejthették. Az én általam összeférhetetlennek tartott osztrák császári és magyar királyi cumulatio ellentéteinek az 1848-iki alapon a nemzet megelégedésére kiegyeztetetése vagy ki nem egyeztetetése olyan kérdés, a mely még gyakorlatilag nincsen eldöntve.“

„Az alkotmányserelmek magukban véve soha sem igazolhatják a forradalmat, nem jogosítják föl a nép vezetőit, hogy fegyverre tüzeljék a népet kormánya ellen. Ha a külföldi helyzet s az állami belviszonyok elég erőt, kellő biztosítékot nyújtanak a forradalom sikerére s ez által az alkotmány győzelmére: akkor, de csupán akkor jogosult a forradalom. Azért a legsúlyosabb felelősség terheli a forradalmak kezdeményezőit s előharczosait: vajjon az említett oportunitási szempontra kellő figyelmet fordítottak-e? vajjon lehetett-e alapos reményök az ügynek, melynek zászlóját vitték, diadalához? . . . Bűnös a kormány, bűnös az absolutismus, mely visszaéléseivel, jogtiprásával gyúanyagot szolgáltat a forradalomra; de nem követ-e szinte bünt el az államférfi a társadalom ellen, a nép önmaga ellen, ha helytelenül szítja föl a tüzet, s a zsarnok helyett önmagát égeti össze?“ (L. Magyar Nemzet Politikája 1873. 150. l.)

Jókai emlékeiben (l. Magyar Nemzet 1899. okt. 11., 14.) ezen igen fontos tényeket olvassuk: „A magyar országgyűlés tanakodott. A vélemények meg voltak oszolva. (Mindez a bécsi forradalom utolsó napjaiban történik.) A radicalesok azt követelték, hogy a magyar hadsereg rögtön lépje át a Lajtát s üldözze Jellachichot osztrák területen is; a mérsékelték ezt elleneztek. A magyar hadsereg aztán így hol átkelt a Lajthán, hol visszavert, a hogy az ellenkező határozatok mozgatták. *Hogy mi lehetett e tétovázásnak az indoka, azt később tudtam meg id. Pázmándy Dénestől, a képviselőház 1848-iki elnökétől, ki Kossuthal egy szálláson volt Pozsonyban. A bécsi angol nagykövetség meg-*

bizottja jött le Bécsbe s Kossuthal hosszasan tárgyalt egyedül. Ellátározása után egy sok darabra tépett papír csipetei maradtak a padlón szétszórva. Pázmány azokat összeszedte s az egész mozaikot kirakta belőle. Ez az irat az angol kormány ajánlatát tartalmazta, melyben Magyarországnak azon esetre, ha Austriával és a dynastiával békét köt, ugyanaz a függetlenség biztosítottatik, a mivel bir Norvégia Svédországgal szemben. Kossuth nem fogadta ezt el. Így azután másodszor is átkelt a magyar hadsereg a Lajthán.“ (Jókai akkor Kossuth közvetlen közelében élt, adatai a hitelesség jellegével bírnak, — az előadott tény egyike a 48-diki szakadás azon rejtelseinek, melyek még teljes megvilágításra várnak.)

Ki volt-e mindkét részről 1848. nyarán minden lehetőség merítve, megkíséreltetett-e minden eszköz a békés kiegyenlítésre? — melyik félre fog szállani a szakítás előidézésének ódiума, — azt csak a jövő elfogulatlanabb és jobban informált történelemírói fogják megvilágíthatni.

(Ezek és más egynémely kérdések okozzák azt, hogy az 1848. július—október hóban bekövetkezett szakadás történelme: „egyhamar nem is lesz megírható, — állítja igen helyesen Falk Miksa, — mert egyfelől vannak tekintetek, melyek ez idő szerint a legfüggetlenebb író tollát is megbénítják; másfelől az anyag sincsen még teljesen együtt, habár annak igen jelentékeny számú és nagyfontosságú részei már jelenleg is a nyilvánosság előtt fekszenek.“)

*

De sokan voltak még akkor is Kossuthal más véleményben, így p. o. az akkori legtekintélyesebb politikai lapok egyike, a „Pesti Hirlap“ 1848. szeptember 3-iki számának vezércikkében így nyilatkozik: „Előttünk mindig tisztán állott az alternatíva: megvívni vagy kibékülni. S a politika azt követelte volna tőlünk, hogy az elsőre egész eréllyel készüljünk; a másikat mi készítsük elő s megtegyünk mindent még akkor is, ha erőnkben elbizakodhatunk. Apró ügyekre napokat pazarlánk, hogy a nagy-szerűekre órákból fogyjunk ki . . . Vannak, tagadhatatlanul, nekünk közös ügyeink rendezni valók. Mert Európa irányában közös védelmi szövetségre van szükségünk . . . És e viszonyok rendezése az, miben az első lépést tenni Magyarországnak volt hivatása. Ez azon mulasztás, mit ki nem menthet, de minek

súlyát már-már érzi a szomszéd népek ellenséges indulatában. Itt fekszik a baj gyökéröke, mi az alkotmányokat erősödni nem engedi, mi kölcsönös viszongást teremt, az erőket elzibbasztja, végkép mindent elsodorhat.“ 1848. október 31-én a „Pesti Hirlap“ így ír: „Borosch képviselő és vele a bécsi parlament fölkéri a császárt, hogy a birodalmi bonyodalmak végkiegyenlítésére gyűjtson népcongressust. A császár a békét nem békés úton, hanem fegyverrel határozó megkísérteni. De düljön el bármiként a dolog, hogy kiegyenlítendő kérdések vannak köztünk és a monarchia többi tartományai közt, ezt a magyar országgyűlés nemcsak elismerte, de legutóbbi átiratában is azoknak barátságos és a felek érdekeit kölcsönösen biztosító elintézését ajánlja a bécsi parlamentnek. Ebben rejlik egy népszövetség eszméje.“

Kovács Lajos, ama kor mozzanatainak kiváló ismerője, e cikkekre nézve ama megjegyzést teszi: „Láthatjuk ez idézetből, hogy a helyzetet helyesen fogták föl, a bajok gyökérökára mutattak és megjelölték, mit kell tenniök. Csak a ki tegyen, az nem volt.“ „Csak az alakot kellett volna megtalálni s a képviselőház még augusztusban (1848.) is óriási többséggel szavazza meg az Austriával való kiegyezést.“ (L. M. O. T. X. 122.)

B. Sennyey Pál, a képviselőház 1848. sept. 4-én tartott ülésében figyelmeztette az országot a főnforgó divergentiák veszélyes voltára, kijelentvén, hogy „midőn rendkívüli eszközökhöz nyúl, ne mulasszon el semmit, mi a nemzet és király közt kiegyenlítésre vezet. Mert ha a nemzetet azon átok érné, hogy királyától el kellene magát választania, akkor veszély érheti a dynastiát, de okvetlenül veszély érendi a nemzetet. Csupán annyit akartam mondani, hogy a Bécsbe menendő küldöttség kövessen el mindent, hogy a szerencsétlen félreértések kiegyenlítődven, a nemzetnek annyira szükséges békét eszközölje.“ Gróf Batthyány Lajos 1848. sept. 12-én ezt mondá: „Veszélyes körülmények közepett igen kevés szövetségesre számíthatunk, hogy magunkat megvédhessük; mégis van egy főszövetségesünk, mely bennünket biztosan vezet: ez a törvényesség ösvénye. Ha eltérünk ettől az úttól, akkor, meg vagyok győződve, hogy rövid illusiók után törekvésünknek vége nevetséges bukás leend.“

Különös világot vet az akkori viszonyokra, a képviselőházban történetekre, hol már akkor teljesen a radícálok uralkodtak, gr. Batthyány Lajos következő levele: „A magyar képviselőháznak. Épen most vettem hírét a képviselők utolsó határozatát

nyomban követő gonoszságnak, gr. Lamberg borzasztó meggyilkoltatásának; e tény minden, a hon javára tett fáradozásaim sikerét különben is meghiúsítá, úgy, hogy majdnem fölöslegesnek látszik, midőn ezennel tudtul adom, hogy rögtön letettem hivatalomat, melynek törvényes hatáskörét nyirbálni a képviselőház ismételt izben köteletségének tartá. Azonban nyiltan ki kell jelentenem, hogy ámbár e pillanatban visszalépek, benső meggyőződéseim szerint jogom van megvárni, hogy ezen lépésemet senki se tulajdonítsa sem a haza szent ügye iránt való közönyösségnek, sem semmiféle önző aggályoskodásnak, hanem a joggal megvárt bizalom hiányának, mely hiány a házat oly útra vezette, hová a törvényesség iránti tiszteletből, melyhez hivatalos állásomat s cselekedeteimet mindig fűzém, nem követhetem s nem is fogom követni. Egyszersmind lemondok képviselői állásomról. Bécs, 1848. okt. 1., gr. Batthyány Lajos.“

E rendkívül érdekes levél a képviselőház nyilvános ülésében és naplójában soha és sehol nincs megemlítve, az egykorú lapokban nyomára nem akadtam, úgy látszik, a képviselőház zárt ülésében sem vététtet elő. Batthyány lemondása a képviselőség-ről csak 1848. nov. 9-én lett a háznak bejelentve, ugyanakkor az új választás is elrendeltetett (154. sz.). *Gr. Batthyány Lajos újra megválasztatott s december elején újból megjelent a képviselőházban, hol a többség s a karzat hangosan nyilatkozó nem tetszéssel fogadá.* (L. Szeremlei, Krónika I. 229. 1.)

Batthyány Lajosnak is megvolt a saját végzete s történelmi szerepléséi pedig eifatyolozza az a történelmileg ismert szomorú igazság, hogy: „a történelem rendesen igen szépen szokta feltüntetni a szenvedélyek és a cselekvés s igen kicsinyekül a mérséklet azon embereit, kik képesek voltak belátni a szélsőségeket és azoktól, meggyőződésből vagy jó lelkiismeretből inkább, mint félelemből, tartózkodtak, engedve a szenvedély embereinek végezni a nap munkáját . . . Részemről igen sok hevességet, becsvágyat, önzést, emberek iránt megvetést látok azok nagyobb részéről, kik a nagy szerepeket játsszák; ellenben sok értelmet, önzetlenséget és több mérsékletet, mint félelmet vagy közönyt azok nagyobb részénél, kik magukat vagy visszatartják, vagy másodszerrepekre szánják, mivel ekkép önmagukhoz és másokhoz hivek maradhatnak.“ (Nisard.)

„Sir a lélek mi bennünk, ha rágondolunk, mennyi erő s tehetség veszett el benne számunkra s megdöbbenünk, midőn

látjuk, akkori kormányzata végperceiben, mikép lép a fatum közbe, hogy a legnemesebb törekvést, a legjobb conceptiót, a legerélyesebb kivitel s csaknem biztos sikert megíúsítson és őt, a legnemesebb gladiatort, áldozatul vigye“ „Oly miniszterelnökség volt ez, melyhez isteni türelem kellett. Csak a ki gróf Batthyány főúri büszkeségét ismerte, lehet fogalma önmegtagadó hazafiságának mérhetetlenségéről“, írja Kovács Lajos. (Budapesti Szemle LXXXI. sz. 359., 367. l.)

A képviselőház 1848. október 2-án tartott ülésében Pázmándy Dénes elnök ezt mondá: „Magyarország, különösen a képviselőház, mind Ő Felsége iránti hűségének, mind a monarchiávali összeköttetéshez való ragaszkodásának oly jeleit adta, hogy hozzá hasonlót a história nem mutat. Mi elkerültünk minden alkalmat, mi legkevésbé is ürügyet szolgáltatna, hogy Magyarország e tekintetben más politikát akar követni Kossuth 1848. nov. 9-én is emlékeztette a házat, hogy a nemzetnek a dynastiával vívott harczai idáig sohasem végződtek leveretéssel, hanem kiegyezéssel.“ Deczember 12-én kijelenti, nem mondja meg, republicanus-e vagy monarchista, de védelmezni kívánja a hazát, e védelem közben nem zárván el annak az útját, hogy Magyarország ügyét a dynastiával kiegyeztesse.

Még érdekesebb az egyesült két háznak 1848. decz. 6-án, a decz. 2-iki trónváltozást tárgyazó ülésében báró Wesselényi Miklós beszéde, ki azon tanácscsal végezte előadását: ne kockáztassa a nemzet kétes kimenetelű háborúban politikai életét, hanem meghajolva a kénytelenség hatalma előtt, fogadja el a manifestumokat, ismerje el királyul Ferencz Józsefet s ez által tegye meg az első lépést a még nem lehetetlen békés kiegyenlítésre. Wesselényi beszéde akkor nagy hatást gyakorolt a törvényhozó testületre; de a hatást lerontotta rögtön Kossuth indítványa, illetőleg a törvényhozó testületnek általa sugalmazott éppen nem békülékeny szellemű határozata.

Kossuth 1849. febr. 12-én Debreczenben, a képviselőházban kijelenté, hogy célja nem egyéb, mint: „az 1848. évi törvények által biztosított országos jogoknak hatást, elfogadást és tiszteletet szerezni“ „Szabadságharcunk tisztán védelmi harc alkotmányunk mellett és nem akarhatjuk, hogy a kiegyenlítés hidját magunk mögött fölegessük. Ha csak arról volna szó, hogy a sanctio pragmaticából folyó közös védelmi köteletségünket teljesítsük, a közös terhekben igazságos arányban résztvegyünk, ha csak azt

kivánnák, hogy méltányosságból vagy 200 millió adósságot magunkra vállaljunk a béke és egyetértés fejében, — mindezekről lehetne szólnunk.“ Kossuth e nyilatkozatának háttére a Windischgrätzcel kezdett eredménytelen egyezkedési kísérlet. Erre jegyzi meg Szemere: „Kossuth ist wie Tarquin mit den Sybillinischen Büchern; nach der Niederlage bietet er das an, wodurch wenn er es früher angenommen, der Krieg hätte vermieden werden können.“ (Ludwig Kossuth 50. l.) Ugyanakkor írja Kemény: „Debreczenben a képviselőház semmi tárgyat fölvenni nem akart, míg az egyezkedési küldöttség tudósítása meg nem érkezik A képviselőház — ha akkori hangulatából következtetést vonhatunk — nem látszott ugyan a békepontra nézve akadémikusnak“ (1850.) Csányi László 1849. márcz. 14-én így ír Tóth Ágoston ezredeshez: „Az osztrákokon győzelmünk kétséget nem szenved, legalább annyiból, hogy kénytelen leend pacificálni becsületes áron.“

Deák Ferencz 1867. márcz. 28-án, reflectálva mindezekre, a kiegyezési javaslatokat támogatva, ezt mondá: „Meg vagyok győződve, hogy ha akkor, midőn az 1848. évi sept. 18-án a magyar országgyűlés megbizásából, mint küldöttek, a bécsi országgyűlést felszólítottuk, bizza meg ministeriumát a magyar ministeriummal leendő egyezkedésre, hogy köztünk és Austria közt a kölcsönös viszonyok végleges elhatározása által minden ezentűli surlódásoknak s egyenetlenségeknek eleje vétessék, ha, mondom, akkor nekünk a kiegyezkedés oly módját ajánlották volna, minőt a mi javaslatunk tartalmaz: a magyar országgyűlés azt valószínűleg nem utasította volna vissza. Meg vagyok győződve, hogy akkor, midőn 1848-ban okt. 8-án a mi országgyűlésünk alsóháza végzésileg kimondotta többek közt azt, hogy Magyarország és annak képviselőháza, szabad néphez illőleg, bizonyosan az austriai néppel mindazon érdekeket, a melyek három százados viszonyaikból erednek, a legbarátságosabb úton fogja kiegyenliteni, — jelen javaslatunk elvei szerint kiegyeztünk volna. Meg vagyok győződve, hogy ha akkor, midőn minket az országgyűlés herczeg Windischgrätz táborába küldött egyezkedés végett, a herczeg, a helyett, hogy föltétlen megadást követelt, jelen javaslatunk szerinti kiegyezkedéssel kínált volna meg, a nemzet képviselői nem lettek volna idegenek azt elfogadni. Meg vagyok győződve, hogy Buda várának visszavétele után, a nagysarlói ütközet után is, melyek fénypontjai valának a küzdelemnek, hozzájárult volna ily egyezkedéshez.“

Hogy pedig Deák ezt csakis a teljes történelmi háttér tudatában mondhatta és mondotta, utalhatok az akkori viszonyokat legközvetlenebbül ismerő Horváth Mihály következő soraira: „Ha Ferencz József első föllépésével biztosítja a nemzetet, hogy ősi alkotmányát s jogait megvédeni kész s a végre magát meg is koronáztatja: kétséget nem szenved, hogy szinte úgy, miként az alkotmány sérelmei miatt II. József halálakor forrongásban levő nemzet II. Leopold szelid és törvényszerű magaviselete által lecsöndesített: úgy most is nem csak az úgynevezett jobboldali békepárt, hanem kivéve a 30—40 tagra menő radikálpártot, a baloldal nagyobb része is, ezzel együtt pedig a nemzet többsége a béke-politikához szegődik, érzékenyebb áldozatokkal is kész megvásárolni az ország nyugalalmát. A status-adósságok egy részének elvállalásától, ha azok árán a béke kieszközölhető volna, a józan többség már korántsem volt oly idegen, mint előbb. A kereskedelmi, pénz és hadügyi tárczák iránt sem volt volna már lehetetlen az egyezkedés, ha az illető törvények módosítása alkotmányos úton kívántatik.“ (L. Függetlenségi Harcz II. k. 165. l. Genf, 1865.)

Nevezetes nap az az 1848. évi szept. hó 18-ika; e napon a magyar nemzet kettőt ajánla, kettőt kínált az osztrák birodalmi népek képviselőinek. Szoros szövetséget az alkotmányos szabadság kölcsönös megoltalmazására és az érdektalálkozások barátságos kiegyenlítésére . . . és az érdekek kiegyenlítésével, melyeket némi ellenzésbe helyezett, a status-adósságok kérdése s mindazon surlódások és nehézségek, melyek a fináncz- és hadügyek igazgatásának különválasztásából származtak. Megemlékezett erről Smolka is (1861. VII/28.) a bécsi Reichsrathban mondott beszédében, mondván, hogy „1848-ban magyar küldöttség érkezett Bécsbe s el nem fogadásukból polgári háború keletkezett. Azért hozza föl ezen körülményt, mert a helyzet ma ugyanaz. Már akkor elismerték, hogy e kérdés véghetetlenül fontos. Bach Austria életkérdésének nevezé azt.“ (L. ez esemény leírását Horváth Mihály Függetlenségi harcz I. k. 493—499. l. — M. O. T. X. k. 130—132. l. A bécsi magyar köldöttség törekvéseit ismerteti Springer Gesch. Oesterr. IV. 521. l.)

Kossuth Lajos mondá a képviselőház 1848. szept. hó 22-én tartott ülésében: „Ily körülmények közt azt gondoltam, hogy czélszerű lesz, hogy szóljunk, mint nemzet nemzethez, kiknek közös az ügyünk, közös az ellenségünk és a szabadságnak

kincse, önállásunk föntartása mellett, szinte közös és mindket-
tönké“

Ezek szerint már 1848-ban fölismerték vezető államférfiaink, hogy Magyarország valódi alkotmányos élete illusorius valami, ha Austriában nincs alkotmányosság, ha érintkezésünk bizonyos ügyekre nézve az osztrák örökös tartományokkal alkotmányosan szabályozva nem leend.

Kossuth az imént jelölt alkalommal még azt is mondá, hogy: „az austriai birodalom némely népei és Magyarország már a XVIII-ik század elején frigyet kötöttek, a mellyel egymás szabadságait biztosították. Közös volt az ellenség . . . de mi nem feledkezhetünk meg azon barátságos viszonyokról, melyek a fejedelem egységénél és a szomszédságnál fogva közöttünk léteztek és nem feledkezhetünk meg azon frigyről, melyet őseink a XVII-ik század elején kötöttek.“

Kossuth később (Iratai VII. k. 293. l.) szintén hangsúlyozza az érintkezés szükségességét, — szerinte: „az 1861. évi föliratban még csak arról volt szó, hogy a nemzet oly viszonyok tekintetében, melyek Magyarországot és az örökös tartományokat közösen érdekelnék, az ország kész leend velök, mint független ország független országgal, esetről-esetre érintkezésbe bocsátkozni. Ez az 1848-iki törvények álláspontja. És ha figyelembe vesszük, hogy két, egymásnak független ország, vagy tartományi csoportozat, egymással parlamentek vagy parlamenti delegatiók útján soha sem érintkezik és az országos önállóság legfőbb bélyegét az képezi, hogy az esetenkénti érintkezés kizárólag kormányaik útján történjék: Európában minden gondolkodó ember el fogja ismerni, hogy az ily fölmerülhető viszonyok tekintetében az 1848. III. t.-cikkben eléggé van gondoskodva és semmi újabb törvényre vagy épen újabb kormányzati közegre nincs szüksége.“ (L. Kossuth 1848. márcz. 3-iki beszédét.)

Deák Ferencz a képviselőház 1848. szept. hó 22-iki ülésén ezt mondá: „Magyarország Austria alkotmányosságát, úgy Austria Magyarországot kölcsönösen garantirozza.“ Hasonló alapon ad be Széchenyi egy emlékiratot 1859-ben az akkori osztrák kormányhoz. (szeptember hó.)

A most mondottakra vonatkozólag érdekes tudni a következőket: „A Habsburg-ház trónfoglalása óta a magyar alkotmány-
nak biztosítása a nemzetközi szerződések által s a külhatalmak jóállása mellett ismételve megkíséreltetett. Az alkotmány-biztosi-

tékoknak egyik történelmileg keletkezett, mintegy törvénytelen recipiált módozatának tekintetett az. Midőn azonban ezen külhatalmi beavatkozás eszméje végleg elejtetett, a magyar államférfiak napjainkban nem szűntek meg a magyar közjogon és Szent István koronája területén kívül fekvő tényezőknek biztosítékát keresni. Csakhogy e tényező megszűnt nemzetközi lenni s államközivé vált. Az osztrák tartományok alkalmas kormányzatának eszméjét és törvényes föltételeit értem.“ (L. Századok 1882. 286. 1.) Ezek az előzményei, magyarázata s indokolása az 1868. XII. t. cz. 25. §-ának.

Az osztrák államférfiak azonban ezt nem voltak képesek fölfogni a mit bizonyít p. o. Bach viselkedése azon parlamenti ülés alatt, melyen szóban forgott az a kérdés, hogy bebocsásás-e a magyar küldöttséget vagy sem. Igen terjedelmesen leírja ezt Springer. Bach viselkedése fölöttébb kétszínű.

Bach kijelenté, hogy nincs ellene annak, hogy a magyar országgyűlés küldöttsége elfogadtassék, ha attól valamely alapon eredményt lehetne várni, de szerinte: „Soweit aber die Verhandlungen des ungarischen Parlamentes bekannt sind, waren die Grundsätze, nach welchen diese schwierigen Verhältnisse ihre Lösung finden sollen, nicht erörtert worden, als die Absendung der Deputation beschlossen wurde, und auch darüber liegt nichts vor, welchen Gesichtspunkt das ungarische Ministerium festhält, um eine wirkliche Ausgleichung herbeizuführen, und von Nation zu Nation zu unterhandeln und abzuschliessen.“ (L. id. mű II. 524. 1.)

Beszédjében többször fejezte ki reményét a fölmerült ellentétek békés kiegyenlítését illetőleg, főleg az akkor alakulóban volt magyar ministeriumtól sokat várt: mindez azonban tévesztésre volt irányítva, beszédje sok olyan képviselő szavazatát megnyerte, ki előzőleg véleményében ingadozott.

A magyar küldöttség 1848. szept. 18-án egy okmányt adott át Strobachnak, a bécsi parlament alsóháza elnökének, mely ha ugyan positiv javaslatokat nem is tartalmaz, de benne vannak abban a 67-es kiegyezés fővonalai. Kijelenté ugyanis a magyar országgyűlés, hogy el van határozva arra, hogy azon kapcsolatot, mely hazánk és az örökös tartományok között, fejedelmünk egységében fekszik, fentartsuk, — megkínálta ugyanakkor Magyarország Austriát az ellentétes érdekek kiegyenlítésével, mint p. o. a statusadósságok kérdése, vagy a melyek a financ és hadügy igazga-

tásának különválasztásából származtak. (L. bővebben Horváth Mihály id. mű I. 494. s k. l.)

Ezen okmány ép oly világos és határozott, mint az 1848. márcz. 31-ki kir. leirat, kevés status-bölcsesség, a helyzet megismerése, a jövőre való gondolás mellett a catastrophák özönét lehetett volna a monarchiáról elhárítani, ha ez alapul elfogadtatik.

De az akkori osztrák vezető egyének, igen kevés kivétellel, nem birtak Brougham lord hasonló alaptételből kiinduló álláspontjára fölemelkedni, mely szerint: „Austria csak úgy válhatik teljesen megszilárdult és minden eshetőségre kész állammá, ha az összes birodalom uralkodója Magyarország ősi, tiszteletreméltó alkotmányát teljesen kifejtendi s magas bölcsességében azt az örökös tartományokra is kiterjeszteni elhatározza.“

Itt tartom ezzel s a most mondottakkal kapcsolatosan megjegyzendőnek, hogy mennyire paralysálta Magyarország elnyomott állapota 1849-től 1867-ig a monarchia és a dynastia nemzetközi állását, eléggé kiviláglik Sybel ismert művéből (*Die Begründung d. deutschen Reiches*), főleg annak az 1859. és 1866. évi eseményeket tárgyazó fejezeteiből. Moltke az 1866. évi háborút megelőzőleg ezt írta: „Österreich hat ein zähes Leben; es kann zwei oder drei Schlachten ohne grosse Gefahr verlieren, aber eine Revolution in Ungarn macht der Sache ein Ende.“ (L. id. mű V. k. 57. l.) Külföldi államférfiak, mint látjuk (p. o. Palmerston 1849-ben, Bismarck 1863-ban, Beust 1866–67-ben), sokkal jobban ismerték Austria gyöngeségének valódi okait s annak remediumát, mint a bécsi kormány s annak egyes elfogult vezéreiből. Ez az elfogult felfogás Magyarország közjogi helyzetével szemben s az ebből eredő erőpazarlás nagyobb kárt tett a monarchiának, mint p. o. 1741-től keltezhető vesztett hadjáratok, melyeknek oka jó részben itt keresendő, — s az idegen csatatereken levert monarchia mindenkor Magyarországon találta meg az új erő forrását.

„Voltak jóakarató osztrák hazafiak, kik intő szavukat fölemelték a magyarországi fordulatokkal szemben, kik csak törvényes megoldást kerestek, — de Magyarország végtelen hátrányára ezek hátamögé rejtöztek a reactio hivei is, kik már a magyar mozgalmak direct elfojtására törekedtek. Mivel pedig 48. martiusában még nyíltan ily törekvésekkel föllépni nem lehetett, azért a bukott régime hivei is első sorban a „birodalom érdekei“ sánczai mögé vonultak. Magyarországon e keveredés finomabb

árnyalatait észre nem véve, az osztrák ellentörekvések iránt gyanú támadt, ép amaz ellentörekvések tiszta célzatai ellen. Ezen gyanúnál fogva, mely talán a reactio által alattomban mesterségesen tápláltatott is, a magyar ministerek többsége által elkerülhetlennek elismert értesülés mindinkább kétségé, végre lehetetlenné vált.“ (Falk Miksa id. mű 256. l.)

Az „Ost-Deutsche Post“ 1849. april havában, a magyar győzelmek tetőpontján, még így ír: „Ám tette volna meg csak az udvar az első lépést a békülésre, — mi a multak után bizonyára őt illette és tette volna meg azt oly módon, hogy őszinteségéről s a nemzeti alkotmányos jogok tiszteletben tartásának szándokáról elég biztosítást nyújtson: nagy valószínűséggel állíthatom, hogy még az eddig amúgy beszélők nagyobb része is kész leend vala a feledés fátylát vetni a multakra s elfogadni a biztosított békét. A nemzet értelmisége többségéről, mely csak szomorú. kénytelenségéből, csupán, mivel az udvar eddig békülni nem akart, viselte az önvédelmi háborút, kétséget sem szenved, hogy ha az udvar most a nemzeti becsülettel megférő biztos békét ajánl, örömmel ragadja meg a feléje nyújtott kezét, jól tudván, hogy kivivott győzelmei még korántsem eldöntők; s ha sikerülne még nagyobbakat nyernie: Európa jelen körülményei közt magára hagyatva és sem más külhatalom, sem a mindinkább csillapuló külförradalmak által nem gyámolítva, az egész külföldtől teljesen elzárva, végelszakadását s függetlenségét alig fogná kivivhatni Ausztriától“

Valóban, mióta a függetlenségi nyilatkozat hirtelensége Bécstől eljutott, a közvélemény ott nagy változáson ment keresztül. Még azok is, kik előbb, kivált mióta az orosz interventio lehetőségének híre szárnyalni kezdett, mindenáron békülni óhajtottak, lassanként magukba fojták iszonyukat az interventiótól s arról, mint elkerülhetlen szükségről kezdenek szólni. Több lap szinte örvendő mondá, hogy a függetlenségi nyilatkozattal többet nyert Ausztria, mint a magyarok eddigi-győzelmeikkel; hogy az Bécsben a rokonszenvet a magyarok iránt még az alsó rétegekben, még a szabadelvűeknél is megsemmisítette, — hogy legdühösebb ellensége sem árthatott volna Kossuthnak többet, mint ezen határozat, mely sok elcsábítottnak kinyitotta a szemét s még az oroszoktól való iszonyodást is megcsökkentette. (Egykorú följegyzések után.)

Pedig az 1849. évi függetlenségi nyilatkozat alapját első sorban a legteljesebb történelmi igazság képezi, csak a belőle

levont következmények térnek el a történelmi jogtól s a provocált szakadás nem felel meg a jogfolytonosságnak.

A nevezetes okmány alaptétele ez: „Magyarország ugyanis Erdélyel s minden hozzátartozó részekkel és tartományokkal az osztrák császári birodalomba soha bele nem olvadt; hanem mindig önálló, független szabad ország volt, még azután is, hogy a pragm. sanctio elfogadásával a magyar királyságra nézve szintazon örökösödési rendet állapította meg, mely az uralkodóháznak egyéb országaira s tartományaira nézve meg volt állapítva.“ (L. 1790—91. X. t. cz.)

„Világos bizonyság erre magának a pragmatica sanctiónak azon törvénybe iktatása, mely által a magyar koronához tartozó országok területi épsége s az ország önállása, függetlensége, alkotmánya és szabadsága határozottan fentartattak.“ (L. 1722—23. III. t. cz.)

„Világos bizonyága ennek az, hogy a trónörökösök a pragmatica sanctio után is csak akkor lettek Magyarország törvényes királyai, ha a nemzettel koronázási alkukötésre léptek s annak és az ország alkotmányának és törvényeinek megtartására megesküvén, Szent István koronájával megkoronáztattak.“

„A koronázási alkukötésekben pedig mindig benfoglaltatik, hogy a trónörökösödési rend mellett is Magyarországnak minden jogai, szabadságai, törvényei és egész alkotmánya sérthetetlenül fentartandók.“

Szó szerint benne van mindez az 1861. évi két fölivatban, mely nem szakadási, de érinikézési pontot keresett. Ezen tétel lett becikkelyezve az újabb jogfejlődésnek alapját képező 1867. XII. t. cz. bevezetésébe, 3. §-ába s az 1867. II. t.-cikkbe iktatott királyi hitlevél s eskübe.

(Különösen érdekes forrásmű minderre az ó-conservatív gr. Bánffy Dénes emlékiratai. Közli kimerítőn a Budapesti Szemle 1889. évi 152., 153. és 154. számaiban.)

De már akkor beállott azon eset, hogy: „a politikai bölcsesség nem abban áll, hogy a kénytelenségnek engedjünk, hanem abban, hogy a kénytelenséget megelőzzük . . . a politikai bölcsesség nem várakozik a materialis kényszerűsége, hanem meghallgatja a történelmi események szózatát, mely évtizedre mindig közelebb s hangosabban szól. A ki e szózatra nem ügyel, meg fog lepetni a materialis kényszerűségtől s mindenét odaadandja — semmiért.“ (Kossuth, Ellenőr 1847. 464. l.)

Szemere is czéltott erre, s a főrendiház 1848. jul. 28-ki ülésében ezeket mondá: „Nem béke mindenáron, ezt csak a politikai rágalom állithatja, de nem is háború mindenesetre. Mihelyt a béke becsületes, a harcz mindig gyöngeség. Ki általános elveken száguld előre s hátra, s a körülményeket nem veszi fontolóra, hasonló ahoz, ki a csillagokat egyenlő távolságra hiszi, mivel nincsenek a szemnek támaszpontjai, melyekről összehasonlitásokat és tájékozásokat tehessen közöttük, politikában úgy válnak a leghelyesebb nézetek legfonákabbakká, sőt az elvek ugyanannyi lehetetlenségekké válnak alkalmazásukban.“ Ez volt a 48-ki nem complet törvények s az ezekből helytelen következtetések fátuma is.

Gróf Széchenyi István az 1825—27. évi országgyűlés alatt ezt írta naplójába: „Minél inkább átgondolok mindent, a mi Austriával való viszonyunkat illeti, annál inkább hiszem és meggyőződöm róla, hogy minden erőszakoskodás (Violens) a mi részünkről csak ártalmunkra van.“ (Beszédei 54. l.) Széchenyi ezen föltevéséhez mindenkor hű maradt. A döblingi menhelyre húzódott Széchenyiről írja Falk Miksa: „Számталanszor emlékeztetett Széchenyi arra, mily kényes állása van Magyarországnak az összbirodalomhoz, számталanszor óvott ezen viszony ügyetlen megszakításától, — mert akkor a birodalom önvédelmi állapotba kényszerítették s az eszközök válogatása nélküli önségélyhez nyulni kényszerülne.“ (Id. mű 260. l.)

A viszonyokat s a diplomatiái szövedékeket minden tekintben alaposan ismerő Ponsonby, 1848—49-ben bécsi angol követ, Austriát minden zavarai közepett sokkal erősebb hatalomnak tartá, hogysem részei a szélrózsa minden irányában szét-hányódhatnának, — már 1848. márcziusában figyelmezteti Blackwellt, hogy ha a magyarok nagyon szoritják Austriát, ez könnyen kiegyezhet valahogy Oroszországgal s akkor a magyarság nagyot bukik s elveszhet. (Budapesti Szemle 1895. február.) E fölfogás nagyon közel áll Széchenyi előbb irt véleményéhez.

Kossuth így ír 1867-ben Deákhoz: A magyar nemzet életrevalóságának óriási revelatiója 1848—49-ben, melynél a sikerhez csak egy kissé több kitartás hiányzott (báró Kemény ezt írja 1850-ben: „A mult forradalom alatt kettőt nem tudott elhinni, t. i. hogy győzelem esetében, mint független ország fönnállhatunk, — s hogy megengedhesse Európa e győzelmet“) — annyit mindenesetre eredményezett, hogy úgy a hatalmak politi-

kájában, mint a népek érzelmeiben, nemzetünk még bukásában is azon önczélú, életerős tényezők közé lőn sorolva, melyekkel az európai történelem fejleményeinél számolni lehet, számolni kell.“ Tagadhatlan, ez is valóság.

Kossuth azonban ezt vérrel s egy nagy catastropha árán érte el. Történelmileg azonban maradandóbb becsű Deák hasonczélú műve, melyet az idő érlelt meg s a viszonyok fejlesztettek oda vér és harcz nélkül, hogy Magyarország az európai államrendszerben helyét elfoglalja.

„Az államok históriája — írja Friedjung — két fajta embert ismer, a kik maradandót alkottak. Az egyikhez azok a hatalmas természetek tartoznak, a kiket a lassanként megalakuló mondák heroikus őserővel ruháznak föl s kik istenektől származnak. A másik fajhoz a szolid fejek tartoznak, a kik a magától értetődő dolgok végrehajtásában jelesek, azokban a dolgokban, a melyekről általán azt hiszik, hogy az ő helyükben bárki is úgy cselekedett volna. Ez az utóbbi faj nem dicsekedhetik lendülettel, de ha a fantázia nem is sarkalja őket megkapó dolgok végrehajtására, megvan az az érdemök, hogy elhatározásaikban csodálatos módon majdnem sohasem tévednek meg.“

Deák és Kossuth irányának eredményéről ötven, illetve harminczöt év után itélni, ma bizonyos fokig már lehetséges, a történetek eddig sok tekintetben Deák irányának adtak igazat, — az 1849-ik évben felülkerekedett forradalmi iránynak ma már nincsenek — nyíltan kijelentett — proselytái . . . Igen érdekes erre nézve, hogy Kossuth Iratai harmadik kötetét ekként végezi: „Nekem azt írta egy jó barátom Irataim két első kötete felől, hogy a mai Magyarország nem ért meg engemet. És igaza lehet. Hiszen én sem értem a mai Magyarországot.“ (III. k. 740. 1.)

*

Nagy tanulságok rejlenek a magyar nemzet jelenét és jövőjét illetőleg az 1848. július—október közt lefolyt eseményekben; méltán alkalmazható erre, jól felfogott érdekünkben, Guizot következő mondása, mely ugyan a francia viszonyokra tétetett, de mi is tanulhatunk belőle, ugyanis: „l'intelligence de notre histoire à deux choses à nous apprendre; a tenir grand compte de notre passé et a reconnaître les fautes que nous y avons

commises à nous rester fidèles à nous-mêmes et à savoir pourquoi nous avons souvent échoué dans nos plus légitimes dessein.

A nagy francia mondását egy nagy magyar a mi viszonyainkra a következőképp értelmezte: „Előttem állott a magyar hazának történetkönyve, láttam annak lapjain a sokat hányatott szegény nemzetet, mint marczangolá annak keblét az ádáz viszálykodás. Láttam e vérrel és bánattal telt lapokban vetélykedni egymással a bűnnek legkülönfélébb fajtáit, melyek szülőföldünk fölött, mint zsákmány fölött koczkáztak. Láttam gyöngének a törvényt, valamint erősnek az erőszakot, szakadás és jogtalanság, dölyf és gyávaság, külső erőszak és belső árulás váltakoztak gyors egymásutánban, úgy, hogy nem egyszer közel voltunk a feloszláshoz. És ha mégis század és század után él nemzet e hazán, méltán lehet kérdezni, hogy minő isteni csoda okozta ezt? Én a csoda kulcsát abban találom, hogy nem volt multunknak olyan szomorú pillanata, melyben a nemzet valamely nagy eszme iránt ne lett volna képes lelkesülni.” (Ily nagy eszme volt az elnyomás sötét éveiben a jogfolytonosság eszméjéhez való ragaszkodás, mely elvégre is a nemzetet jogai érvényesüléséhez vezette. L. p. o. az 1861. évi második fölíratot s különösen annak zárszavait. — „Auf rauhen Pfaden immer aufwärts“ mondja Sybel.) „A mely nemzet legalább egy eszmét bir, mely hevülésre ragadja, azt külső erőszak elnyomhatja, de dicsőségtelenül öngyilkos sorvadásban nem fog meghalni.” (Kossuth: Pesti Hirlap 1843. 306. sz.) Az 1849-ben elbukott nemzeti ügyre 1867. óta a jogfolytonosság eszméjéhez ragaszkodva, el lehet mondani: „laetius e trunco florebit.”

Eam esse historiae legem, ne quid falsi dicere
 audeat, ne quid veri non audeat.

Tacitus.

A menekült Kossuth widdini levelében (1849. IX/12.) ezeket írja: „A sir nem adja vissza többé zsákmányát. A történet egy halottaiból feltámadott nemzet példáját nem mutatja föl. Magának Görögországnak sem ez volt esete; galvanicus rángatózás nem élet“ „Oda kell törekedni, hogy nemzetünknek jövőre a statusélet valamely eleme föntartassék.“ Ez szomorú lemondás Kossuth részéről, de a bánat ama napjaiban nem ismerte, nem ismerhette föl a nemzet életerejét s így a következmények feltevését mindenekben megczáfolták.

A magyar nemzet nem halt meg Világosnál. A görög példa Magyarországra nem nyerhet alkalmazást, mert Magyarországnak Világosnál nem életereje fogyott ki, nem erkölcsi súlya enyészett el, nem a végkiéeltség tünetei közt hanyatiolt el. Magyarország 1849. aug. 13-án nem volt enervált, nem volt önmagát túlélte. Balsorsát inkább duzzadó erejében való túlbizakodás s a politikai constellatiók figyelembe nem vétele idézte elő. „Peuples, partis ou individus, les hommes, dans les grandes circonstances de leur destinée, se trompent de deux façons diverses et également fatales. Tantôt, indécis et découragés, ils s'abandonnent eux-mêmes, restent inactifs comme des spectateurs impuissants Tantôt aveuglement confiants et étourdis, ils s'agitent selon les caprices de leur imagination ou de leur désir, croyant que tout leur est possible, et que rien ne les empêchera de réussir comme ils veulent et espèrent.“ (Guizot) Ez a különbség Görögország bukása és a magyar nemzet világosi balsorsa közt. Az egyik helyrehozhatatlan bevégzett tény, a másik keserves tanúság, de a melyet idő és kedvező szerencse újból helyrehoz.

Századok súlyos viharai megedzették a nemzetet. A nemzet lesújtva, megtörve, megfogyva, hiven ragaszkodott multjához s annak azon tanúságához, hogy azt, a mit erő és hatalom elvesz, azt az idő és kedvező szerencse újból visszahozhatják, mint 1681-ben, 1790-ben. (1867-ben.) A jogfolytonosság egy pillanatra sem szakadt meg s 1867-ben a magyar nemzet nem halottaiból támadt föl. A magyar nemzet történelmében tények bizonyítják, hogy: „a jog nem szűnik meg jog lenni az által, ha érvényesítése bizonyos időben és mostoha viszonyok között hajótörést szenved.” (Windscheid.) Ez áll az 1849-től 1867-ig eltölt epochára nézve is. Az ó görög állam s az új görög állam közt nincs ily összekötő kapocs, e kettőnek multja jelenével nem érintkezik. Ki merné ezt ma nálunk állítani 1848. és 1867-re?

Az 1848-ban Batthyány által contemplált, de meg nem valósíthatott kiegészést, az 1848. évi márcziusban fölállított tételek szerint 1867-ben Deák Ferencz és gr. Andrássy Gyula a nemzet túlnyomó többségének támogatásával megalkották és most ennek alapján: „a statusélet nemcsak valamely eleme lett föntartva“, hanem Magyarország államisága, közjogi integritása oly mérvben érvényesül, minőhöz hasonlóra az Anjouk s I. Mátyás fénykora óta nemzeti történelmünk nem mutathat. Ki merné állítani ma, hogy állami és nemzeti életünk 1867. óta „galvanicus rángatózás“?

Ellenkezőleg, most a 67-es alapon: „hatalmas a nemzet és ha hatalmához bölcsesség is járul, az utánnunk jövő nemzedék elérheti a napot, melynek mi legjobb igérettel egyengetjük útját és melyről remélhetjük, hogy mihamarább elérkezend.“ (John Bright.)

A nemzetnek pedig most nincs kiválóbb föladata s kötelessége, mint az, hogy kövesse nagy fia, Kossuth Lajos tanácsát, t. i. hogy: „a mely nemzetnek kezébe van adva a hatalom és nyitva áll az út önboldogulása fölött intézkedni, annak minden meg van adva. Ha ezen eszközökkel nem tud élni, vesszen el inkább, nem érdemli meg, hogy éljen.“ (1843.)

Pótlás a 12. lap 31. sorához.

A pesti márczius 15-iki eseményeknek még Irányi Dániel sem tulajdonít különös fontosságot, pedig ő azokban egyik főszereplő volt. Véleményét már többször idézett emlékiratszerű művében így összegezi.

Megemlíti azt, hogy a pesti küldöttségnek Kossuth hideg és elutasító választ adott, a mely szerinté bizonyára: „Dans un pays de centralisation comme la France, la réponse de Kossuth à la députation de Pest aurait produit le plus fâcheux effet. Mais dans un pays de libres municipes comme la Hongrie, un malatendu n'était pas à craindre. Pest n'avait jamais joué le rôle de Paris; jamais elle n'avait été l'arbitre des destinées nationales. Par son importance, sans doute, elle devait exercer une certaine influence, mais ce n'était qu'une influence, non pas une dictature.“

„En 1848., Pest eut l'honneur du premier élan, et voila tout. Son exemple servit à décider les provinces à se prononcer. Sans cette exemple, sûrement elles se seraient prononcées tôt ou tard. Mais, si la ville des Pest, au lieu d'être révolutionnaire, eut été autrichienne, soyez sûrs, que le mouvement national hongrois ne s'en serait pas moins produit.“ (L. id. mű I. k. XIV. fej. 166. l.)

Ezzel egyidejűleg e helyütt szövéim be, mikép Somsich Pál is állítja, hogy „Kossuthnak célja nem volt a forradalom, hogy ő nem volt elvből forradalmi; ellenkezőleg, erős hitem, hogy ő sokkal inkább szeretne volna alkotmányos átalakulásunkat békés úton, rázkódás nélkül keresztülvinni Kossuth nem volt, hanem a bekövetkezett események folytán lett forradalmár.“ (L. Kónyi, Deák beszédei II. 12. l., Somsich Pál nyilatkozatai az 1848. márczius és ápril havi eseményekről.) Mindezt igazolják a következők.

Kossuth mindenkép meg volt elégedve az események békés lefolytával, mit márcz. 31-iki beszéde mindenkép nyilvánvalóvá tesz. E beszéd pedig a márcz. 3-iki beszéddel együtt semmi egyéb, mint az 1867. XII. t. cz. indokolása.

Különben Kossuth nem egy pillanatban teljesen eltalálta a helyes politikai irányt, — de azután nem követte; ő mondá 1848. márczius 1-én, hogy: *„vannak pillanatok, midőn a törvényhozásnak nemcsak reformokat kell követelnie, hanem a veszélyeket is elhárítania kell.“*

Teljesen igaza volt, nemcsak reformokat kellett akkor az országgyűlésnek megvalósítani, de ama számos veszéllyel is le kellett számolnia, melylyel az akkori helyzet fenyegetett. Kossuth mindezt jól ismerte.

Az 1848. márcz. 31-iki kir. leiratra, mely a helyzetet tisztázza, Kossuth vonatkozó beszéde még inkább megvilágítja az adott viszonyokat s kijelöli a követendő irányt. E beszédének végzavai valóban nyomatékosok minden időre s ritka mérsékletnek adják tanújelét, mikoron azt mondja a többek közt: „midőn e nemzetet saját sorsa urának látom, midőn látom, hogy ha egyik-másik kedvencz eszménk nincs is még e perczen biztosítva, de van lehetőség azokat utóbb kivívni: vissza kell borzadnom a polgárvértől s forrón óhajtom, hogy a kik itt vannak s kik itt nincsenek, egyenlően érezzék e szent kötelességet, hogy ily körülmények közt polgárvért ontani a legnagyobb bűn volna, mit nemzet elkövethet.“

Kossuth elítélte később a faltörő s a helyzettel le nem számoló oppositíót is, midőn ezt mondá, pedig akkor, mikor már a kedélyek meglehetősen ingerültek voltak: „A világon nincs könnyebb dolog az oppositiónál. Magam is próbáltam, nem vagyok már gyerekember. Gyönyörűséges dolgokat mond az ember, kivált ha egyébbel nem gondol, csakhogy elmondhasson bizonyos nagy szavakat; ráfog az előtte szólóra olyasmit, a miről hatan már elmondták előtte, hogy nem a kék színről van szó, hanem a fehérről, de ő erővel csak kék színről akar beszélni. Próbáltam én ezt huszonöt éven keresztül . . . Pártok mellett, melyek akadályokat gördítnek a ministerium útjába, kormányozni igen nehéz.“ (Képviselőház 1848. VIII/19.)

